

SVJETSKI KLASICI

KNJIGA 10.

HRVATSKI IZDAVALAČKI BIBLIOGRAFSKI ZAVOD

BOLESLAV PRUS

ANJELKA

Preveo

JULIJE BENEŠIĆ

ZAGREB 1943

TISAK TISKARE HRVATSKOG RADIŠE ZAGREB, RADIŠINA UL. 8.

BOLESLAV PRUS

Aleksander Glowacki pravo mu je ime, Boleslav Prus književno. »Prus« je naziv grba, kojim se dičila plemićka porodica Glowackih: podrug srebrnoga križa na crvenom polju. Porodica je osiromašila, Aleksandrov otac bio je privatni činovnik, umro je rano. Aleksander se rodio 20. kolovoza 1847. u Hrubieszovu kod Lublina, ostao je bez majke u ranom djetinjstvu, odrastao kod bake u Pulawama i kod tetke u Lublinu, školovao se u Lublinu i u Siedlcima, a kao 15-godišnji dječak sudjeluje u poljskom ustanku 1863. Taj je neuspjeli ustanak lišio Poljsku i zadnjih tragova autonomije pod carskom Rusijom. Politički progoni, ekonomsko uništavanje Poljaka, ukidanje poljskih škola, rusifikacija uprave, sudstva, školstva, zabrana upotrebe poljskoga jezika u svim uredima, zapljena privatnih i crkvenih dobara, samovolja policije, tamnice, Sibirija — tako je to trajalo sve do proglašenja ruskog ustava god. 1905. nakon poraza u ratu s Japanom. U takvo je vrieme odrastao, živio i radio Boleslav Prus.

Evo, kako on sam opisuje sebe i svoje drugove iz školskih klupa: »Glowacki je polazio školu od god. 1856. do 1866., a to kazuje, da je pripadao onoj skupini mladića, koje su profesori zvali lienčinama i nevaljancima. Takvo je bilo gotovo čitavo tadanje pokoljenje. Nisu rado učili,

bili su strahovito nestašni, riedko kada zlobni, no lako su svladavali zadaće i bavili se radom, koji je bio izvan školskoga programa. Težko je izpričati, koliko je bilo energije, inteligencije, oduševljenja i najplemenitijih čuvstava u toj mladeži, koliko znanja i rada! Nismo čitali romane, nego ekonomiju, statistiku, psihologiju, poviest filozofije, mehaniku, studirali diferencijalne račune, Renana, Darwina. Razpravljali smo o Bogu, duši, vremenu i prostoru, o zloupotrebama plemstva, o biedi seljačtva, o položaju židova. Tri viša razreda živjela su kao braća: išli smo na zajedničke šetnje, ponavljali zadaće, izdavali smo i neki listić »Glas iz kuta«. Glowacki nije bio ni gori ni bolji od drugih, samo malko stariji i izkusniji. Bio je fanatik matematike i prirodnih znanosti. Dokazivao je desno i lievo, da je sve glupost i laž, što se ne može odbrojati i odvagnuti ili barem primietiti. Najdraže mu je bilo maštanje, kako bi se sve znanosti privele matematičkim metodama, a jezik izražavio algebarskim formulama. S velikim je oduševljenjem proučavao logiku, koja je tumačila deduktivne i induktivne metode, a iza logike psihologiju«.

Prus je o sebi pisao:

»Okušao sam se u mnogo struka. Mnogo i mnogo puta nalazio sam se u težkim prilikama. Neko sam vrieme proveo u samostanskoj tišini, uz meditacije, u samoći i uz strogu dietu. Bio sam instruktor, tehnički činovnik i bravar, zatim pučki predavač i kao takav doživio sam nekoliko puta ovacije, a samo su me jedanput izfućkali«.

Počeo je pisati izvještaje o prirodnim znanostima po novinama, a zatim šaljive stihove i pričice u humorističkim listovima. Od god. 1872. posvećuje se ozbiljnom publicističkom radu. U članku »Naši griesi« iznosi, koji su to

poljski griesi: lienost, život iznad svojih mogućnosti, zanemarenje produktivnog rada, nehaj prema industriji i trgovini, nedostatak stručnog obrazovanja u poljodjelstvu, nizka razina novinarstva, koje ne shvaća svoje odgojne zadaće. Dalje veli, da će za popravak tih grieha trebati mnogo toga promieniti, mnogi će veleposjed morati biti razparceliran, mnogi frak zamienjen surkom, grb cimerom, pero čekićem i rifom, mnogo čega se odreći, mnogo štošta zaboraviti, a najviše učiti i učiti.

Kroz 40 godina Prus se borio s tim »griesima«. On se uviek bavio konkretnim, realnim problemima, izpitivao ih nepristrano i naučno, iz njih izvodio logične zaključke i pokazivao ravne putove rada. Upravljao se načelima p o z i t i v i z m a, no tumačio ih je na svoj način, mrzeći sve tabore, stranke i koterije s njihovim programima, dogmama i formulama. Premda je bio pozitivist, nije surađivao u borbenim pozivističkim listovima, često je i oštro polemizirao s vođom pozitivista Swientochowskim. Pisao je slavne svoje »Nedjeljne kronike«, pune humora, u kojima je pokretao mnoga kulturna, družtvena i narodna pitanja.

Kao urednik lista »Nowiny« (1882.—1883.) iztaknuo je program: »Želimo stvoriti observatorij družtvenih činjenica kao što postoje observatoriji za izpitivanje nebeskih tjelesa ili klimatskih pojava«. Prus nije u novinaru gledao ni sudca ni propovjednika ni krvnika, nego samo dobrog posmatrača, koji prikazuje pravo stanje stvari i iznosi konkretne zadatke. Dakako, da se zamjerio i konservativcima i naprednjacima. Oni su solidarno izstupali proti tom listu, koji nije imao stranačke etikete. Izkustvo s »Nowinama« izmienilo je Prusove nazore o nekim pitanjima, tako o odnosu družtva prema pojedincu i o »javnom mišljenju«.

U člancima »Najobćenitiji životni ideali« (1898.) postavlja Prus ove ideale: savršenost, sreću i koristnost. »Konačne naše zemaljske želje i vječne nade jesu u tome, da sviet postane takav, da na njemu sve, što postoji, bude savršeno, sretno i koristno. Savršeno prema našim pojmovima, sretno samo po sebi i koristno za sve, što postoji«. Prije svega treba čovjek da nastoji oko toga, da bude koristan za obćenitost, zatim da nastoji oko svoga savršenstva, a tek na kraju da se brine za svoju sreću. »Svoj rad upravljaj tako, da više stvaraš koristnih stvari nego da uništavaš one, koje su škodljive . . . Glavni cilj i rezultat civilizacije je, da se što više oplemeni i obogati duša družtva. Kako da se to postigne? Samo na jedan način: neka svatko radi oko usavršenja svoje duše i neka tako djeluje na svoju okolinu. . . . Usavršujte v o l j u, m i s a o, č u v s t v o, budite koristni samima sebi, svojima i tuđima, a sreća, ukoliko postoji na ovoj zemlji, doći će sama po sebi«. (Kridl, Literatura polska w. XIX.).

U književnom djelovanju izražene su sve ove misli Boleslava Prusa, pozitivističkog publiciste i filozofa.

Najvećma, uči Prus, valja razvijati v o l j u, zatim m i s a o, a onda č u v s t v o — i piše novele pune nježnoga čuvstvovanja uz mnogo humora o dječjoj duši. Takva je novela »S t a š k o v d o ž i v l j a j« (1879.) i takva je pripoviest o sladkoj djevojčici »A n j e l k i« (1880.), koja čežne za mamom, takav je onaj Janko u »S u d b i n i s i r o t č e t a« (1876.), koji je od glupih ljudi osumnjičen s krađe pa luta po gradu u tamnoj noći. Takav je »A n t e k« i »M i c h a l k o« (1880.). O koristnosti čuvstva uči nas u obsežnoj noveli »P r e d s t r a ž a« (1884.), gdje seljak ne će da proda zemlju tuđincu, jer je u njemu neizkorjenjivo

usađeno čuvstvo ljubavi prema djedovskoj zemlji. Od znatnijih novela valja još spomenuti »P r s l u k« (1882.), »V e r g l« (1880.) i »Z a b u n u« (1884.).

Roman »L u t k a« (1887.—1889.) iz varšavskog trgovačkog i aristokratskog svieta o poduzetnom trgovcu Wokulskom, koji ima volju i čuvstvo, no r a z u m mu nije bio jači od čuvstva i on pada, energija mu se slomi. U romanu »E m a n c i p a t k i n j e« (1891.—1893.) odsuđuje pokret ženske emancipacije, jer u tom pokretu ne vidi ništa koristno. Njegove emancipatkinje ne ljube ozbiljno ni znanost niti iskreno vole rad, a ravnopravnost s mužkarcima traže samo u trošenju novca. Među tima je samo jedno djevojče, Madzia Brzeska, koja je najsretnija kad može nesretnom stvoru utrti suzu, a najveći joj je užitak u požrtvovanju. To je žena, to je uzor, to je ideal, jer ona ne razglaba, nego ide za glasom č u v s t v a i vrši koristna djela. U »F a r a o n u« (1895.—1896.), romanu iz egipatske poviesti, iznosi Ramzesa, koji ima osjetljivo srdce za ljudsku biedu. On dolazi u sukob sa svećenstvom, no pada u borbi, jer je prezreo znanost, koju posjeduju svećenici, a oni ju upotriebiše udesivši u pravi čas paniku, kad su znali, da će nastupiti pomrčina sunca. Dakle samo čuvstvo nije dovoljno, Ramzes bi pobiedio, da se upravljao uz čuvstvo i r a z u m o m i da nije omalovažavao znanost. Čuvstvo je moć, ali ako je naoružano razumom. (Wojciechowski, Dzieje literatury polskiej).

Zadnje je Prusovo obsežno djelo »D j e c a« (1908.), upereno proti anarhiji, koja je nastala u Poljskoj nakon revolucije god. 1905.

Prus je umro 19. svibnja 1912. Putovao je 1895. po Njemačkoj, Švicarskoj i Francuzkoj. U ustanku 1863. bio

je ranjen eksplozijom baruta i bolovao na očima, a kasnije ga je do smrti progonila agorafobija, strah pred prostorom. Bojao se kretanja po trgovima, prelaženja preko mosta, uzpinjanja na stepenice i gledanja s višega kata na ulicu. Doživio je obće priznanje povodom 25. godišnjice svog književnog rada (1897.), djela su mu izašla tada u popularnom izdanju. Ime mu se spominje uporedo s imenom Henryka Sienkiewicza i Elize Orzeszkowe.

Najviše Prusovih djela prevedeno je na ruski i češki jezik. Uz »Faraona« prevedena je »Lutka«, pa manje novele (»Anjelka« dvaput na češki), »Antek« (5 puta na ruski), »Staškov doživljaj« (dvaput na ruski). Osim toga preveden je »Faraon« na francuzki, holandezki, englezki, mađarski i na esperanto. »Anjelka« na francuzki, »Griesi djetinjstva« na esperanto, »Michalko« na ukrajinski i mađarski, »Predstraža« na francuzki, »Palača i koliba« na njemački. Na hrvatski je preveden »Faraon« (preveo Stjepan Musulin u »Pokretu« 1913., u obliku knjige izašao 1923.), »Na mrtvoj straži« (N. Manojlović u »Narodnim Novinama« 1895. i Josip Matica u »Obzoru«, posebno 1903.), »Palača i koliba« (Selim Rakošev u »Prosvjeti« 1906. i Rajko 1888.). »Griesi djetinstva« (N. Manojlović u »Narodnim Novinama« 1899. i Julije Benešić u »Zabavnoj Biblioteci, sv. 428. zajedno s novelama: »Zabuna«, »Staškov doživljaj« i »Antek«, 1928.) i manje novele u »Viencu« 1899. i 1901. i »Narodnim Novinama« 1899.

ANJELKA

I

Pisac vrši pregled osoba vjerujući čvrsto, da će tako biti bolje.

Anjelka je liepa djevojčica, a uzto nije ni siromašna ni sirotče. Ima sve uvjete sreće: ima roditelje, učenu guvernantu, svoga psa i — živi na selu.

A selo je, osobito ljeti, najpodesnije boravište za djecu. Na selu su djeca zdrava, na slobodi i ljepše se igraju nego u gradu.

Na prostoru od nekoliko stotina jutara pružaju im se raznoliki vidici, koji daju njihovim mladim dušama jednostavne i mirne dojmove. Tamo nebo nije praznina između kuća, nego pravi pravcati svod, koji je dobri Bog razapeo iznad svieta i podupro ga na talasastom polju. Tamo ima mirisnih livada, jasnih i hladnih potoka, po kojima pliva sva sila malih ribica. Polja svietlo-zelenog klasja raži talasa vjetar kao neumorna dadilja, pjevajući u pol glasa: »aa . . .a! . . . aa . . .!« — i zabavlja ga crvenim cviećem divljega maka i plavim različkom.

Među njivama vidi se staza, po kojoj polako ide diete u sivom haljetku s toplim loncem za otca. Dalje je put, s kojega se kadkada digne piesak, umoran od dugotrajnog počinka, i u prašini se pretvara kao da je putnik, da za-

vara ljude u polju. Dalje su krumpirišta, gdje driema plahi zec. Sive površine ugara, na kojima pasu zamišljena stada rogatoga blaga strižući ušima, a dalje — već na granici svieta — šume, tamne i stroge izvana, a bučne i vesele iznutra . . .

Uz put se pruža selo u dva otegnuta reda nekoliko dûži dugo — dvor, kružen velikim vrtom, širok, prostran. U jednom krilu dvorca uči Anjelka pod nadzorom guvernante, a u staklenom hodniku prema vrtu njen mali brat Joza igra se uz majku. On se još smije igrati za vrieme sveobćega rada, jer je malen, tek mu je sedam godina.

Liepo je selo, u kojem živi Anjelka. Liepo, kad nad poljem cvrkuću ševe, kad s livade dopire tihi zvuk oštrenja kosâ, kad po putu trče od sunca garava djeca, kad u dvorcu nakon svršenih lekcija izađe majka s Anjelkom i Jozom u vrt, da s uzvisine promatraju polja, livade, potoke, put i daleku šumu.

Možda će oni reći s osjećajem pravoga ponosa: sve, što nam odavde obuhvata oko, oživljuje misao i volja našega otca — to je naše! Da nema njega, ne bi tu bilo ni tako liepo ni tako puno svega obilja! . . .

A možda se nitko od njih ne će uzpeti na brdašce, s kojega se vidi cieli imetak, da se ne sjeti, da doskora te šume ne će više biti, jer je prodana, da na livadama ima malo kosaca, da stado nema što da pase na ugaru i da su polja slabo zasijana! . . .

Tu i tamo tumara seosko blago kroz dvorsko žito: u nenadziranu šumu ulaze tuđa kola. Hambari su prazni, zgrade odrpane, u žitnici leži jedva nekoliko šaka zrnja na iztrulom podu. Nekoliko gospodarskih konja rže kraj praznih jasala, sluge se povlače po dvorištu, a u kuhinji je vika. Neki kočijaš viče, da ne će večerati kašu, jer da ju je dobio već dvaput, drugi se tuži, da je kruh pun klasja i manji nego što bi smio biti.

Gdje je ključarica, da stiša prepirku u kuhinji? Navodno je u gradiću, lieči zubobolju, a možda traži novu — službu. Gdje je ekonomski upravitelj, da nadzire poslove na polju i da ne dopusti da se oštećuje dvorsko dobro? Već godinu dana nema upravitelja, a ekonom je otišao za svojim poslom.

A gdje je gospodar toga imanja? . . .

To je najmanje poznato. On je gost u kući, pa i onda, kad njegovi susjedi provode ciele dane u polju. Posljednji je put odputovao pred deset dana da svrši poslove. Nedavno je prodao šumu i primio tri tisuće rubalja kapare. Ali šumu terete servituti, koje treba namiriti na Ivanjdan. Ako ne namiri servitute, ne će moći prodati šumu i morat će napustiti imanje, koje je, doduše, vrlo zaduženo. Niemci su s njim sklopili ugovor, koji je on pred pol godine smijući se podpisao, siguran, da će . . . već nekako biti! . . .

Pa makar to — dobre li uzrečice! . . . Ali Anjelka još ne zna, ni šta su poslovice, ni šta su poslovi.

Sad je vlastelin odputovao da rieši pitanje šume sa seoskim povjerenstvom. I svršio je povoljno, jer će na Ivanjdan doći povjerenik i prisustvovat će konačnoj nagodbi sa seljacima. Oni su navodno odlučili da se odreknu svog prava za tri jutra po kućištu — i — sve će biti u redu.

Zato se vlastelin, gospodin Jan, nije žurio natrag kući. Danas i onako ne će ništa stvoriti u gospodarstvu, jer je mjesec lipanj. Latit će se posla tek kad svrši taj posao sa šumom. Međutim se mora sastati s ortakom, koji putuje u tuđinu i posavjetovati prijatelja, koji se ženi.

Vlastelin je bio čovjek lakoga srdca, barem su ga tako zvali savjestni gospodari. I najvažniji će posao napustiti zbog zabave u družtvu s ljudima dobroga tona, a da se ukloni kakvoj neugodnosti, sam Bog zna, čega se ne bi odrekao. Neki mu je nutarnji glas šaptao, da će se sve svršiti bez njegova sudjelovanja; od djetinjstva je bio uvjeren, da se ljudi njegova položaja ne mogu upuštati u poslove i u nizke brige.

Zabavljati se, blistati dobrim tonom, duhovito se šaliti i podržavati veze s aristokratima — to je bila svrha njegova života. Drugu nije poznavao i možda mu je zato za nekoliko godina izkliznuo iz ruku najprije njegov imutak, a sada — ženin miraz.

Jednom (kad se srede pobrkani družtveni odnosi) nadao se, da će opet sve natrag steći. Kako? Da ste ga to pitali, on bi se samo nasmiešio i skrenuo razgovor na drugi predmet.

Ljudi njegova kruga zacielo su razumjeli taj način; drugi ga ne bi razumjeli. Zašto da se, dakle, upuštamo s njim u razgovor?

Kadšto se u braku, gdje je muž stvor, koji zbog svog odgoja i kasnijih odnošaja nije nikada nogom dotaknuo zemlju, dešava, da je žena energična i razumna. Na nesreću, tu nije bilo ni jedno, ni drugo.

Janova žena, Anjelkina mati, odlikovala se u cvietu mladosti neobičnim čarom, sladkoćom značaja i družtvenim odlikama. Znala se odievati, primati goste, svirati, plesati i govoriti francuzki češće nego rođenim jezikom. Nekoliko godina nakon udaje zabavljala se kao anđeo, a muž je pogibao za njom. Kasnije, kad je muž malko ohladio u sakramentskoj ljubavi, postala je uzorna žena i ciele je dane

sjedjela kod kuće, dosađujući se na, koliko je moguće, način lagan, ali bezuvjetno krepostan. Napokon je počela pobolievati i u zadnje tri godine okružila se ljekarijama.

Gospodar je međutim putovao kao Petrica Kerempuh — što bi rekao puk. Kadšto bi banuo u kuću i zamolio ženu, da podpiše nekakav papir. Ona mu se tužila na samoću i na nestašicu udobnosti, ali kad joj je muž obećao, da će se nakon Ivanjdana sve promieniti na bolje, smirila se i podpisivala sve, što je on htio.

Seljani su je poznavali samo iz crkve; u kuhinji je nisu vidjeli nikada. Njezin je sviet bio dvor, a kadkada i park. Ljekarije, čuvati se štetnih utjecaja klime, sjećati se zabava i sadašnje dosade — to joj je izpunjavalo život, koji je podnosila više ravnodušno nego s pregaranjem.

Nije shvaćala, kakvo je stanje, a nikada nije ni pomislila na mogućnost da će imetak propasti. Kad je došlo do toga, da je muž počeo zalagati njene dragulje, plakala je i prigovarala mu. Uza sve to se čudila, da ju ne dvori kao nekoč i izricala mu svoje želje kao nekada u najljepšim danima: »Kupi mi ovo« — »donesi ono« — »pozovi ovoga« — a kad joj muž nije izpunio želju, nije se ljutila niti uznemirivala strahom pred zlom budućnošću.

— On n e ć e da mi to uradi! — mislila je i ne sluteći, da Jan nešto n i j e m o g a o učiniti, pošto je bio kandidat za bankrotera.

Pod neposrednim utjecajem majke odgajao se Joza. Do četvrte godine života hranili su ga ságom, manom i šećerom i nisu mu dopuštali da prečesto izlazi van, da se ne ugrije ili ne prehladi; nisu mu dopuštali trčati, da si ne bi što slomio.

Taj je odgoj stvorio dječaka slabićem, a kako se u to vrieme počela liečiti mama, to su liečili i njega. U naredne tri godine dječak je naučio malko francuzki, u sedmoj godini života upoznao mnogo ljekarija, smatrali su ga i sam se smatrao bolestnikom. Diete, koje po naravi nije bilo niti zlo niti nedotupavno, postalo je stvorom dosadnim, bojazljivim, nepokretnim i izgledalo kao idiot.

Joza je ili šutio ili govorio o svojim bolestima kao odrasli hipohondar. Na strance je činio dojam čudan, no u kući su se na nj navikli.

Starija mu je sestra Anjelka imala trinaest godina. Došla je na sviet još u ono doba, dok se mama zabavljala. Nju su povjerili nadzoru dadilja i pjestinja, od kojih nijedna nije služila u dvorcu dulje od godinu dana. Zašto? To je znao valjada samo vlastelin.

Kako su se bone, a kasnije guvernante, malo zanimale Anjelkinim odgojem, diete se odgajalo sámo. Anjelka je trčala po prostranom vrtu, penjala se na drveće, igrala se sa psima, a kadkada s majurskom djecom, što joj inače nisu dopuštali. Kadkada bi banula u staju i jahala kao dječak, što je vrlo žalostilo njene nadzirateljice, osobe čudnovato skromne, koje su zacielo zbog toga uživale vlastelinovu sklonost.

Ali teoretske su nauke djevojčice bile strašno zanemarene, isto tako i »vladanje«. O tome nije imala pojma, jer ju nitko nije učio.

Te su prilike stvorile od Anjelke stvorenje ponešto neobično, ali simpatično. Od roditelja je nasliedila ljepotu i tankoćutnost. Godine su ju učinile živahnom poput iskre; sloboda ju je približila k prirodi, koju je Anjelka ljubila i shvaćala.

Njeno je ponašanje bilo puno neočekivanosti. Svaki se važniji dojam očitovao u njoj kao u djetetu: smiehom, plačem, skakanjem ili pjevanjem. Krasne ili liepe stvari oduševljavale su ju; nečija tuga ili briga mogla ju je potaknuti na djelo požrtvovanja. Kad je pak imala vremena da o nečem prosudi, njeno je mišljenje podsjećalo na podpuno odraslu osobu, malko sentimentalnu, ali uviek plemenitu.

Napokon su nekoga dana odkrili, da Anjelka zna vrlo malo, gotovo ništa, pa su joj dopremili mudru guvernantu, gospođicu Valentinu.

Bila je to osoba u dnu duše dobra, znala je dosta, ali je bila na svoj način nastrana. Neliepa, stara usidjelica, malko demokratkinja, malko filozofkinja, malko histerična i velika pedantkinja. Tko ju je jednom vidio pri obučavanju, mogao je pomisliti, da vidi mumiju. Ali pod hladnom se vanjštinom krilo mnogo različitih čuvstava, koja su mogla od gospođice Valentine u nekom slučaju učiniti pomagačicu hrabroj Juditi, a u drugom slučaju — žrtvu nesavjestnosti kojeg predstavnika mužkoga spola. Jedno i drugo u miniaturi.

To je letimična karakteristika glavnih sudionika ove pripoviesti. Svi oni stupaju po podrovanom tlu, koje se u običnom jeziku zove: bankrot.

II

Čitatelj upoznaje pobliže junakinju, njenu guvernantu, a također i psića, koji se zove Karo.

Tko je god okusio papirnato voće s drveta saznanja zla, dobra i dosade, zacielo nije zaboravio uljudbenog djelovanja, koje se zove: davanjem lekcija.

Bez velikog napora možemo se sjetiti mutnih časova, kad je naš predšastnik u alfabetskom redu popisa učenika mucao ili blebetao zadanu lekciju. Sjećamo se kaosa, koji je izpunjavao cielo naše biće počevši od prašine na podplatima pa sve do pomade na kosi, grozničavo izčekivanje da dođemo na red, i pitanja, koje se narivavalo u mislima: »A možda me ne će prozvati?... možda će odkucati sat?.. možda će ga pozvati nadzornik? . . . možda će se dogoditi neko čudo? . . .«

Međutim je naš uznojeni predšastnik izgovorio posljednje rieči lekcije i sjedao promatrajući s velikom pažnjom peticu, trojku ili jedinicu, koju je crtao profesor u svom katalogu uz njegovo prezime. Zatim smo osjetili iznutra neku neizmjernu tišinu, u kojoj je prozvano naše prezime kao da je tresnuo kamen o okno.

Od toga časa nismo osjećali ni vidjeli niti mislili ništa, slušajući samo žustri potok rieči, koji nam je izlazio iz

okolice jednjaka, okretao jezik, spoticao se o zube i pokrenuvši stup zraka kao i umne sile umornoga profesora, konačno se kristalizirao u »notesu«, poprimivši tamo obično manje ili više jadne ocjene.

Blago je unutrašnje zadovoljstvo bilo obično nagrada tog rada, koji smo (prema suglasnom mišljenju starijih osoba) izvršili radi dobra naše budućnosti, na koju su imali odlučno djelovati: peta latinska deklinacija, glagoli sein, haben i werden kao i krivo izgovorena imena egipatskih vladara.

Tako je u školama, gdje radi navale učenika pedagožka inkvizicija traje kratko i ne često. U privatnom školovanju, gdje učenik mora neprestano odgovarati lekcije, nastupa mjesto straha i grozničave nesigurnosti zaglupljenje, koje traje nekoliko sati, a zatim provala zadovoljstva, kao da su nas izvukli iz kipuće vode.

Takav se čas baš približuje Anjelki, koja odgovara pred svojom guvernantom, gospođicom Valentinom, posljednju popodnevnu zadaću — zemljopis.

Djevojčica stoji usred sobe, ruke je položila kao na molitvu na crni, ulašteni stol. Tamna joj kosa sja u poplavi lipanjskoga sunca kao da je protkana zlatnim nitima. Automatski stupa s jedne noge na drugu i luta očima po vratima, koja vode u majčinu sobu, po stropu ili po stolu, zatrpanom gradivom i oruđem prosvjete.

— »Modena — trideset tisuća stanovnika. Radi obrane od žege ima nadkrivene pločnike . . . Reggio, izgovaraj: Ređo . . .«

— Ali Reggio ne treba reći, a još dometnuti: izgovaraj. Strašno si raztresena, draga Anjelko, a imaš već trinaest godina.

Ta je opomena izašla iz uzkih ustiju gospođice Valentine, koja se dičila sivom kosom, sivim licem, sivim očima i tamno-pepeljastom opravom s bielim točkicama.

— Ređo . . . — ponovi Anjelka i zapne. Na bielo joj lice udari jače rumenilo, safirne oči nemirno poletješe od stola na strop. Da se izvuče iz neprilike, prošapće tiho:

»Reggio — izgovaraj Ređo . . .« A onda ponovi glasno: »Ređo . . . petnaest tisuća stanovnika . . .«

I odahnuvši kao nosač, koji je napokon dovukao veliki kovčeg u stan na trećem katu, nastavi:

— »Nedaleko od toga grada vide se ruševine dvora Canosse . . .«

— Kanose! — popravi ju dama pepeljaste boje.

Djevojčica, po drugi put zbunjena, ponovno se zarumeni, zakoleba se i zatim ponovi već rečenu frazu: »nedaleko od toga grada« . . . . i dovrši:

. . . . na dvorištu kojega je car Henrik IV. u poniznom držanju tri dana molio papu Grgura VII., da s njega skine prokletstvo, godine 1077. . . .« »Carrara . . .«

— Ali ne Carrara, nego Karara . . .

— Karara . . . »Karara nedaleko od mora, kamenolomi mramora, slavnoga sa svoje bjeloće . . .«

Svrši, cupne i sjedne na stolac, pomislivši: »Bože! Kako je to dosadno . . .«

Učena dama, kojoj je iz kose radoznalo virio zaprašeni umetak od strune, prihvati pero i nakon dubokog promišljanja zapiše u mali dnevnik:

»Zemljopis — dosta dobro«.

Anjelka je sjedjela spuštene glave kao da i ne gleda na dnevnik. Uza sve to postale su joj safirne oči gotovo crne, a kutovi ustiju spustili su se niže . . .

»Ni igrati se ne daju, nego pišu samo: dosta dobro — pomisli. — Doskora će sunce zaći . . .«

Dama privuče k sebi knjigu.

— Uzmi odavde — reče — od »Velika kneževina Toskanska (stara Etrurija) . . .« sve do . . .

Prevrne dva lista:

Sve do: »uđoše u sastav talijanske kraljevine . . .«

I nagriženim noktom načini crticu na označenom mjestu.

Zatim se izkašlje i blagim glasom progovori:

— **C** se u latinskom jeziku i u njemu srodnim jezicima pred **a, o, u** izgovara kao **k.** To sam ponovila više puta. Tvoj odgoj, Anjelko, vrlo je zanemaren, a već imaš trinaest godina . . . Moraš mnogo raditi da stigneš ostale gospođice tvojih godina.

Anjelka je saslušala prikor jednim uhom. Čas kasnije pogledala je kradom u zelene grančice lipe, što su šumile pred otvorenim prozorom, — pruži ruku prema knjizi s nakanom da je spremi.

— Još nije vrieme! — reče učiteljica.

Djevojčica, uvjerivši se, da sat pokazuje dvie minute prije pet, sjedne. Oči joj poprimiše opet safirnu boju, a zatim plavu — liepo rezana usta otvoriše se, Svaka joj je mišica drhtala. Nakon učenja kroz mnogo sati željela je potrčati u vrt, a tu još fale dvie minute do pet! . . .

Od snopova svietla sjali su se zidovi narančaste sobe kao da su od kovine, biela je posteljina na Anjelkinom krevetiću, što je stojao u kutu, bola oči, a zrcalo na stoliću bljeskalo je kao zviezda. S lipe je mirisao med, a s dvorišta dopiralo kukuriekanje grlatih pietlova. Cvrkut ptica

miešao se sa zujanjem pčela i tihim šumom staroga drveća u vrtu.

»Ah! taj sat valjada nikada ne će odkucati« — pomisli Anjelka, osjećajući na licu dah toploga vjetra. Činilo se, da ju napunjavaju srsi svietla, koje je padalo iz bezkrajnosti.

Gospođica je Valentina međutim, naslonivši se o stolac, splela žilave ruke na grudima i makinalno gledala u onu točku svoje pepeljaste garderobe, koju seljani zovu krilom. U suhoj, umornoj mašti vidjela je sebe kao predstojnicu pensionata od stotine gospođica odjevenih u sivo, koje je valjalo držati pod stegom reda sve dok ne udari zvonce. Maštala je, kako ju vreva mladih stvorenja, željnih da iztrče u vrt, sa svih strana pritište, a ona se odupire živim talasima grudi i ruku s mirom i snagom granita. Ta ju je borba mučila, ali joj je istodobno punila dušu neizvecivom slašću. Gospođica je Valentina osjećala, da očekujući zvonce, protiv svoje volje i protiv poriva od stotine djevojčica, ipak sluša od svega snažniji glas — dužnosti.

— Još jedna minuta . . .

Iza prozora se čuje tiho cviljenje psa, koji se obično u to doba igrao s Anjelkom. Djevojčica je nemirno trla ručice pogledavajući čas na sat, čas na zavjesu, koju je naduo vjetar, no — sjedjela je.

Napokon je — zatvoren u visokom, tamno-žutom ormariću — sat, koji je pokazivao dane, ure i sekunde, odkucao najprije tanko i brzo četiri četvrti, a zatim krupno i polako — pet sati.

— Možeš spremiti knjige — reče učiteljica i, ustavši sa stolca, visoka, malko pogurena, tromim korakom priđe

k ormaru i skine s njega čašu hladne kave, pokrite tanjurićem, na kojem su vrvjele radoznale i gladne muhe.

Anjelka se u jedan tren promienila, da ju ne bi čovjek prepoznao. Obješenački joj je smiešak odkrio biele i sitne zubiće, oči joj poprimiše tamno-zelenkastu boju i kao da su prosipale iskre. Obtrčala je nekoliko puta stol, ne znajući, što bi prije spremila; zatim je skoknula do vrata majčine sobe, ali se brzo vratila k knjigama i, nagnuvši glavicu na stranu, zapita sa sjenkom molbe u glasu:

— Mogu li ovamo pustiti Kara?

— Budući da ti roditelji dopuštaju, da se s njim igraš, ne zabranjujem ti dakle ni ja — odvrati dama.

Anjelka, ne slušajući do kraja, zovne:

— Karo, ovamo!

I uzto je — zazviždala.

Samo se neobičnoj snazi značaja valja pripisati, što gospođica Valentina, kad je čula Anjelkin fićuk, nije izpustila iz ruku kavu zajedno s njenim pripadcima. Na mršavom se licu učene osobe zasjao izraz velikog ogorčenja. Ali prije nego što je progutala žemičku, da u svojim organima govora načini mjesta za dugačko predavanje o pristojnosti, već je pas skočio u sobu kroz prozor, ne čekajući, da mu otvore vrata.

— Razmažena si, ti si — divlja djevojka! — reče dama svečano i u znak najjačeg ogorčenja proguta dvostruku dozu kave izpuštajući pri tome glas sličan grgotanju.

— Karo . . . nevaljanče . . . tko je to vidio, da se skače u sobu kroz prozor? — ukori ga Anjelka.

Ali pas nije imao kada da sluša ukore. Skočio joj je najprije do usta, zatim joj je trzao suknjicu, oblizao joj tintom zamusane prste i napokon uhvatio dugme njene vi-

soke cipele. Uz to je cvilio i lajao, dok napokon nije pao nauznak i valjao se po zemlji izplazivši jezik. Bio je to pas vrlo živahnoga temperamenta, biele dlake, a na lievom je oku imao crnu biljegu.

Gospođica Valentina nije govorila više ništa, zadubena u primanje okrepe u sebe i gorko zamišljena.

»Moj je život — razmišljavaše poštovana gospodična — sličan ovoj kavi. Kava i vrhnje — muka i rad, to mu je sadržaj, a kao što staklena posuda ne dopušta tekućini da se razlije, tako i moje svladavanje same sebe suzdržava provalu očaja. Tek što sam svršila lekciju, evo mi psa . . . Grozna životinja, koja raznosi buhe po cieloj kući . . .

»Ali gurajmo dalje naše táčke boli i dužnosti . . .«

U taj čas pade joj na pamet, da se u kavi nalazi šećer. Hoće li i njezin život biti kada zaslađen? Čim? . . . valjda kakvim toplijim čuvstvom?

U ne baš suviše živahnoj mašti gospođice Valentine stvorilo je to »toplije čuvstvo« neki simbol, koji se doduše s tiekom vremena mienjao. Nekoč (kad je prvi put stigla na selo) imao je taj simbol oblik mladoga i liepoga veleposjednika.

Kad se vratila u grad, liepi je veleposjednik prepustio mjesto doduše ružnom, ali — ozbiljno mislećem liečniku. Kasnije je bilo više drugih simbola, u kojima su se zbog toga zatrle individualne crte, no — ostala je čista ideja. Ta je ideja bezuvjetno morala imati više od srednjih godina, ne suviše dugačku bradu, svečani salonski kaput i visoke, pune dostojanstva ovratnike. Ta se nedohvatna prikaza javljala gospođici Valentini obično okružena množtvom u sivo obučenih učenica, koje su sačinjavale viši pensionat za ženski spol — i gomilom naučnih priručnika.

Bez vršenja težkih ali liepih učiteljskih dužnosti nije život imao za gospođicu Valentinu nikakva čara, makar bio i ošećeren toplim čuvstvom.

Međutim je Anjelka trčala oko stola, za njom pletenice kose i repić njene kratke bliedo-ružičaste suknjice, a za njima pas.

Anjelka je slagala i sređivala knjige, a pas je poskakivao i hvatao djevojčicu za rukave ili za napuknute cipele, jamačno tražeći da ga pogladi, kako mu to i pripada.

Škripanje ladice probudilo je učiteljicu iz snatrenja. Pogleda na stol i zavikne:

— Anjelka, što to radiš?

— Slažem knjige. Mogu li ići k mami? — zapita zatvorivši stolić.

— Hajdemo! — reče gospođica Valentina i digne se s fotelja.

III

Tu se govori o medicini, o svrsi ljudskoga života i o mnogo drugih stvari.

Prošavši kroz dvie sobe: kroz svietlo-sivu, koja je izgledala kao bolnička ćelija, i kroz svietlo-plavu, koja je možda nekoč bila spavaonica mladoga para, no sada je bila nešto neodređeno, utrčaše Anjelka i njezin veseli drug Karo u staklenu sjenicu, koja je sa svih strana bila obraštena divljom vinovom lozom.

U toj je sjenici na visokom stolcu sjedio s lutkom u ruci mršav dječak u bernardinskom habitu, a uz njega je sjedjela kraj stolića, punog flašica i čašica, dama srednjih godina, čitajući pozorno knjigu. Bila je obučena u bjelinu, imala izbliedjele safirne oči, tamnu kosu, a na mršavom licu liepih crta boležljivo rumenilo. Činilo se kao da je zabijena u golemi fotelj, podstavljen mekim jastucima tamno-zelene boje.

K toj dami pohrli Anjelka i stade joj ljubiti lice, vrat, mršave i prozirne ruke i koljena.

— Ah! comme tu m'as effrayé, Angélique! — klikne dama odlažući knjigu i poljubi djevojčina ružičasta usta. — Već si, hvala Bogu, svršila zadaću? . . . Čini mi se, da si iza objeda malko oslabila. N' es tu pas malade? Taj će pas

prevrnuti stolić ili Jozu. Joseph, mon enfant, est-ce que le chien t'a effrayé?

— Non! — odvrati mališ u bernardinskom habitu gledajući nujnim okom u sestru.

— Kako si, Jozice? . . . daj mi pusu! — klikne Anjelka prihvaćajući brata oko vrata.

— Doucement! doucement! . . . valjda znaš, da me se ne smije drmati, jer sam slabašan! — oglasi se Jozica tužno.

Zitam izpruži blieda usta u obliku rila i braneći se ručicama od silovitih sestrinih zagrljaja, poljubi ju vrlo oprezno.

— Mama, kako danas liepo izgledate! . . . sigurno ste vrlo zdravi? . . . Gledaj, Jozice, tvom se dječaku zavrnuo kaputić — reče Anjelka.

— En vérité, danas se osjećam bolje. Uzela sam iza objeda nekoliko žličica sladnoga ekstrakta i popila šalicu mlieka. Ce chien fera du dégat partout, iztjeraj ga, draga moja.

— Van, Karo! — poviče Anjelka i potjera u vrt psa, koji je ponjušivši vaze, što su se nalazile u kutu i limenu kantu za zalievanje cvieća, naumio da se sada zabavi jednom papučom bolestne mame.

U taj je čas unišla gospođica Valentina.

— Bonjour, mademoiselle! — pozdravi je domaćica. — Kako, zar ste već svršili zadaću? Kako je prošlo? Joseph, mon enfant, prendras tu du lait?

— Non, maman! — odvrati dječak klimajući glavom prema učiteljici.

U taj čas zacvili iztjerani pas i stade grebsti po vratima.

— Po licu vam poznam, da čitate nešto zanimljivo. Zar ne, to su »Razmišljanja« od Goluchowskoga, što sam vam ja preporučila? — zapita Valentina.

— Angélique! ouvre la porte à cette pauvre bête! . . . njegov mi glas razdire srdce . . . Čitam nešto bolje od »Razmišljanja«. — Čitam Raspailovo djelce, koje mi je velečastni dekan ljubezno posudio — odvrati bolestnica. — Ostavi, Anjelka, otvorena vrata, neka uđe malko zraka. Ne ćete povjerovati, kako je čudnovato liečenje postizavao taj čovjek svojim sredstvima. Ja sam oduševljena, i čini mi se, kao da sam postala zdravija čim sam pročitala nekoliko poglavlja. Što će tek biti, kad počnem sve to uzimati! Joseph, mon enfant, n'as tu froid?

— Non, maman!

— Hoće li ipak biti dobro liečiti se bez pitanja liečnika? — primieti gospođica Valentina.

— Hoćeš li, da te iznesem pred hodnik, Jozice? — zapita Anjelka brata. — Vidjet ćeš ptičice, vidjet ćeš, kako Karo tjera leptire . . .

— Znaš valjda, da ne mogu van, jer sam slabašan — odvrati dječak.

Nesretna boljetica bila je torturom za jadno diete. Samo je na to mislio i zato je bio zavjetovan sv. Franji, čiji je habit nosio, bez obzira na ljekarije, kojima su ga častili.

Međutim je domaćica razgovarala s guvernantom o liečnicima.

— Što oni umiju, što oni znaju! — jadikovala je bolestnica. — Lieče me već tri godine bez i najmanjeg rezultata. Sad sam ih napustila i liečit ću se sama, osim ako me Jaško odpremi k Chalubinjskomu. O! osjećam, da bi

mi on pomogao . . . Ali Jaško i ne misli na to, riedko je kada kod kuće; kad hoću da odputujem, onda on kaže, da poslovi u taj čas to ne dopuštaju i sva se svršava s obećanjima. Angélique, chasse ce chien, jer je nepristojan!

S nepravom kompromitirani Karo bude iztjeran i pokori se svojoj sudbini s priegorom iznad svake hvale vriednim. To mu ipak nije smetalo da začas nakon toga zacvili i zagrebe pred vratima, a zatim da stane progoniti pietlove, što su ozbiljno kročili po dvorištu.

Anjelka je međutim bolje posadila Jozu, koji se počeo ceriti, doniela je majci topli šal, a učiteljici englezku gramatiku. Zatim je odtrčala u kuhinju po mlieko za Jozu i da naruči za majku kotlet; uplela sebi u pletenicu cvietak i vratila se u staklenu sjenicu s visokom, čvrsto građenom ključaricom, gospođom Kiwalskom. Bila je to dama dobrih srednjih godina, odjevena u vunenu suknju s crvenim i crnim prugama. Vrećasta bluza svečanog ruha sretno je izticala bogatstvo njenoga poprsja.

Ključarica je ljubko cupnula pred domaćicom, tom se prilikom začulo škripanje poda, zatim je klimnula glavom prema učiteljici, koja ju nije ni gledala. Gospođica Valentina nije trpjela Kiwalsku od onog vremena, kad je, prolazeći kraj kuhinje, čula kako ključarica tvrdi, da je njoj, gospođici Valentini, prieko potreban muž.

— Kako je, draga Kiwalska, jesi li se vratila iz grada? Što ima nova? . . . Je li ti felčer pomogao zubima? . . .

— Ah, ima vrlo mnogo novosti, kažem vam, milostiva. Gazdarica velečastnog dekana strašno je bolestna, već su joj noge natekle; primila je presvete sakramente — odgovori ključarica sagibljući se i lupajući se u prsa kod posljednjih rieči.

— A što joj je?

— To ne znam, ali velečastni dekan, kažem vam, milostiva, biel je kao kreda. Meni nije ni rieči izustio, samo je rukom mahnuo. Ali iz očiju, kažem vam, milostiva, tako mu se vidjelo, kao da je htio reći: »Oj, draga Kiwalska, da si se barem kod mene pogodila! . . . Jer stara čeka da ju prenesu u božju štalu, a ove će me hulje gladom umoriti«.

Bolestna je dama potresla glavom kao da misli, da Kiwalska cilja na mjesto umiruće, no ključarica je neprekidno nastavljala:

— Anjelka! — javi se u taj čas učiteljica, koju je uzrujavala brbljavost ključarice i naivnost njene gospodarice — uzmi poviest srednjega vieka i hajdemo u vrt.

— Poviest? . . . — zapita prestrašena djevojčica, no, navikla da sluša, odmah otiđe u svoju sobu i nakon nekoliko se minuta vrati noseći knjigu u ruci, a u džepu nekoliko suhih kolačića za vrabce.

— No, idite samo, idite — reče mama — a ja ću ovdje ostati s Kiwalskom. Nisi li slučajno srela gospodina u gradu? Trebao je da bude kod povjerenika na nekoj sjednici? Joseph, mon enfant, veux-tu aller au jardin?

— Non — odvrati dječak.

Gospođica Valentina i Anjelka iziđoše, a Kiwalska sjedne na stolac zabavljajući dalje gospođu pričanjem novosti. Njezin jaki glas, koji se čuo u daljinu od nekoliko koraka, postepeno je bivao slabiji i napokon se posve stišao.

Vrt je bio velik, star, s tri je strane okruživao kuću u obliku podkove. Tu su u obilju živjeli dočekavši stara ljeta kesteni, koji su cvali bielim cvietom u obliku piramide, a u jesen rodili bodljikavim plodom; klenovi s lišćem sličnim pačjoj stopi; bagremi s listićima složenim kao zubci gustoga češlja i s leptirastim cviećem, koje sladko miriši vabeći pčele. Uz plot su sjedjele lipe pune vrabaca, što su pazili na polja i hambare, visoki jablani i tužne smreke, granate odozdo, a šiljate na vršku. Jorgovani, zasuti plavkastim cviećem, bazge, od kojih se jako mirisavi sviet upotrebljava za izazivanje znojenja, kukinje, koje rode crnim i trpkim bobama u jesen, divlje ruže, glog, borovica, koju tako vole drozdovi, sve to, razbacano po cielom vrtu, izpunjavalo je mjesta, gdje nije bilo drveća, boreći se među sobom dugotrajnom i tihom borbom za sokove iz zemlje i za ugljik iz zraka. Kadkada bi koje od njih obumiralo, a tada bi se uz njega javile trave i korov, koji kratko živi no opasan je u borbi.

Sredinu parka zapremao je ribnjak, okružen vrbama, što su fantastički izrasle. Zimi su izgledale kao skršena, klonula, bolestna debla; noću primale oblike razkoračenih, guravih, bezglavih i mnogorukih prikaza, koje su se samo pred čovjekom kočile u nakaznim kretnjama pretvarajući se kao da su mrtve. Za toplih su se mjeseci ta strašila oblačila nježnim grančicama i sitnim lišćem, odozgor zelenim, a odozdo svietlim, a u njihovim su se dupljima, što su imala oblik zjala, gniezdile ptice.

Kroz taj vrt, koji je svaki dan mienjao oblike i boje, koji se njihao, mirisao, svjetlucao i šuškao, pun krilatih stvorenja najraznoličitijih vrsta, išle su sada Anjelka i njena guvernanta neravnom stazicom, koja je polako zarašćivala korovom. Djevojku je opajala okolina. Disala je brzo i duboko, htjela da promotri svaku grančicu, da poleti za svakom pticom ili leptirom i da sve obuhvati zagrljajem. Ali gospođica Valentina bijaše hladna. Hodala je sitnim

koracima gledajući u vrške svojih cipela i pritišćući uz uvele grudi englezku gramatiku.

— Danas si iz zemljopisa saznala gdje leži Canossa — reče gospođica Valentina Anjelki — a sada imaš priliku da saznaš, zašto je Henrik IV. molio za oproštenje Grgura VII. Pročitat ćeš to u poviesti Grgura VII., koji se također zvao Hildebrand, u štivu: Njemačka i Italija.

Priedlog, da čita na ovom mjestu, ogorčio je Anjelku. Htjela je uzdahnuti, no svladala se i rekla sa zlobnom namjerom:

— Vi ćete u vrtu učiti . . . englezki?

— Dâ.

— Dakle ću i ja učiti englezki?

— Najprije moraš temeljito poznati francuzki i njemački jezik.

— Ah! . . . A kad već budem poznala francuzki, njemački i englezki jezik, molim, što . . . što ću onda raditi? . .

— Moći ćeš čitati knjige u tim jezicima.

— A kad ih već sve pročitam?

Gospođica Valentina pogleda u vrh jablana i slegne ramenima.

— Život ljudski — odvrati — ne dostaje ni da se pročita tisući dio knjiga, što se nalaze u jednoj književnosti. A što da se kaže o tri, najbogatije!

Anjelku zaokupi neizreciva čežnja.

— Dakle ništa, samo učiti i čitati! . . . šapne nehotice.

— A što bi ti htjela da radiš u životu? Zar bi mogla naći koje plemenitije zanimanje nego što je nauka?

— Što bih ja htjela da radim? — zapita Anjelka. — Sada, ili kad odrastem?

A videći, da joj gospođica Valentina ne izvoljeva odgovoriti, nastavi:

— Sada bih željela znati ono, što i vi . . Onda više ne bih učila — oho! Ali kasnije bih imala mnogo posla. Platila bih slugama plaću, da se ne mrgode tako kao danas, kad me pozdravljaju. Zatim — dala bih izcieliti te rane po drveću, jer mi je kazivao vrtlar, da će doskora kod nas sve usahnuti i iztrunuti. Naravno — protjerala bih također lakaja zato, što strielja ptice kraj vode i što pali štakorima oči . . . nevaljanac!

Anjelka se strese.

— Zatim bih odvezla mamu i Jozu u Varšavu. Ne! . . . To bih učinila prvo, a Vama bih darovala cielu sobu punu knjiga . . . ha! . . . ha! . . .

I htjede da zagrli gospođicu Valentinu, no ona se odmakne od nje.

— Žalim te! — odvrati učiteljica suho. — Imaš trinaest godina, a brbljaš kao provincionalna glumica o stvarima, kojima te nitko ne uči, a zanemaruješ ono, što te se tiče. Previše si pametna za svoje godine i zato ne ćeš nikada naučiti zemljopis.

Anjelka se zastidi. Zar je ona zbilja previše pametna, ili možda gospođica Valentina . . .

U lievom kutu vrta nalazilo se brdašce, na njem veliki kesten i kamenita klupa. U taj su baš čas stigle na to mjesto Anjelka i gospođica Valentina i sjedoše.

— Daj mi knjigu — reče guvernanta — naći ću ti Grgurovu poviest. Aha! opet imamo pasju posjetu . . .

Karo je doista vrlo zadovoljno trčao na brežuljak. U otvorenoj je njuški nosio malko perja, koje je po svoj prilici osvojio u potjeri za pietlom.

— Vi nimalo ne volite pse? — zapita Anjelka naglo, gladeći Kara.

— Ne.

— Ni ptice?

— Ne — odvrati učiteljica razdraženo.

— Ni vrta? . . . Vi više volite čitati knjigu nego se šetati među drvećem? Istina. U vašoj sobi nema ni lonca s cviećem, a ni ptičice. Prije su tamo dolietali vrabci, koje smo hranili, i Karo je također trčao po stubama, premda je bio malen i debeo. Onda sam ga hranila žemičkom zamotanom u krpicu i umočenom u mlieko. On ju je sisao, a zajedno s njim i mačkica one učiteljice, što je bila prije vas. Ah, kako su se oni igrali! . . . Kako su trčali za papirićem, koji sam ja vukla na koncu po podu! . . . Ali vi ne volite ni Kara, ni male mačkice, ni . . .

Anjelka zašuti, jer je gospođica Valentina naglo ustala s klupe i, gledajući na djevočicu odozgor, počela joj uzrujano govoriti:

— Kakva se to pitanja vrzu po tvojoj nezreloj glavi? . . . Što se tebe tiče to, što ja ništa ne volim? . . . Naravno, da ne volim . . . ni mačaka, jer su im ih ubijali i vješali, ni pasa, jer su me grizli, ni ptica, jer mi nije bilo slobodno da ih držim . . . Ni cvieća ne želim . . . Zar postoji na svietu gredica zemlje, koja bi pripadala meni? Ja nisam iz presvietloga roda! I šetnje su mi se ogadile, jer sam na njima morala biti stražar i robkinja zle djece! . . . O, kako si ti radoznala, draga Anjelko! . . . Kako tebe zanimaju tuđi ukusi!

Neočekivana ta provala srčbe ili nježnosti ganula je Anjelku. Prihvati guvernantu za mršavu, drhtavu ruku,

htijući ju pritisnuti k ustima. Ali se gospođica Valentina naglo trgla i odskočila natrag.

— Vi se na mene ljutite? — zapita djevojčica zbunjeno.

— Nisi ti kriva, što su te zlo odgojili . . . — odvrati guvernanta i brzo pođe prema kući.

Anjelka se uvriedi i sjedne na klupu pod kestenom. Uz nju legne Karo.

»Baš je zgodna ta gospođica Valentina! — razmišljaše djevojčica — ljuti se zbog svega. Ništa ne voli i ne želi, da kod nas bude dobro. Što bi to njoj škodilo, kad bi ovaj vrt bio ljepši? . . . Ili kad se sluge ne bi mrgodili? . . . Pa i sam je dragi Bog zapovjedio, da sve ljubimo . . . A zar nije još nedavno kazivao velečastni dekan, da je bolje zasaditi jedno drvo ili utješiti jednoga siromaha, nego pojesti svu mudrost . . .«

Zatim se sjeti, kako je još prije nekoliko godina kod njih bilo bolje. I ljudi su bili veseliji, i imanje ljepše, i vrt bolje uzdržavan.

Kako li se brzo mienjaju stvari na ovom svietu, kad i trinaestgodišnje gospođice mogu to prosuditi! . . .

Uto dopre do Anjelke iz daljine od nekoliko desetaka koraka tanki djetinji glasić:

— Gic! . . . gic! . . . gic! . . . — a odgovaralo mu je veselo roktanje praseta.

Karo naćuli uši. Andjelka zaboravi na svoje razmišljanje i jednim se skokom nađe na klupi i stane se obazirati.

Iza ograde parka pružao se put prema gradiću. Izdaleka se vidio voz, okružen oblakom prašine, kroz koju su se sjale sunčane zrake. Malo bliže — išla su dva siromašna

židova. Jedan je nosio nekakav veliki predmet u sivoj plahti, a drugi cipele, što su se zibale na štapu.

Još bliže, među granjem drveća i drhtavim lišćem, tik nasuprot bielim dimnjacima dvora, nalazila se kućica seljaka Gajde, a uz nju djevojčica u konopljanoj košulji.

Sjedjela je na zemlji i mrvicama kruha hranila oveliko prase. Zatim je uzela na koljeno prase, što je neprestano roktalo, i igrala se s njim kao sa psetancem.

Na Anjelku je ta neobična grupa proizvela toliku privlačivost kao što magnet djeluje na željezo. Skoči s klupe, siđe s brežuljka, ali začas se zaustavi.

Anjelkin otac nije trpio Gajdu, vlastnika one kućice. Taj je seljak bio nekoč njegov sluga i stanovao u kući, koju je kasnije postao posjednik, protiv zakona — kako je kazivao otac. Zato ga nisu nikad unajmljivali za dvorske poslove, a kako je Gajda imao malo zemlje, često je činio štetu na zemljištu nekadašnjeg svoga hranitelja.

Već su se nekoliko godina parbili Anjelkin otac i Gajda. Nestrpljivi je vlastelin već htio kupiti Gajdin posjed, samo da se rieši neugodnoga susjeda, ali seljak nije htio ni da čuje o takvim ponudama. Nije bilo gotovo mjeseca, da ne bi Gajdi bila zaplienjena krava, konj ili svinja. On bi se tada potužio kod obćine, dobio natrag svoje blago prema rješenju oblasti, ili bi ga izkupio. Vlastelin je tvrdio, da Gajda plaća novcem, koje je dobio za drva, što ih je ukrao iz dvorskih šuma.

Anjelka je mnogo slušala o tim odnošajima (jer što sve nije ona slušala?), bojala se Gajde i nije voljela njegovu kuću. Uza sve to privlačio ju je pogled na djevojčicu, koja se igrala s prasetom, koje su svi prezirali. Anjelki se

činilo, da to diete mora biti siromašno i dobro, a uostalom — nešto ju je vuklo onamo.

Anjelka odgrne granje grmlja i približi se k plotu, koji je bio načinjen kao palisada. Plot je bio star, obrašten tamno-zelenom mahovinom i pepeljastim lišajem, što se lako drobio pod prstima. U razmaku od svakih nekoliko koračaja nalazili su se jaki, zašiljeni stupci, koji su podržavali dugim vodoravnim prečkama redove isto tako zašiljenih letava, koje su se, umorne dugogodišnjom službom, nagibale napried ili se izvrtale nazad. Gdjegdje i nije više bilo letava; na nekim mjestima kao da je svjetlija boja i nemarnija izradba kazivala, da je plot bio popravljan u novije doba, ali s manje troška.

Zaboravivši na svojih trinaest godina i na položaj mlade vlastelinke, Anjelka se izvuče kroz neki širi otvor na put i pride k djevojčici u konopljanoj košulji.

Siromašno se diete u prvi čas prestrašilo liepo obučene gospođice iz dvora. Široko je zinulo i ustalo sa zemlje, kao da kani pobjeći. Tada izvadi Anjelka suhi kolačić iz džepa i, pokazujući ga djevojčici, poviče:

— Ne boj se! Ne ću ti ništa! Evo vidiš, što sam ti doniela. Pokušaj samo!

I metne djetetu u usta ošećeren komadić kolača. Djevojčica pojede, ali nije skinula začuđenog pogleda s Anjelke.

— Evo ti još. Je li dobro — a? . . .

— Dobro je! — odgovori diete.

Anjelka sjedne na izvaljeni panj, a uz nju čučne na piesku djevojčica.

— Kako se zoveš? — zapita, gladeći ju po mastnoj, svietlo-žućkastoj kosi.

— Magda.

— Evo ti, Magda, jedi još kolača. A ovo prase, je li tvoje? — dometne gledajući u prase, koje je htio Karo da uhvati za rep, no ono se njuškom okrenulo prema psu kričeći kao da je pokazivalo malo povjerenja.

— Tatino je — odgovori djevojčica već malko ohrabrena. — Samo da ga pas ne ugrize . . .

— Karo, ovamo! . . . Igraš li se ti uviek s prasetom?

— Pa da. Jalovica je već velika, a Katica je ove godine umrla . . . Gic! gic! . . . Ono voli uz mene, jer nema s kim da bude. Krmaču je dao vlastelin ustrieliti, a prasce je tata prodao. Samo je ovo ostalo.

— A zašto su ustrielili krmaču?

— Jer ju je vlastelin zatekao u šteti.

— A imali ste samo jednu?

— Pa kako bi više? Tata je seljak, pa kod nas ne može biti mnogo marve . . .

Govoreći to milovala je prase, koje je leglo uz nju.

— A jesi li jako žalila za krmačom?

— Još i kako! a još većma, kad me je tata iztukao . . .

— Iztukao te?

— Nije samo iztukao, nego me je uhvatio za glavu i nekoliko me je puta udario nogom.

Diete je to pripoviedalo vrlo mirno. Anjelka pobliedi. Činilo joj se, da je Karo bio ubijen i da su nju tako okrutno mučili. Osjeti potrebu da naknadi sirotici toliku krivicu, ali čim? Da je imala imetka, poklonila bi joj krmaču, nabavila liepu opravicu, ali sada — što da joj dade?

Tada primieti, da Magda pozorno promatra njezinu safirnu vrpcu, što ju je imala oko vrata. Ne promišljajući ništa, skine brzo vrpcu i sveže ju maloj uz košulju.

— Sada ćeš biti obučena kao i ja — reče.

Magda se nasmije iz sveg glasa umišljajući sebi, da već ima nesamo safirnu vrpcu, nego i ružičastu opravicu, biele čarape i visoke cipele.

— A ovo još pojedi — reče Anjelka i dade joj još jedan kolačić.

— Pojest ću sutra, to je sladko.

— A to zato, što su te tukli . . . — i poljubi ju.

Poljubac, koji je Anjelka smatrala najvećom nagradom, najslabije je djelovao na Magdu. Ona je stiskala u ruci kolačić i svaki čas zirkala na safirnu vrpcu, misleći, da je posve slična velikoj dami.

Međutim se na zavoju puta začulo drndanje kola i digao se oblak prašine. Elegantna se kočijica približavala trkom. Prije nego što je Anjelka dospjela da se snađe, što bi to moglo biti, zaustavila se kočija pred kućom.

— Tatice! — klikne Anjelka i potrči prema kolima.

Ali otac ju je opazio još prije, nije ju ni poljubio, nego je samo strogo povikao:

— Gospođica Anjela na cesti! . . . Čestitam . . . Što radiš tu? . . .

Anjelka je prestrašeno šutjela.

— Liep imaš nadzor . . . izvrstno se vladaš . . . da bi rieč! Trčkaš po putu i valjaš se u piesku s nekim musavim derištetom i prasetom! . . . Idi kući! Ja ću onamo doći odmah, pa ćemo se onda porazgovoriti. Nikada nisam slutio, da ćeš tako razžalostiti svoga otca! . . .

Na dani znak kočija krene ostavivši Anjelku zapanjenu od straha.

»Porazgovorit ćemo se!« O Bože, što to znači?

Magda je pobjegla sve do kućnoga praga i uznemireno gledala za kočijom, što se udaljivala, a za njom je pojurio Karo. Anjelka se okrene prema djevojčici i mahne joj rukom za oproštaj:

— Zbogom, Magda! — reče. — Zacielo ću imati velike neprilike, što sam došla ovamo . . .

Potrči prema otvoru u plotu i začas izčezne u guštari. Za njom poleti Karo, a za njima — Magda.

Razumjela je, što to znači: velike neprilike i voljela bi da sazna, kakva će biti sudbina njezine nove prijateljice. Oprezno se približila k plotu i položivši prst na usta čas je prisluškivala čas zavirivala u vrt. Ali da uđe, nije imala odvažnosti.

Tada se pojavi na kućnim vratima čovjek golemoga uzrasta, bos, s razdrljenom košuljom na prsima. Utaknuo je obje ruke pod pazuho i gledao čas prema kočiji, koje je već nestalo, čas na vrt, u koji se sakrila Anjelka, čas na krov i dimnjake dvorske.

— Izrodila se! — progunđa. Stajao je još časak, a onda se vratio u kuću.

Anjelki je lupalo srdce dok se približavala kući. Mučile su ju dvie brige. Uvriedila je riedko kada vidjevanoga otca i jako uzrujala svoju učiteljicu.

— Što će biti, kad počne otac s njom »razgovarati«? Gospođica Valentina zacielo će mu se pridružiti. Majka će se još većma razboljeti . . .

Mučio ju je težki nemir, pa joj se pod njegovim utjecajem činio vrt ružan, a dvorac strašan. Kako da pripremi majku na buru, koja se približavala?

Stane iza drveta, izpod kojega se vidio dvorac, i poče promatrati, što se u njem događa.

Nadarena vrlo oštrim vidom, opazi, da majke i Joze nema više u staklenoj sjenici i da je gospođica Valentina u svojoj sobi na mansardi. U vrtu — pustoš, samo je s dvorišta, što se nalazilo iza dvorca, dopirao grlati glas Kiwalske, kokodakanje kokošaka i tužan vrisak pauna:

— A-ho! . . . a-ho! . . .

Tužno je! tužno!

Na otvorenom prozoru mansarde pojavila se guvernanta.

— Zacielo će me zovnuti — pomisli Anjelka.

Ali gospođica Valentina nije ju zovnula, nego je, naslonivši se laktovima o rub prozora, gledala u vrt. Zatim se povukla u dubinu sobe i, vrativši se natrag, počela mrviti kruh na krović, što je izbočen stršio. Iza nekoliko minuta dolepršao je onamo vrabac, za njim nekoliko drugih i počeše zobati mrvice pršeći veselo.

Stara je gospođica sada prvi put pomislila na hranjenje ptica. Od tog je vremena činila to svaki dan tek predveče, kao da se bojala, da ju ne zateče čiji pogled.

Taj slučaj, uostalom vanredno priprost, osokolio je Anjelkinu dušu. Ne zna se, zašto je pomislila, da će nakon takvog očitovanja čuvstva prema pticama u gospođice Valentine možda i otac biti prema njoj blaži . . . »Neobična logika u tako odrasle gospođice!« rekla bi bez sumnje guvernanta.

IV

Vlastelin vieća sa Šmulom, zatim je ljubezan prema ženi, Anjelki pa i prema guvernanti.

Podrug sata nakon toga stigao je kući vlastelin, a zajedno s njim i — Šmul, dvorski arendator i zakupnik krčme.

Otac je bio raztresen i zabrinut. Brzo je ušao u majčinu sobu, letimično ju pozdravio, poljubio Anjelku, koja se jedva živom ćutjela, i Jozu — i kao da se i ne sjeća više susreta na cesti.

— Kako si? — zapita ženu i ne sjedavši.

— Ja, comme à l' ordinaire — odgovori ona. — Nemam snage, noge mi drhću, srdce lupa, svega se plašim, tek mi je slab i živim kamo od sladnoga ekstrakta . . .

— A Joza? — prekine ju otac.

— Pauvre enfant! . . . uviek slabunjav, premda uzima željezne pilule.

— Nesreća je s tom slabošću, koju još samo povećavaju te tvoje ljekarije! — odvrati otac i priđe k vratima.

— Anjelka uči dobro, je li zdrava? — zapita. — Možda ćete i na njoj naći kakvu bolest? . . .

— I opet odlaziš nakon izbivanja od deset dana? — klikne majka. — Imam toliko da se s tobom porazgovorim . . . Svakako bih željela u srpnju ili kolovozu odputovati k Chalubinjskomu, jer slutim, da bi samo on . . .

— Chalubinjski se tek krajem rujna vraća u Varšavu. Uostalom, porazgovorit ćemo se o tome kasnije. Sada moram obaviti nekoliko poslova — odgovori otac nestrpljivo i izađe.

— Toujours le même! — uzdahne majka. — Već šest godina obavlja poslove po ciele tjedne, a nikada ne može da ih posvršava. A ja sam bolestna, Joza je bolestan, gospodarstvo propada, neki nepoznati ljudi pregledavaju imanje, ne znam zašto? O, ja nesretnica! doskora će mi ponestati i suza . . . Joseph, mon enfant, veux- tu dormir?

— Non — odgovori dječak napolak u snu.

Anjelka je tako bila navikla na majčino jadikovanje, da ni sada nisu te tužaljke ni u čem promienile njenoga obožavanja prema otcu. Naprotiv, to se čuvstvo još pojačalo u njoj, jer je predpostavljala, da ju otac želi bez svjedoka kazniti za današnij prestupak na cesti. Zato ih je pozdravio kao da se nije ništa dogodilo i pohrlio u svoju kancelariju.

— Kad ode Šmul, zacielo će me otac pozvati k sebi — reče Anjelka u sebi. — Bolje je da pođem sama i da počekam, pa se mama ne će ničemu domisliti . . .

Prema tom se planu tiho odšuljala u vrt, da bude bliže otčevoj sobi. Nekoliko je puta prošla izpod otvorenog prozora, ali ni otac ni Šmul nisu svraćali pažnju na nju. Zato odluči da čeka i sjedne na kamen kraj zida, mučena velikim strahom.

Međutim je otac zapalio cigaru i udobno se smjestio u fotelj. Šmul je zapremio mjesto na drvenom stolčiću, što je naročito za njega bio postavljen kraj vrata.

— Dakle ti veliš — reče vlastelin — da se ne okreće zemlja oko sunca, nego sunce oko zemlje? . . .

— Tako piše u našim knjigama — odvrati Šmul. — Ali, oprostite, presvietli me gospodin nije valjada zato ovamo dovezao? . . .

— Ha! ha! . . . imaš pravo! . . . Dakle, da prieđemo odmah na stvar, priskrbit ćeš mi trista rubalja, sutra — dopodne.

Šmul utakne obje ruke za pojas, zaklima glavom i nasmieši se. Časak su obojica šuteći gledali jedan u drugoga. Gospodin kao da je htio iztražiti, nije li se što izmienilo u bliedom licu, crnim, živim očima i mršavom, ponešto pognutom liku židova. Židov kao da se divio liepoj plavoj bradi, oblicima kao u kipa, neuporedivim kretnjama i klasičnim crtama gospodinovim. Uostalom, po tisući put su se obojica mogli uvjeriti, da je svaki od njih bio uzornim primjerkom svoje rase, što ipak nije nimalo doprinosilo k rješenju posla.

— No, što veliš na to? — prekine gospodin šutnju.

— Ja mislim, bez uvrede za presvietloga gospodina, da bismo prije našli u vašem ribnjaku jesetru nego jednu stotinjarku u cieloj okolici. Mi smo ih sve tu tako pohvatali, da ih onaj, tko bi ih htio dati, nema, a tko ih ima, ne će dati.

— Kako, zar ja više nemam kredita kod ljudi?

— S oproštenjem, ja to nisam rekao. Kredita imamo uviek, samo nemamo jamstva, i zato nam ne će nitko pozajmiti.

— K vragu! — reče gospodin kao da govori sam sebi — svi znadu, da ću za koji dan prodati šumu i dignuti preostalih deset tisuća rubalja . . .

— Svi znadu, da je presvietli gospodin već digao tri tisuće rubalja i još znadu i to, da pregovori sa seljacima o ukinuću servituta teku slabo.

— Ali će se svršiti za koji dan.

— Bog zna!

Vlastelin se uznemiri.

— Jesi li čuo što novo?

— Čuo sam, da seljaci traže već po četiri jutra po kućištu . . .

Gospodin poskoči na fotelju.

— Netko ih podstrekava! — vikne.

— Možda.

— Zacielo Gajda?

— Možda Gajda, a možda i netko pametniji od Gajde.

Vlastelin je dahtao kao razdraženi lav.

— Ha, svejedno — reče. — U takvom ću slučaju prodati imanje i dignuti sto tisuća rubalja u gotovom.

— Dugova ima više — dobaci židov — i oni se moraju odmah izplatiti.

— Onda ću se obratiti za pomoć tetki i pozajmiti od nje . . .

— Presvietla savjetnikovica ne će više ništa dati . . . Ona ne će dirati glavnicu, a postotke voli sama da troši.

— Onda iza njene smrti . . .

— Aj! . . . kako li je ona zdrava, prava strahota! Još je nedavno kupila nove zube u Parizu . . .

— Ali jedanput će umrieti . . .

— A ako, s oproštenjem, ništa ne ostavi presvietlom gospodinu? . . .

Vlastelin stane s grozničavom žurbom hodati po sobi. Židov se digne sa stolca.

— Savjetuj me! — klikne i naglo stane pred zakupnika.

— Znam ja, da presvietli ne će poginuti, makar i kupio imetak onaj Niemac. Presvietli će gospodin uviek živjeti među presvietlom gospodom, a ako (tu Šmul snizi glas), s oproštenjem, presvietla gospođa jednom . . . ovaj . . onda će se presvietli gospodin oženiti.

— Glup si, Šmule — reče vlastelin.

— To je istina, ali gospođa Weiss ima dva milijuna u gotovom . . . A koliko srebra, dragocjenosti . . .

Vlastelin ga uhvati za ruku.

— Šuti! — izdere se. — Ja trebam trista rubalja, na to misli! . . .

— I to se može učiniti . . . — odvrati Šmul.

— Kako?

— Zamolit ćemo gospođu Weiss . . .

— Nikada . . .

— Onda morate dati zalog, izmamit ću novce od židova.

Vlastelin se smiri, opet sjedne i zapali cigaru. Žid nakon male stanke nastavi:

— Aj! presvietlom je gospodinu dobro i pod kolima i na kolima, ali što će biti sa mnom? Ja nemam ni potvrde . . . da ste mi barem podigli mlin, što sam toliko godina molio.

— Nije bilo novaca.

— Bilo je više puta i kojekako. Sada ste također digli tri tisuće rubalja, no radije ste kupili kočiju i obliepili sobe . . . A nada mnom neprestano lebdi strah . . .

— Zaradio si na tom poslu nekih pet stotina rubalja.

— Možda sam zaradio, možda sam izgubio, ali ipak bi mi bio miliji mlin. Što stoji zasađeno u zemlji, to ima vriednost, a s novcima je samo neprilika i velika briga radi lopova.

— No — prekine vlastelin — počekaj ovdje, a ja ću međutim promisliti, da nađem zalog.

— Pa neka bude tako, kako presvietli gospodin zapovieda.

Za cielo vrieme otčeva razgovora sa Šmulom Anjelka je bila zaokupljena onim neugodnim i kaotičnim stanjem duše, kakvo obično izaziva strah. Razdražena je mašta nesviestno nastojala riešiti pitanje: što će joj reći otac? — i odgovarajući na to pitanje stvarala je iz prošlih uspomena i sadašnjih dojmova tužne i zbrkane slike.

Zatim je vidjela jadnu Magdu, koju je neki čovjek čupao za kosu i udarao nogom, a dalje — gospođicu Valentinu hladnu, ali neumoljivu, koja šuteći, sa spuštenim očima snuje strašan plan proti Anjelki.

Otčev je razgovor sa Šmulom čula djevojčica točno, ali ga u taj mah nije shvaćala. U Anjelkinom je mozgu ipak ostala nejasna slika neke dame kraj otca . . .

Nad svim tim digao se Šmul, koji je gledao Anjelki u oči i zlobno se smiešio, a istodobno i tužno kako je obićavao.

— Bože! Bože! . . . kako je taj Šmul zločest! . . . što je on rekao otcu! . . . Tko je ta gospođa Weiss? — pitala je samu sebe u strahu.

Nije mogla izdržati na tom mjestu. Potrčala je u svoju sobu i sjedjela tamo neko vrieme na stolcu tiho, čekajući sva u strahu, dok je pozovu.

Ali nisu je pozvali tako brzo. Večera je bila danas kasno, jer je otac dugo razgovarao s majkom.

Taj put je otac bio izvrstne volje. Unišao je u sobu pjevuckajući i stavši uz majčin fotelj rekao joj nježno:

— Pusu!

— Napokon nakon deset dana — reče majka. — Je suis charmée, da si me se sjetio, od čega sam se već odvikla. Bolest, pustoš i očajne misli, voici mes compagnons! Da reknem pravu istinu, i u ovoj tmurnoj sobi čini i tvoja veselost na mene neugodan dojam . . .

— No, ne budi čudna, draga Meća. I tvoja samoća i bolest skoro će se svršiti, samo — uztrpljenja! Na dobrom sam putu da sklopim sjajan posao, samo dok skupim potrebnu svotu . . .

— Assez! assez! Je ne veux pas écouter cela! . . . Opet poslovi i novci! Ah, danas ne ću zaspati . . .

— Ali počekaj, reći ću ti i drugo nešto. Zamisli, Vladislav se već zaručio s gospođom Gabrijelom. Čestita puštenica pozajmila mu je pet tisuća rubalja, čim će se ekvipirati kao kakav knez. Da si danas vidjela njegovu obnovljenu palaču, posoblje i kočije . . .

— Ne mogu vjerovati — prekine ga gospođa — da će Gabrijela poći za vjetrogonju, koji je za nekoliko godina profućkao golem imetak . . .

— Oprosti. Nije profućkao, nego ga je samo zadužio, ali uz ženinu glavnicu će se oporaviti. Živimo u prielazno doba, kad su se uzdrmala najslavnija imanja . . .

— Znam! . . . kartanjem i zabavama.

— Ne budi zlobna, s tim više, što mi je neprocjenjivi Vladek učinio veliku uslugu u nekom poslu. I kad bih došao do novaca . . .

— Opet posao i novci! . . .

— Ah, doista te ne prepoznajem, Meća! — klikne muž ogorčeno. — Znaš, da ne volim razpravljati o sitnicama, a još manje da ti dosađujem njima, ali sada se radi o pitanju servituta, o našem imetku, položaju, o dječjoj budućnosti. Sve se to ne može razbiti zbog nekoliko stotina rubalja . . .

— Dakle ti je opet ponestalo novaca? — zapita gospođa čudeći se.

— Dakako, i ovaj put sam odlučio da tebe zamolim, da mi pomogneš . . .

Gospođa zastre lice maramom i zapita tužno:

— Mene? . . . što ću ti ja pomoći? . . . Cieli je moj miraz propao, polovica dragocjenosti u zalogu, nemam čim da odem k Chalubinjskomu, koji bi mi, ja to osjećam, vratio zdravlje. A i ne govorim o nesretnom Jozi, ni o tom, da služinčad nije plaćena, da se mnogo uzima na vjeresiju . . . oh, malheureuse que je suis! doskora će mi i suza ponestati . . .

— Meća! zaklinjem te, umiri se — molio ju je muž. — Ti ne ćeš da shvatiš, da sva imanja, cielo družtvo da proživljava kritičnu epohu, koja će se specijalno za nas svršiti za nekoliko dana. Kad uredim servitute, smjesta ću dignuti deset tisuća rubalja i uložiti ih u melioraciju dobara. Tada će se popraviti plodnost, dugove ćemo poplaćati, a međutim ćemo prodati drugi dio šume i odputovati u inostranstvo. Tamo ćeš oživjeti, opet ćeš se zabavljati i blistati kao nekoč . . .

— Vain espoir! — šapne gospođa. — Uviek mi to ponavljaš, kadgod se radi o mom podpisu . . .

— Sada nije potreban ni podpis, Meća! — prihvati muž — dat ćeš mi samo na tjedan . . . dva . . . tvoj đerdan . . .

— Malheur! malheur! — šapne gospođa.

— Najduže za mjesec dana imat ćeš opet sve svoje dragocjenosti . . .

— Doskora će mi i suza ponestati . . .

— Početkom listopada odvest ću te u Varšavu, gdje ćeš, kako mi se čini, moći provesti cielu zimu . . .

— Samo da mi se vrati zdravlje — šapne ona.

— No, malko i radi zabave! — odvrati muž sa smieškom. — Kazalište, koncert, pa ni kakvo plesno veče ne bi ti škodilo.

— Zacielo ću plesati u onim predpotopnim opravama, što trunu u ormaru . . .

— No, no! . . . Znaš, da ćeš nabaviti nove, koliko budeš htjela . . .

Gospođa spusti glavu na prsa i nakon kratkog promišljanja reče:

— Uzmi sam onaj đerdan iz pisaćeg stola. Bože, osjećam, da bih umrla od očaja, kad bih ga sada pogledala.

— Ali zato će ti biti ugodnije kad se jednom pojaviš u njemu! Koliko ga puta pogledaš, toliko puta ćeš se sjetiti, da nisi krzmala pred izpunjenjem dužnosti s obzirom na djecu i na položaj . . .

S tim je riečima pošao k pisaćem stolu i, tražeći po njemu, nastavio:

— Časovite neugodnosti pojačavaju ugodnost, koja iza njih sliedi. Obični kamen dobiva vriednost, ako se uz njega dogodio kakav važan slučaj. Pomisli samo, koliku će vriednost imati ovaj skup trepetljike u očima tvoje kćeri, kad joj rekneš, zakapčajući joj ga oko vrata: »Ovi su briljanti u odlučnom času družtvene krize spasili naš položaj, našu eksistenciju . . .«

Izvadi iz ladice omašnu kutiju od safijana, metne je u džep, a zatim, sagnuvši se nad ženom, šapne:

— Pusu!

— O, kako bih bila sretna . . . — reče gospođa.

— Kad bi već došao čas, o kojem sam govorio? . . . — zapita muž smijući se.

— Kad bih mogla vjerovati . . .

— O, opet si čudna, Meća! — odvrati on nestrpljivo. — Razumijem, da te tvoja bolest može uzrujavati, ali ipak treba znati malko se svladavati . . .

Govorio je to već na pragu sobe žureći se u kancelariju, gdje ga je čekao Šmul.

Gospođa ostade sama. Pogled na liepo muževo lice i razgovor s njim prenesoše je za nekoliko godina unatrag i natisnuše joj uporedbe, koje su budile sumnju i čežnju.

Zar je to bio on, onaj kralj u družtvima, sudište dobroga tona, onaj zaljubljeni vitez, koji je nekoč snatrio do njenih nogu? Zar je to onaj — neizcrpivi u smišljanju figura u mazuru, znalac, a često kompozitor najotmjenijih damskih toaleta? Onaj, bez kojega se nije obavio nijedan karneval, ples, dvoboj? Onaj, koji je zaljubljenoj gospođi davao najbolje upute, kako će osvojiti srdca? Onaj, bez čijega se mišljenja nije mogao prirediti svečani objed?

Njegovo poznavanje družtvenih pravila bilo je zakonik, njegove su dosjetke kružile po cieloj okolici, njegov je dom bio akademija otmjenih običaja. Najnapetije sporove radi ubijenog tuđeg psa, radi izvađene maramice iz džepa na plesu ili zbog prodaje bolestnoga konja rješavao

je on jednom riečju. Napolak sagrađena magnatska palača pretvorila bi se u pecaru rakije, jer se Janu nije svidio razpored soba.

A danas — taj čovjek ne može da se snađe u brigama oko imetka i stiče povjerenje svoga zakupnika spomoću đerdana!

Doista, to je prielazno doba, koje je svakoga isto tako zahvatilo. Jedni su bankrotirali, drugi su se s ostatkom imetka preselili u grad, neki su prekinuli veze s njim, kojega su nekoč zvali: primuo inter pares! Zar je on kriv, što novi ljudi, legija parvenija, ne govore danas više o krakovskim svatbama, o lovu i družtvenim običajima, nego o načinu sijanja, knjigovodstvu i tovljenju blaga? Kako da se snađe onaj um, koji se nalazio na vrhuncu života, u plitkoj rulji židova, Niemaca i seljaka, koji još nisu shvatiti, što vriede rukavice i parfemi?

Tako je snatrila gospođa jadikujući zbog svoje bolesti, koja je po njegovom mišljenju nastojala da potamni sjaj, što joj je okruživao muža.

Uđe lakaj.

— Molim, presvietla gospođo, samovar je na stolu.

— Je li došao gospodin?

— Javio sam presvietlom gospodinu.

— Zamoli gospođicu Anjelu i reci guvernanti.

Lakaj izađe.

— Joseph, mon enfant, veux-tu prendre du thé? . . . spava, jadno diete!

Izađe kroz svietlo-plavu sobu i kroz triem u blagovaonicu, a za njom se vukao dugački rep bieloga haljetka. Doskora se javila još uviek preplašena Anjelka i šutljiva guvernanta, a iza njih domaćin.

Domaćin pruži uljudno ruku guvernanti, kojoj se vrat i lice pokrilo bojom cigle. Sjela je sučelice njemu i gledala pod stol. Površni bi ljudi mogli misliti, da su na gospođicu Valentinu mužkarci činili snažan dojam, no lako bi mogli doznati od nje, da je učena osoba baš na taj, a ne na koji drugi način očitovala svoju nesklonost prema aristokraciji.

»Grozan čovjek! — mislila je gledajući ga iza spuštenih trepavica. — Koliko je on žrtava unesrećio . . .«

Sjetila se naime, da je liepi vlastelin imao vrlo tankoćutno srdce prema njenom spolu, zbog čega ženska služinčad nikada nije mogla suviše dugo ostati u dvoru.

»A tako riedko biva kod kuće — nadopuni ona u duhu. — Bože, da stalno boravi, morala bih se valjda odreći odgajanja te zanemarene Anjelke . . .«

Vlastelin nehajno položi obje ruke na stol i gledajući u gospođicu Valentinu (činilo joj se, da gleda vrlo drzko) reče slugi:

— Reci, neka mi naprave mali komadić bifsteka na englezki način . . .

— Nema mesa, presvietli gospodine!

— Kako — već u lipnju da se ne može dobiti mesa? . .

— Može se dobiti, ali priesvetla gospođa nije slala u grad . . .

Majka i Anjelka pocrveniše jako. Obje su znale, da se nije slalo po meso radi štednje.

— Reci onda, neka mi skuhaju par jaja na umak — reče gospodin utapajući u učiteljicu melankoličan pogled.

Gospođica Valentina smatrala je umjestnim da se oglasi:

— Jaja zacielo nema, jer su bila danas za objed, a osim toga ja svaki dan pijem sirova jaja.

— Meća, vidim — reče gospodin — da tvoja Kiwalska posve zanemaruje gospodarstvo.

— Prilagođuje se prema određenim joj iznosima — umieša se učiteljica uzimajući u zaštitu omraženu ključaricu, samo da naprkosi gospodaru.

Njene su rieči ubole vlastelina.

— Meća, zar si tako bolestna, da gospođicu Valentinu obterećuješ dužnostima blagajnice? . . . — zapita.

— Mais non! . . . — šapne gospođa zbunjeno.

U duši usidjelice probudi se furija.

— U tome ne bi bilo ništa zla — dometne sa smieškom. — Šmul je vaš blagajnik, pa bih ja mogla vršiti tu službu uz gospođu.

— Zacielo! — odvrati vlastelin mršteći malko obrve — premda ne mislim, da bi to moglo ostati bez štete za Anjelku.

Anjelki gotovo da je pala žličica iz ruke.

— Evo i danas — nastavi on — zatekao sam ju na javnoj cesti . . .

— Anjelku? . . . — zapitaju istodobno majka i guvernanta.

— Da, nju. Na svu sreću nije bila sama. U družtvu joj je bila kćerka onoga razbojnika Gajde i — prase . . .

— S Anjelkom . . . — šapne majka.

— Dakle vidite — nastavi on smiešeći se guvernanti — čemu je izvrgnuta moja kći, štaviše sada, kad se vi još ne izvoljevate baviti blagajnom . . . Traži družtva među pastiricama i prascima . . .

Gospođa Valentina, slušajući to, bila je sivo-plava.

— Ha! tko bi znao — odvrati ona s prisiljenom hladnoćom — ne će li joj to družtvo kada dobro doći . . .

— S prascima?

— S djecom iz puka. Dosad je bila moda, da su gospoda prijateljevala samo sa židovima, a čemu to vodi, vidimo kadkada. Možda će se sliedeći naraštaj iz nužde približiti k seljacima . . .

Gospodinu su drhtala usta, no on je to pokrio smieškom.

— Gospođa Valentina je žestoka demokratkinja — javi se brzo preneražena gospođa. — Uza sve to Anjelka ipak toliko koristnoga uči . . .

— Čini se, da svi to ne razumiju! — uplete se u pol glasa guvernanta gledajući gospodinu ravno u oči unatoč obične svoje skromnosti.

Triumfirala je, uvjerena, da je barem sada sigurna od nasrtaja groznoga osvajača srdaca.

Doista, način osiguranja bio je vrlo radikalan. No gospodin je u taj čas pomislio, da je guvernanti zaostala plaća za četvrt godine i nije joj ništa odgovorio. Samo se okrenuo prema kćeri i rekao:

— Anjelka!

Djevojčica ustane sa stolca i drhćući se približi k otcu, misleći, da već dospieva strašni čas. Stol, samovar, ciela se soba vrtjela pred njenim očima.

— Molim, tatice . . .

— Dođi bliže . . .

Malo te nije pala.

— Molim te, nemoj mi više trčati po cesti . . . — reče joj otac polagano, obujmi je oko vrata i poljubi u čelo. — A sada pij čaj.

Anjelki se pričinilo, da se nalazi na drugom svietu. O Bože! Bože! Kako je taj tatica dobar! . . . i kako je onaj Gajda, koji je nogom udarao svoju kćer, zločest! . . .

Uto joj pade na pamet gospođa Weiss i njezino se oduševljenje naglo ohladilo.

V

Veseli su razlalošćeni, a žalostni su izvrstne volje.

Prošao je tjedan. Sunce je grijalo sve jače, noći su bile tople i kratke. Preko polja su se kadkada navrnuli oblaci i prosuli kišu, no vjetar ih je brzo raztjerao, da ne naškode žitu. Jedno se drveće pokrilo cvietom, a drugo zametcima ploda.

Zrak je mirisao. Nad ribnjakom su razmišljavale rode slušajući kreket žaba. Ptičja su se gniezda punila ptičićima. Sve je živjelo i raslo, ili se spremalo na život i rast. U prirodi su poput mjehura u kipućoj vodi prskala nova bića, novi glasovi, nove radosti. Čim se sunce više uzdizalo nad obzorje, tim je snažnije kipio život. Činilo se, da tu golemu zviezdu okružuje oblak duhova, koji kao tuča padaju na zemlju i utjelovljuju se u kratkotrajne, ali žustre i nestašne oblike.

Polja, grmlje i šume, gore i doline pokriše se zelenilom različitog odsjeva, a u njemu su sjali kao zviezde cvjetići bieli, ružičasti, plavi, žuti i Bog zna kakvih još boja. Svaka se boja skupljala na nekom prostoru pokazujući smrtničkom oku pruge i pjege, razbacane bez reda po neizmjernom kraju. Slikareve se freske tako čine muhama što plaze po njima kao boje i tonovi poljâ ljudima,

što među njima žive. Ali tko zna, što u tim prugama i mrljama vidi oko, koje se nikada ne zaklapa, oko vječnoga slikara, za kojega je zemlja platno, snieg zastor, a sunce — kist?

Cielo to vrieme nije Anjelkin otac odlazio od kuće. Samo je po Šmulu posuđene novce poslao u grad. Najčešće je sjedio u svom kabinetu i pušio cigaru, čitao štogod i pušio cigaru, razgovarao sa Šmulom i opet pušio cigaru.

Kadkada bi izašao pred hodnik, turio ruke u džepove i digavši glavu gledao na rubove obzora kao da izgleda očekivane događaje. No događaji su zakasnili, a zato se vidjelo na njegovim poljima riedko žito i mnogo nezasijanih komada. Tada bi mu poput munje sinula misao, da njegova budućnost nema temeljne točke. Vratio bi se u kabinet i hodao, hodao ciele sate po podu, koji se pod njim svijao.

Tko bi znao, nije li vlastelin prvi put u životu bio tako zamišljen i uznemiren. Proživljavao je važnu epohu. Danas, sutra, a najkasnije za nedjelju dana valja da se rieši pitanje servituta. Pred nekoliko su mjeseci seljani bili voljni da se odreknu svoga prava na šumu za tri jutra zemlje po kućištu. Ako seljani podpišu nagodbu, šuma će biti prodana, vlastelin će dobiti još deset tisuća rubalja i sredit će najprešnije poslove. Ali ako ne pristanu, morat će prodati imanje. A što će biti poslije toga?

Anjelkinog je otca mučilo to pitanje, ne će li uzsliediti podpuna propast? Izgubio je dobru volju, običajno svoje samopouzdanje, a istodobno volju za vožnju. Od nekog su se vremena širili glasovi, da su se seljani predomislili i da će zahtievati veću naknadu za servitut, štaviše, da će pregovore prekinuti. To ga je prenerazilo.

On je bio čovjek one vrsti ljudi, koji žele da svaka stvar poteče prema njihovoj želji, a da sami ništa ne urade. Pogodivši se sa seljacima na tri jutra, čvrsto je vjerovao, da će servitute srediti. Na temelju toga je prodao šumu, novce potrošio i dalje se nije brinuo za tu stvar, jer nije ni slutio, da bi u tom poslu mogle nastupiti kakve zapreke. Znao je, da na Ivanjdan treba da bude podpisana konačna nagodba i sve je odgađao do tog roka.

Kad mu je Šmul javio, kako seljani govore o četiri jutra, osjetio je, da se mnogospratna zgrada njegove nade zaljuljala. Spopao ga strah, no do te je mjere bio navikao pouzdavati se u tečaj događaja, da je osjetio takvu odvratnost prema gubljenju obmane, pa se nije usudio ni provjeriti istinitost tih glasina, a još manje, da stvar udesi, ako bi se moglo.

Gurao je od sebe stvarnost i bježao od nje sve do dana, kad se ona sama imala nametnuti.

— Možda su to spletke? — pomisli.

— Onda bi trebalo zapitati seljane . . .

— Ne! . . . jer bi mogli misliti, da ću ja popustiti . . .

Zapravo mu nije stalo do toga, nego se samo bojao, da ne čuje kobnu istinu. Ako se danas uvjeri, da su se pregovori razbili, razpršit će mu se snovi, koje je temeljio na prodaji šume. U protivnom se slučaju može s njima zabavljati još tjedan, još tri dana . . . pa makar i samo još jedan dan.

Zato nije nikoga pitao, ni s kim nije razgovarao, pa i sa Šmulom je prekinuo razgovor o servitutima i — čekao je. Takav je postupak on zvao diplomacijom i tumačio ga tako, da se seljani ne će usuditi mienjati prijašnjih uvjeta, ako nitko ne povede o toj stvari nijedne rieči.

To i nije bila diplomacija, nego strah da pogleda u oči činjenicama, strah da zapita samoga sebe: što da radi, ako bude morao za dugove prodati imanje? Kamo će sa ženom? . . . Čime će joj nadoknaditi prorajtani miraz, dragulje i relativnu udobnost? . . . Kako da ju pomiri s mišlju, da je bez sredstava ostala i da više ne može u Varšavu, da se liječi?

Vrieme je hrlilo brzo. Kadkada bi se vlastelin budio u noći sav obliven hladnim znojem, misleći, da će već sutra saznati konačnu istinu. Kadkada bi i sam želio sazvati skupštinu i zapitati, da li su voljni podpisati ugovor? Ali smjesta bi ga odvažnost napustila i rekao bi:

— Da je to barem pitanje od nekoliko mjeseci . . . Ali ovako — doći će sami danas ili sutra, a ja bih još mogao stvar pokvariti svojom nestrpljivošću . . .

Tako je čekao, premda je osjećao, da ima časova, kad mu bilo udara nepravilno, a srdce drhće kao ranjena ptica. Takvih dojmova nije još nikada osjećao.

Da se bolje zagleda u budućnost, možda bi tamo opazio znakove upozorenja u obliku križeva na grobovima. Možda bi se zaustavio ili krenuo drugim pravcem? . . .

Činilo se, da vlastelinovo razpoloženje pritište cielu kuću. Gospođa je pobliedjela još jače. Anjelka je bila potištena, premda nije znala, zašto. Sluge su jedan za drugim odkazivali službu i zapuštali se u radu. Neki su izmakli iz dvora na nekoilko dana tražeći novo namještenje. Drugi su nosili iz zgrada užeta i željezno oruđe, da barem djelomice nadoknade zaostalu plaću. Neki su bili gordi i psovali su lošu hranu.

Svi su, skupivši se naveče oko majurskih zgrada ili među hambarima, glasno razpravljali, kako »od vlastelina valjada više ništa ne će biti«.

Samo kočijaš Andrija, koji je već deset godina vozio gospodara, naslonivši se o plot slušao je šuteći, pušio lulicu, koja je znala pištati, i kadšto bi progunđao:

— Eh, baš ste glupani . . .

— Nego što? — zapita ga najveći nezadovoljnik, onaj s gumna.

— To, da ste glupani! — odgovori Andrija i pljune. — Ako se proda i ovaj majur, vlastelinu još uviek ne će biti ništa.

— No, a gdje će živjeti, kad ga odavde izguraju?

— U gradu, i bolje nego tu.

— A što će jesti?

— Ono, što nijedan od vas nikada ne će ni ponjušiti.

— A s njom i s djecom?

— Također će biti u gradu, gdje apoteka nije daleko. A ako ona, Bože sačuvaj, ode, vlastelin će se oženiti s tako bogatom, da bi za je dan njezin prsten mogao kupiti cielo selo — reče Andrija.

— Možda je tako!

— Pa da!

— No, a kako će biti s nama, koje nije izplatio?

— S vama? . . . On bi vas još i u svojoj biedi mogao hraniti i napajati cielu godinu dana. Kad proda majur, izplatit će vas.

— Svakako ne će ovdje dugo ostati? . . .

— To je druga stvar, a ono je druga stvar. Tko hoće da ode, neka ide, gdje mu je bolje, a ja ću ostati uz vlastelina.

Rekavši to Andrija se lieno protegne i odvuče se u staju i ne pogledavši u one, što su viećali.

Sluge se pogledaju među sobom.

— Laje li ili govori li istinu? — zapita jedan.

— Što bi lajao? Poći će svuda sa vlastelinom kao kočijaš za kolima, jer zna, da mu on ne će učiniti krivo.

— To je istina! . . . Zar on ima ženu ili djecu? Star je i sam kao prst, voze se u dvoje, piju rum i špekuliraju za curama, gdje im se pruži prilika.

Budući da je dekanova gazdarica doista umrla prošloga tjedna, to se ključarica Kiwalska, doduše sa suzama i zaklinjanjem, ali vrlo odlučno zahvalila gospođi na službi. Tvrdila je, da ljubi cielu kuću upravo ludo, da će zacielo umrieti od čežnje, kad ode, ali da joj vjerska dužnost nalaže da pođe k dekanu, kojega bi nevaljale služkinje umorile gladom. Na kraju je dometnula, da se i ne usuđuje zahtievati zaslužbinu, koja joj pripada, ali vjeruje kao u sveto evanđelje, da joj gospoštija ne će učiniti krivo.

U vladanju gospođice Valentine također je došlo do promjene. Videći, kako svi odlaze, očitovala je glasno, da joj nije ni na kraj pameti da se okani Anjelkina odgajanja, jer ju je zavoljela, ali — da ne može stanovati pod istim krovom s gospodinom.

Gospođa, kad je to čula, neprimjetljivo je slegla ramenima, umirena ne toliko s obzirom na vjernost svoga muža, koliko s obzirom na djelovanje čari učene osobe. Zato joj je odgovorila, da će zacielo obje odputovati na jesen s djecom u Varšavu, a međutim da joj muž nije kod kuće, pa da zato misli, da bi gospođica Valentina barem djelomično mogla svladati svoju uznemirenost.

Prema tomu je to ostalo suspendirano, no gospođica Valentina je ipak dala svoje rublje u pranje i, što je već zao znak, više je vremena posvećivala čuvanju svoje kreposti nego podučavanju Anjelke. Za razbibrigu je triput na dan hranila vrabce s prozora sobe, u kojoj je stanovala pod krovom, sretna, što se između nje i opasnoga zavodnika nalazi nekoliko soba i mnogo stuba.

Anjelka je pak bila zaposlena većma nego bilo kada. Premda su tumačenja i predavanja trajala kratko, zato su se različite zadaće, pisanja, prepisivanja i učenja napamet gomilala dvostruko. Kao da je slutila skori odlazak, gospođica Valentina je željela uliti svietlo u glavu svoje gojenice vjedrima, samo da joj potraje na duže vrieme.

Tako je jadno diete, kojemu je bilo potrebno kretanje i zrak, za nekoliko dana izmršavjelo. U vrt je izlazila riedko kada, a onaj dio njegov prema cesti sasvim je izbjegavala. Jedina joj je radost bio Karo, koij je svoju gospodaricu neprekidno pratio, koliko su to prilike dopuštale. Sjedio je uz nju kraj staklene sjenice, jeo ostatke od objeda, koje mu je donosila u džepu, slušao njezine blage opomene i gotovo učio s njome razne predmete, koji će možda doskora sačinjavati minimum pasjega obrazovanja kao što danas sačinjavaju ljudsko.

Razbibriga, makar i sa psom, bila je Anjelki tim potrebnija, jer je ona možda najdublje osjećala opasnost položaja. Njeno je srdce bilo izloženo težkoj kušnji i težko je odgonenuti, kako se moglo u tako malen predmet upisati sa strašnom točnošću toliko bolnih osjećaja.

Kako su za nju strašni bili oni sivi kolobari izpod majčinih očiju! Kolikim je udarcem bio uzklik: »Već sam

svršila s posljednjom škatuljom sladnoga ekstrakta i ne znam, kad ću dobiti novu!« Što bi se događalo u njoj na pogled otčeve tuge, čije je krzmanje i uplašenost nagoviještalo nešto neodređeno.

Isto je tako slutila, što se krije iza mrkih lica sluga i njihove gordosti i što znači odlazak Kiwalske. A posve je shvatila letimice čuvenu rieč jednoga kočijaša:

— Kako da radimo, kad smo gladni mi, volovi gladni, a ni zemlja nije sita! . . .

Ljudi, volovi, pa i zemlja je gladna! . . . Ljudi će i otići, volovi će valjada uginuti, a što će biti za zemljom? . . Zar bi i ona mogla umrieti od gladi? . . . Zar bi prestala rađati žitom i biljem, hraniti drveće i ptice? . . . Dakle može doći čas, kad će pusti dvor okružiti pocrnjele stabljike i gole grane bez lišća? . . .

Njihova će zemlja umrieti! . . . Kako je to strašna misao! Onda će valjda i oni svi poumirati: otac, majka, Joza, a prvo ona, da ne dočeka tog groblja ljudi, životinja i stvari.

Kad bi palo veče i na zapadu se ocrtao blied rub svietla, ah! tako blied kao njena preplašena duša, uvukla bi se u najmračniji kut vrta pod staru lipu, na kojoj je neka ptica cvilila kroz san, i suzama oblivena molila se Bogu, da se smiluje roditeljima, Jozi, slugama, volovima i zemlji. Kadkada bi se u njoj probudila nova sumnja. A možda baš u ovaj čas Bog odlazi na neko drugo mjesto i ne čuje njenog pokornog jecanja? . . . O, da se nikada ne rode takva pitanja u dječjim grudima! . . .

Međutim su prolazili sati, sunce je danju izlazilo i zalazilo, noću su se nepokolebljivom jednoličnošću okretala oko polarne zviezde Kola, neumorna kazaljka na vječnom satu. Išao je sat, išao i išao neprestano napried vukući za sobom vrieme, gurajući dane i noći u nepovratni ponor. Išao je, išao i išao neprestano približajući se svitanju onoga dana, kad se imala odlučiti sudbina ciele porodice.

Tada se odjednom u gospodinu Janu probudio muž i otac i odluči — napisati pismo bogatoj tetki, predsjednikovici, koja je na nesreću u to vrieme boravila u inozemstvu.

U tóm je listu priznavao svoje pogrješke, spomenuo, da je često zloupotrebljavao tetkinu pomoć, ali da je sada posljednji put moli, da mu pozajmi petnaest tisuća rubalja da izplati najprešnije dugove. Kad to obavi, posve će promieniti način života i počet će raditi kao ekonom, kao pisar, a zatim kao sluga na gumnu. Ograničit će izdatke i nakon nekoliko godina nesamo da će predragoj i najpoštovanijoj tetki vratiti dug, nego će uzto i podići zanemareno imanje.

Ne vjerujući mnogo u uspjeh svog uvjeravanja, zamolio je još i ženu, da i ona prikaže njihovo kritično stanje i da zamoli tetku za pomoć.

Gospođa je napisala pismo na dva arka. Bilo je tu govora i o bolesti i o doktoru Chalubinjskom, o kojem sanja već toliko godina, i o Jozi, koji je slabašan, o Raspailu, sladnom ekstraktu, o opravama, koje su izašle iz mode, o odlazku Kiwalske i o svim i svakakvim stvarima, koje bi po njezinom sudu mogle izazvati tetkino saučešće. Na kraju, da joj pruži jamstvo, da će se zajam izplatiti, obećala je unieti ga na hipoteku posljednjega majura, što joj je ostao od miraza. Taj je majur ležao nekoliko milja dalje od glavnoga imanja, na njem je bila kućica i sto jutara zemlje, a bio je pod upravom vrlo čestitoga špana. Nisu

ga obteretili dugom niti ga dosad prodali, jer se za taj dio dobara nije mogao naći kupac.

Ali i napadaj s te strane činio se vlastelinu nedovoljan. Pozvao je zato Anjelku i naložio joj, da i ona napiše baki pismo.

— Hoću li moći? — zapita Anjelka zbunjeno. — Nikada nisam vidjela baku i nekako je se bojim . . .

Otac se sjeti, da su povod toj bojazni bili razgovori, što ih je on vodio sa ženom u Anjelkinoj prisutnosti. No taj mu se povod ipak nije činio dosta važnim, pa je odgovorio:

— Kako? Ti ne bi mogla napisati pismo? . . .

— Ne znam, o čemu . . .

— Pa o svemu. Piši, da je mama bolestna, da je tata žalostan, da bi ti htjela učiti, no da se nema za što . . .

Anjelka poče treptati vjeđama.

— Ali ja . . . ne bih htjela učiti! . . . — šapne. — Ja bih voljela, da one novce, što ih prima gospođica Valentina, ostavite za kućanstvo . . .

Uza sve brige otac prasne u smieh.

— Sjajna si u svojoj iskrenosti! — klikne. — Ali ako ne ćeš da učiš, da ne teretiš roditelje, to s tim više zamoli baku za podporu tvog obrazovanja . . .

— Ali kad ja . . . ne mogu moliti . . .

Otac ju pogleda malko nezadovoljno i malko zadovoljno. Nezadovoljan je bio, što Anjelka nije dosta spretna, da mu u taj čas pomogne, a veselio se, što njegova nauka nije propala. Koliko li joj je puta kazivao, da ljudi njihova položaja mogu zapoviedati ili zahtievati i da — samo siromasi mole.

— Vidiš, drago diete — tumačio je Anjelki — mi možemo baku moliti, jer prvo — ona je tako kao moja majka, drugo — ona nam je jednaka po položaju, treće — ona je osoba starija, četvrto — mi ćemo joj novce vratiti. Uostalom, njezin imetak tako reći kao da je naš, a jednom će biti naš.

Uza sve povjerenje prema otcu, ti argumenti nisu pogađali u Anjelkino srdce. Vjerovala je, da su zacielo razboriti i istiniti, no uza sve to su u njoj izazivali odvratnost kao i žaba, koju je doduše stvorio gospodin Bog, koja je koristna, ali milovati ju kao pticu nije moguće.

— Dakle hoćeš li napisati pismo baki? — navaljivao je otac.

— Tatice dragi, htjela bih rado, ali ne znam, što da joj pišem . . .

— Pisat ćeš, da ju voliš i da ju želiš upoznati . . . — nastavi on već nestrpljivo.

— Ja se nje bojim . . .

— To je vrlo zlo, jer je ona naša najbliža rođakinja, a rođake treba voljeti . . .

— Istina je . . .

— Dakle vidiš! . . . Uostalom, ja ti mogu pismo diktirati.

Anjelka je opet osjetila neki krivi ton u tim riečima. Nedavno je bio otčev rođendan, pa je trebala napisati čestitku uz pomoć gospođice Valentine. No učiteljica je odvratila izravno, da to ne će učiniti, jer da ne kani u sebi izazivati lažnih osjećaja, a ne će da uči Anjelku himbenosti. Ako kći voli otca, znat će mu i sama napisati čestitku.

Doista, Anjelka je napisala sama, što se osobito svidjelo i otcu i majci. Pohvalili su učiteljičino stanovište, potvrdili njene nazore, a Anjelka je bila zadovoljna i shvatila, da svi imaju pravo.

No današnji joj je razgovor s otcem bio vrlo neugodan. Nitko nije bolje od nje poznavao tugu roditelja zbog nesreće, u koju su zapali, ali sviest o tomu bila je skrivena negdje čak na dnu srdca. Misao, da to izjavi, činila je na nju dojam nečega nepristojnoga. Kako, da ona izpovjedi i da piše, da su kod njih gladni ljudi, volovi i zemlja, da otac pozajmljuje novce od Šmula, da majka nema sladnoga ekstrakta? . . . A možda će joj još naložiti, da opiše svoje potajne, pune suza razgovore s Bogom? . . . Ili da možda napiše, kako otac ne izlazi iz kuće, kao što je prije činio, kako nesamo da ne pije za objedom vina, nego i nju nagovara na himbenost, koju je nekoč odsuđivao? . . .

Ah! vidjela je ona u kući velike promjene i čula stvari, o kojima ju je strah i pomisliti . . . Što je ono Šmul govorio o otčevoj ženitbi? . . . Ah, na njihovu je kuću nasrnuo zao duh, koji se zove nesrećom, koji je kao bura, premda nevidljiv, raznio obilje, raztjerao ljude, mučio majku i sve izprevrtao u otčevu srdcu. Pred nekoliko je godina Anjelka vidjela, kako je oluja uništila jedan dio šume i smilovala se nad drvećem. Ako su u otčevu srdcu takve razvaline, one se mogu oplakivati, ali se ne mogu nikada opisivati! . . .

Sve joj je to palo na pamet, kad ju je otac odpravio iz sobe i nagoviestio, da će joj popodne diktirati pismo za baku. Nije znala, što bi sa sobom.

Oko dva sata, kad je već bio prostrt stol, a roditelji, Joza i Anjelka sjedjeli u staklenoj sjenici, stigle su pred

kuću taljige, a iz njih izašla nizka, punana i žustra ženska. Odmah je zatim sluga najavio gospoštiji, da ih došljakinja želi vidjeti.

— Kakva je to ženska? — zapita gospodin.

— Takva nekakva, priesvietli, kao ključarica.

— Kako je došla?

— Gajda ju je dovezao . . . Nju, kofer, posteljinu . . .

— Onaj hulja? . . . — progunđa gospodin. — Reci joj, neka uđe . . .

Sluga izađe. U triemu se začuje zvučni ženski glas, koji je govorio brzo:

— Položi međutim, prijatelju, te stvari u triem na pod, a ja ću zamoliti gospoštiju, da ti dadu dvadeset groša, jer nemam baš ništa. Gledaj, kako je prazna kesa. Sve sam novce potrošila putem u gradić . . .

Gospodin i gospođa pogledaše se kao u znak, da im taj glas nije nepoznat. Gospođa se malko zarumenila, gospodin se namrštio.

U taj tren bane žena u sjenicu. Bila je obučena na gradsku s burnusom i šeširom, koji nije nipošto bio po najnovijoj modi, pa je već na pragu razširila ruke vičući:

— Kako ste! . . . Kako si, Meća! . . . A ovo su vaša dječica? . . . Slava Bogu . . .

I primakne se, da će se baciti gospođi oko vrata.

A gospodin joj zakrči put.

— S dopuštenjem! — reče. — S kim imamo čast? . . .

Žena se zapanji.

— Kako? Ne poznajete me, gospodine Jane? . . . Pa ja sam sestra po tetki Matildi, Ana Stokowska . . . Istina! dometne malko kasnije sa smieškom — već je prošlo petnaest godina, što se nismo vidjeli . . . odonda sam osiro-

mašila, izmršavjela od posla, a zacielo sam se i postarala.

— To je Anđa, Jaško! — reče gospođa.

— Odpočinite . . . — reče on s vrlo izrazitim tonom nezadovoljstva i pokaže joj stolac.

— Vrlo rado! — odgovori ona — ali najprije se moram pozdraviti . . . Meća . . .

Gospođa joj u velikoj neprilici pruži lievu ruku.

— Bolestna sam . . . Evo stolac . . .

— A ovo je tvoja kćerčica, ova liepa djevojčica? . . . Zagrli me, drago diete, ja sam tvoja tetka . . .

Na Anjelku je brbljava ženica učinila simpatičan dojam. Ona ustane sa stolčića i potrči sa smieškom, da ju poljubi.

— Anjelko! . . . pozdravi gospođu — reče otac strogo zadržavši je na pol puta.

Anjelka načini kniks gledajući u čudu čas otca čas tetku, kojoj se na živahnom licu ocrtavala zabuna i zabrinutost.

— Vidim — reče tetka — da sam vam došla na nepriliku. Ali Bog mi je svjedok, da nisam ja kriva. Doputovala sam u gradić, jer sam saznala, da je dekanu umrla gazdarica. Ja samo o tom sanjam, odkako sam izgubila imetak, da barem pod stare godine ne gubim oči uz iglu. Kod kakvog čestitog svećenika (a dekan je, kažu, vrlo čestit) imala bih i udobnost i svjež zrak i lak posao. Kad sam čula za to mjesto (ali možda vam dosađujem? . . .) prodala sam šivaći stroj i peglu i doputovala. Već sam na hodniku u župnom uredu izdala zadnji groš židovu, koji me je dovezao. Pitam služavku: »Je li kod kuće velečastni dekan?« — Ona će: »Jest« — pokaže mi siedoga starčića. Ja ga cmok u ruku: »Velečastni — velim — uzmite me za gazdaricu! Potječem iz pristojne porodice, radit ću, nikakve zloporabe ne ću učiniti«. — »Ah! draga gospođo — kaže dekan — uzeo bih vas, jer mi se činite da ste dobra žena. Ali ne mogu, jer sam još pred osam dana dao svećeničku rieč jednoj ovdješnjoj ključarici, koja mi je pala do nogu i govorila, ako ju ne primim, da će poginuti od gladi . . .«

— Kiwalska! naša ključarica — šapne gospođa.

— Hulja babska! . . . progunđa vlastelin.

Tetkine oči sinuše od radosti.

— Draga moja braćo — klikne — ako ključarica odlazi od vas, onda ću ja ostati na njenom mjestu. Služit ću vam vjerno, ne kao rođakinja, nego kao pas, samo da zaradim za krov nad glavom i žlicu hrane . . . Zašto da se, nesretnica, vraćam u grad? . . . Niti imam stana, ni šivaćeg stroja, ni pegle, no, riečju, ništa . . .

I sklopi ruke gledajući u vlastelina, koji joj odvrati trpko:

— Ključaricu ne ćemo više držati, dosta nam je obična baba . . .

— A zar ja nisam baba? — zapita tetka. — Što vam treba? . . . Mogu mesti, postelje namještati, svinje hraniti . .

— Vjerujem sve to, ali ja također imam nekog drugog na umu — prekine ju vlastelin. Rekao je to odlučnim glasom i tako je počešljao rukom bradu, da se tetka nije više usudila navaljivati.

— Ha! božja volja — reče. — Izkažite mi barem tu milost i odpremite me u grad, a dajte gazdi, koji me je dovezao, dvadeset groša, jer ja nemam više ništa . . .

Gospodin se naceri, dade slugi novac i obeća, da će ju noćas odpremiti.

— Objed je na stolu! — javi sluga.
— Reci guvernanti — reče gospodin.
— Već sam rekao, ali ona želi jesti kod sebe.
— Izvolite k stolu — reče vlastelin obrativši se k tetki.
— Ne ću da vam smetam — odgovori ona bojažljivo — nego ako dopustite, objedovat ću s guvernantom, jer mi se čini, da je gospođica Valentina ovdje, a ja ju poznam...
— Kako vam drago . . . Grga! — obrati se k slugi — odprati gospođu u guvernantinu sobu.
Kad je tetka izašla, gospođa reče mužu:
— Zar nismo suviše oštro, Jaško, primili Anđu? To je čestita žena . . .
Gospodin odmahne rukom.
— A što me se tiče njena čestitost! . . . Siromašni su rođaci, draga moja, uviek neprilika u kući, a tim više ona, koja nas neprestano kompromitira . . .
— Čim?
— Baš si zgodna! . . . Zar nije htjela da postane gazdaricom kod dekana? Zar nije ona, bez groša u džepu, najmila Gajdu, kojemu ja sada moram plaćati? . . . Zar ti misliš, da već ne zna cielo selo, da je ona naša rođakinja, čime se zacielo pred svakim hvalila?
— Pa što nam to škodi?
— Naravno, da škodi, jošte kako — nastavi on uzbuđeno. — Njezin dolazak može biti odlučan za našu sudbinu. Da je ovamo doputovala tetka predsjednikovica, ujak general ili moj brat od tetke, Alfons, na kočijama, elegantno, seljaci bi rekli: »To je gospodin koljenović, ne ćemo se s njim cjenjkati zbog servituta, jer ćemo ostati kratkih rukava«. Ali ako vide nju, poderanu, smetlarku, što će reći? »On je baš kao i mi, treba da se cjenjkamo, popustit će . . .«
— Pretjeravaš, Jaško! — odvrati mu žena.
— Nipošto! — klikne on nestupljivo. — Uvjerit ćeš se, da nas posjet te pustolovke može skupo stajati. Baš je izabrala pravi čas. Siromašni rođaci moje žene pohađaju me i ne plaćaju kola baš u času kad treba da stanem pred seljake kao vitez: sans peur et sans reproche . . . Fatalno!
Nakon tako prikazanoga položaja pođoše svi na objed, koji je prošao prilično tužno. Tek se poslije objeda otac malko razvedrio, poveo Anjelku u svoj kabinet i rekao, da će joj diktirati pismo za baku. Zatim je zapalio cigaru, udobno se izpružio na šezlongu i zanio se u snatrenje.
Neko je vrieme Anjelka sjedjela mirno. Odjedamput se javi:
— Tatice . . .
— Što želiš, drago diete?
— Zašto mi niste dopustili da poljubim tetku?
Otac se zamisli.
— Nikada je nisi vidjela, ne poznaješ ju . . .
I opet se zanese u maštanje.
Anjelka sjedne bliže uz otca i zapita opet:
— Zašto ne ćete, da tetka ostane kod nas?
— Dosađuješ mi, diete! Moja kuća nije bolnica, da se u nju nasele siromasi iz cieloga svieta.
Namrštio se, kao da se trudio da se sjeti nîti prekinutog snatrenja, a kad ju je zacielo našao, upravi oči prema stropu i duboko se zamisli pušeći cigaru.
— Meni se čini — reče Anjelka nakon nekoliko minuta — da je tetka zacielo vrlo siromašna . . .
Otac slegne ramenima.

— Siromaštvo ne ovlašćuje nikoga da dosađuje drugima — odvrati suhoparno. — Neka radi . . .

Naglo se digne kao da se probudio. Sjedne na naslonjač, protare čelo i bistro pogleda kćeri u oči.

I ona je gledala u otca pogledom zrele osobe kao da je kanila zapitati ga, da joj raztumači važno pitanje.

— Što hoćeš opet? — zapita ju.

— Trebali smo pisati pismo baki.

Otac nevoljko mahne rukom.

— Otiđi — reče. — Ne ćeš pisati pismo . . .

I odkrene od nje lice osjećajući, da ga je stid. Neobična stvar! Sve dosad nije nijedanput pomislio, da djeca mogu jednom prestati biti djecom i početi prosuđivati otčeve rieči i djela.

Uz zlo, što ga je mučilo nekoliko dana, pridošlo je novo: što misli Anjelka o njegovu postupku? — u taj je čas naime spoznao, da ona već o tome misli. Za ženu nije mario, jer se priviknuo da ju obmanjuje, a Anjelku da mu bude pasivno pokorna. Ali danas je odjednom izstupila ličnost nova, koja ga voli i koju on voli, i njezin je jasan i naivan razbor protiv volje zahtievao odgovor na pitanje: zašto se otac služi tako različitim načelima u životu? Zašto on moli pomoć, a ne pruža je drugima? Zašto siromasima preporučuje da rade, a uza sve to on sam ne radi? . . .

U svojim se predpostavkama malko varao. Anjelka još nije shvaćala, što su to načela i nije kritizirala protuslovlja, što su se nalazila u njezinom otcu. Samo je osjećala, da joj se on čini kao čovjek, koji nosi dvie maske, a ne pokazuje pravoga lica. Taj otac, kojega je poznavala od prvoga časa svoje sviesti sve do toga dana, to je bila prva maska. Drugu je opazila danas i oči joj se otvoriše na obje.

Gdje je otac? Tko je otac? Zar onaj, koji voli tetku predsjednikovicu, ili onaj, koji iz kuće tjera siromašnu rođakinju; zar onaj, koji se gnuša nad neplaćenih dvadeset groša za kola, ili onaj, koji diže velike dugove; zar onaj, koji se srdi na Gajdu zato, što mu čini štetu u polju, ili onaj, kod kojega je gladna družina, volovi i zemlja; zar onaj, koji cjeliva majku, ili onaj, pred kojim se Šmul usuđuje da govori o njenoj smrti? . . .

Koji je dakle njezin otac, i koji od te dvojice voli nju i Jozu? Zar onaj, koji svaki dan šalje pol rublja za svoje cigare, ili onaj, koji nema novaca za sladni ekstrakt za majku?

A napokon ona gospođa Weiss, koja je tako čudno spletena s otcem u njezinim mislima! . . .

Dolazak siromašne rođakinje i nakana da se napiše baki pismo bili su za vlastelina prava nesreća. Oba su ta slučaja otvorila u duši njegova djeteta ladicu težkih sumnja, iz koje je duhnulo nešto kao hladan vjetar. Anjelka je shvaćala svakoga u kući: i učenu guvernantu, i bolestnu majku, i nevjernu Kiwalsku i vjernoga Kara, samo je izgubila mogućnost da shvati otca, koji se u njezinim očima razdvojio, ali ni jedanput se nije prikazao u pravom svom obliku.

Međutim je tetka Ana osvježila svoje poznanstvo s Valentinom, zaboravila, kako su ju hladno primili u kući rođaka, i ne misleći na to, da je njezin dolazak u vezi s pitanjem neuređenih servituta, veselo je razgovarala. Tuga i zloba nisu se nalazile u naravi te žene.

— Ah, gospođice! — govorila je tetka — treba vjerovati u slutnje . . . Ja sam, na primjer, u jednom tjednu imala dva upozorenja. Jednom sam sanjala, da me je (s

oproštenjem govoreći) napala gamad. Oho! pomislim, odkucat će sat moje sudbine (premda ću vam reći, da ne vjerujem u sne). Gamad znači uspjeh, a ja sam se uviek molila samo da pod stara ljeta postanem gazdarica kod kojeg čestitog župnika, pa sam smjesta pogodila, da će se ovih dana za mene naći takvo namještenje. Štaviše, reći ću vam, da sam to odmah spomenula gospodinu Saturninu i već sam počela tražiti kupce za moju šivaću mašinu, za stol i peglu i druge ropotarije . . .

— Ali niste sanjali, da će netko drugi dobiti to mjesto? — zapita učiteljica s ironičkim smieškom.

— Odmah ću svršiti! . . . Dakle kad sam rekla gospodinu Saturninu, da ću za koji dan otići u župni dvor, jer sam ono sanjala, a on mi (baš je malko nevjerovan kao i vi) veli, da se naruga: »San može kadkada prevariti, pitajte još vračaru«. A ja mu na to: »Samo se vi šalite, ja ću ipak zapitati vračaru . . .« I zamolila sam neku staricu, da mi gata. Ona je bacala triput i, kažem vam, uviek je izpalo: povoljna viest od plavokosog i neka se čuvam crnokose! . . .

— Tko je taj plavokosi?

— Tko bi drugi, nego čestiti dekan . . . biel je kao ovca . . .

— A crnokosa? — zapita gospođica Valentina smijući se još uviek.

— Naravno, ona zločesta vaša ključarica! — odvrati tetka.

— Ona da je crnokosa? . . . Ona je prije smeđokosa!

Tetka zaklima glavom.

— Oj! oj, kako vi pristajete uz gospodina Saturnina, kao da su vas golubi birali — reče.

— Kako mu je? — zapita učiteljica i pocrveni na samo njoj svojstveni način.

— Zdrav je, dobro je i uviek vas spominje.

— On? mene? . . . — reče gospođica Valentina sliežući ramenima.

Tetka snizi glas.

— O! samo se nemojte prenavljati! Čovjek je mlad, pristao, ima već četiri stotine rubalja plaće . . . A kako ga svi ljudi poštuju! . . . On vam je, kažem vam, genij! . . . Pamet kao u najvećega filozofa, a osim toga liepo pleše . . . Jedanput, kad sam s njim plesala valcer . . .

— Vi još plešete?

— Ja? — zapita tetka i pokaže prstom na sebe — pa meni nema još ni četrdeset godina i nisu me iztrošile godine, nego rad. Ali da poživim jednom kod kojeg čestitog župnika, premda . . .

— Čita li gospodin Saturnin još uviek onako mnogo? — prekine ju učiteljica.

— Na vozove, velim vam! On vrlo često dolazi k meni na čaj i čita glasno, ah! kako slitno, s kakvim akcentom! .. Više puta mu kažem: »Odmorite se, već vam drhće glas«. A on će: »Naravno, želio bih se odmoriti, ali . . (i tu težko uzdahne) tu nema nikoga, tko bi me zamienio onako kao nekoč gospođica Valentina«.

— Ah! pustite to . . . ne volim komplimente, a pogotovo kad su na brzu ruku izmišljeni — ogorči se učiteljica.

Tetka ju pogleda ljutito.

— Tako mi častne rieči! — reče i udari se u prsa — da ne izmišljavam. On mi vas spominje svaki put, kad me sretne . . .

— Valjada je zaboravio, da nisam nikakva ljepotica ..

— Što će vam ljepota? . . . On obožava vaš um. Još ću vam reći i ovo: kad mi je jedanput već dozlogrdio tim spominjanjem, ja mu rekoh: »Oženite se s njom jedanput, k vragu, mjesto da nam punite uši tim pustim brbljanjem!« A on na to: »A hoće li me hjeti?« — a imao je, velim vam, tako tužno lice, da sam gotovo zaplakala. U taj se čas u mom srdcu probudila neka slutnja, pogledala sam mu u oči ovako — evo kao sada vama, potapšala ga po ramenu i rekla: »Dragoviću! mada ne vjerujete u slutnje, zapamtite moje rieči: još ću ja doživjeti, da ću naći mjesto kod kojeg čestitog župnika, a vi ćete se oženiti! . . . Tako sam mu rekla, draga gospođice . . .

— A što on na to? — zapita gospođica Valentina.

— On? . . . Evo, imao je takvo lice baš kao vi sada . . .

Učena osoba skoči od stola.

— Vidim, da vi neprestano mislite na dvie stvari: kako da postanete popovska gazdarica i kako da snubite ljude . . .

Tetka ju ogrli oko vrata i zapita zavirujući joj u poniknute oči:

— A snubim li loše? . . . Zar nisam sretne ruke? . . . Baš ste obješenjakinja, gospođice Valentino!

Tetki javiše, da su konji upregnuti i stvari spremne.

— Gdje je gospoštija? — zapita. — Željela bi ih vidjeti i zahvaliti za milost . . .

— Presvietli gospodin spava, a presvietla je bolestna — odvrati sluga.

Siromašna rođakinja osjeti novu uvredu. Usta joj zadrhtaše . . .

— Liepo vas prima familija! — javi se Valentina.

— Eh, eh . . . ja se ne ljutim na to! Oni su gospoda, a ja švelja . . . Zabrinuti, zaposleni, pa nemaju vremena ni načina, a ni misli, da drugima pomažu . . .

Poljubi ciglastu gospođicu Valentinu, šmukne na dvorište pokrajnim vratima i pođe prema svojim kolima.

Uto joj iza kućnoga ugla dotrči u susret Anjelka. Prihvati ju za ruku i srdačno poljubi, šapćući:

— Tetka, ja ću vas uviek voljeti! . . .

Tetku, nepripravljenu na takvo iznenađenje, obliše suze.

— Bog te blagoslovio, valjano diete! — reče. — Ti si pravi anđelak . . .

Ali djevojčica je već bila umakla, u strahu, da ju tko ne opazi.

Toga je dana gospođica Valentina izmrvila vrabcima na prozoru dvostruki obrok kruha. Zatim se nalaktila na rub prozora i, videći da nema nikoga u blizini, zapjevuckala krivim glasom:

Cvjetići, recite njoj,
Što duše cilj je moj . . .

Ili možda cilj one, koja je snubila učenu osobu s gospodinom Saturninom? To se ne zna.

To pjevanje, sličnije zapravo kašljanju nego izlivu ljubavnih osjećaja, čudno se razlikovalo od ostale okoline. Nekoč veseli domaćin bio je danas tužan, od svih veselih najveselija Anjelka također je bila tužna, a pjevala je osoba, kojoj se iz usta dosad nije čulo drugo nego gorke opomene i prigovaranje.

Moglo bi se misliti, da na ovom svietu nikada ne gine radost. Samo dok se u jednom srdcu smrkava, u drugom se zažiže.

VI

Šmulova krčma.

Bila je nedjelja. Nad cestom, obično prilično pustom, dizala se prašina od mnogih kola i od nogu pobožnog svieta, što se vraćao iz crkve. Na časove se vidjelo samo sivo nebo i žut oblak, što se protezao kao dim od požara, na mahove bi se oblak naglo okrenuo prema gradiću odastirući dug red kola i pješaka. Tu je promaknuo biel konj pred pozadinom zelenoga polja, tamo biela plahta među tamno-smeđim surkama ili crvena marama kraj tamnomodre dolame.

Živi taj lanac, koji se u neprekidnom kretanju prekidao ili skupljao, na jednom je mjestu puzao kao zmija, na drugom jurio kao striela, a na nekom opet sačinjavao nekoliko bez reda razbacanih karika i ulazio kao potok u ribnjak među veliku skupinu ljudi i kola. Tu se više nije vidjela boja ceste nego žuta slama, sive daske, smeđe surke, žućkasti šeširi i ženske marame i suknje jarkih boja.

Kad bi vjetar duhnuo na tu stranu, dopiralo bi od skupine drndanje kola, dozivanje mužkaraca, piskut žena i rzanje konja.

Sve je vrvjelo oko biele, prostrane zgrade, kojoj se krov od daščica jednim rubom naslanjao na četiri jaka

stupca, koji su se sužavali gore i dolje, a u sredini bili nabrekli. To je bila krčma, u kojoj je krčmario Šmul, tu su se kriepili ljudi vraćajući se iz crkve.

Pred krčmom je između kola bilo tiesno. Osovine su se zadievale jedna o drugu, ruda su se promaljala kroz lojtre. Konj, kojemu su torbu s obrokom objesili preko glave, zalud je nastojao sagnuti vrat da zahvati malko hrane. Držao je samo gubicu u vreći nekoliko palaca nad pašom i nestrpljivo micao labrdama, no ostao je gladan.

Drugi je, sretniji, turio glavu u kola, što su se nalazila pred njim i s velikom radošću jeo tuđe sieno. Neki je riđan olinjalog hrbta nastojao da se povede za tim primjerom i namamljen mirisom siena neprekidno je pokušavao okrenuti glavu prema kolima kraj sebe, no, kako je bio ćorav, pogađao je, mjesto u sieno, u njušku male i zlobne kobilice, koja je njiskala, spuštala uši i zubima plašila bogalja.

Da zlo bude gore, na izgladnjele i nestrpljive životinje pao je roj muha. S velikom su nasrtljivošću dosadne muhe navaljivale konjima u oči, u njušku i nozdrve te su velike ali sputane žrtve uzbacivale glave uvis, udarale kopitima o zemlju i mahale repom, no to im nije mnogo pomoglo.

Samo je napried pomaknuti bielac, kojemu je vrieme izdublo nad očima duboke jame, a rad satro sapi i izkrenuo prednje noge, stajao mirno, zaklopivši oči kao da driema. Možda je sanjao o jaslama, punima čiste zobi, ili o onim sretnim ali kratkim danima, kao je kao ždriebe slobodno trčao po bujnom pašnjaku udvarajući mladim kobilama, koje su mu, nažalost! u zrelijim godinama postale posve ravnodušne.

Triem i krčma bijahu puni ljudi. Nekoliko je cura pružilo glavu kroz prozor, smijući se i ulagujući se momcima,

što su stajali iza praga, a koji su ih hvatali za ruke i silom htjeli da ih izvuku iz izbe izpred budnoga majčinog oka. Desno, kraj ognjišta i peći, na klupi i oko nje, stisnule su se udate žene. Lievo i nasuprot vratima, za velikim stolovima s nogama u križ stajale su dugačke klupe pune gazdâ, među kojima je, na ogorčenje ženskih, sjedjela samo jedna žena, soldatuša, otresita i grlata.

Sredinu su zapremali ljudi stojeći. U desnom se kutu iza ograde nalazila tezga, a iza nie cura, kršćanka, koja je dielila vudku, i odjevena u crnu atlasnu no staru opravu Šmulova žena, koja je vodila račune.

Predmeti i ljudi, što su se tu sabrali, imali su karakteristiku prelaznoga doba. Mogao si vidjeti mladež poniznu prema starijima, slugu, koji se razvaganio i duhao gazdi dim cigarete od pol groša pod nos. U roju slamnatih šešira nalazile su se kape sa štitovima. Kraj visokih, zelenih čašica bez držka za prostu vodku bile su brušene čašice s držkom za rum i za sladke vudke. Između bačvica s pivom i bocama s rakijom stajao je prljavi samovar, a na njem veliki ibrik sa zgnječenim vrškom.

Mužkarci su bili obučeni u stare surke, zakapčane petljama i opasane širokim remenom, ili u dolame s rožnatim dugmetima, bez pojasa, pa i u tamno-plave kapute i isto takve suknene hlače. Žene su imale na glavi marame ili peče od muslina, tamno-plave surke s mjedenim dugmetima, ili su nosile gradske kaftane držeći po drevnom običaju nakon izlazka iz crkve cipele u rukama ili ih uobće nisu skidale s nogu sve do kuće.

U tom skupu nije nikakvog dojma izazivao sibirski ogrtač upravitelja niti kožuh nadziratelj. O dvoru se govorilo malo, više o načelniku, seoskom knezu i o njima

samima. Mogao si vidjeti kumove, kako se ljube u suzama, koje je iztisnula krivotvorena vudka, gazdu, koji se podbočio i pjevuckao pred kumicom:

Kata za peć, Mata za njom . . .

a prije svega i najčešće si mogao čuti:

— Kume, u vaše zdravlje! . . .

— U zdravlje vam bilo!

Iz izbe je u triem navaljivao snažan miris duhana, znoja i vudke, a zajedno s njim prašina i buka, koja je podsjećala na zujanje pčela u košnici, a od vremena do vremena zaorio bi povik pijanice, što je ležao na popljuvanom podu između klupa i tezge:

— Ej, hej!

Gledajući toliko poniženje ljudske naravi, oglasi se neka žena, što je sjedjela kraj peći s maramom na glavi, prema ženi odjevenoj na gradsku:

— Svinja mora da je onaj, a ne čovjek, što se tako valja . . .

— Zar se riedko desi da čovjek leži na podu? . . . umieša se seljanin s crvenim nosom, odjeven u sivu dolamu.

— Moj Joza ne bi ležao na podu — žurno se javi baba, obučena na gradsku.

— Marim ja za vašeg Jozu! — progunđa seljak i mahne rukom. Zatim upravi zamagljen pogled prema tezgi.

— Čekajte-der, kume — reče ona tobožnja građanka. — Kad se moj Jozica neke godine vratio iz škole, pa čim je stao na prag, a ja ću prema njemu ravno od lonaca i hoću da ga zagrlim, no on se samo žacne (zlato moje!) i veli: »Zar ne vidite, majčice, da imam novu novcatu mundžuru?« A ja mu na to: »Vidim, sinko! . . .« A on će meni: »Ne valja ju dirati prljavim rukama, jer će otići k biesu«.

Pa mu ja: »Skini-der munduru, da te zagrlim!« A on: »Kad i košulju imam takvu, pa ćete mi ju zaprljati . . .«

— Dala bih ja svomu, kad bi to meni rekao, da bi mu se sva mundura zakrvavila! — dobaci žena s čašicom u ruci.

— A što ste vi na to učinili, kumo? — zapita druga, razroka.

— Čekajte, kumo, odmah ću svršiti — nastavi ona, što je obučena na gradsku. — Nato velim ja Jozici: »Pa ću umiti ruke!« A on će meni: »No, umijte ih!« — i izvadi iz torbice, što ju je imao preko ramena, sapun u srebrnom papiru i pruži mi ga. Velim vam, kad sam se umila, tako je od mene mirisalo, da je sramota . . .

Babe su slušajući klimale glavama, a jedna reče:

— Mislim, da ne vriedi slati dječaka u školu. Drugo kakvo gospodsko diete ne bi tako što reklo ni služkinji, a on svojoj rođenoj majci.

— Ne vriedi, ne vriedi! — popratiše ju druge.

— Čekajte samo, kumo! — prosvjedovala je ona, što je bila obučena na gradsku. — I ja, da imam još jednoga, ne bih ga slala, ali Jozica je ho! ho! . . . Kad sam pošla s njim k velečastnom, onda mu velečastni dao knjigu, što je bila latinski tiskana, a on je tako iz nje čitao i kazivao velečastnom, što u njoj piše, da je velečastni rekao: »Da sam ja tako znao, dok još nisam bio zaređen, ne bih ništa ni radio, nego bih samo na strop pljuvao!«

U taj čas pristupi k seljaku sa zamagljenim pogledom žena, koja je mjesto marame nosila šarenu pregaču, svezanu oko vrata:

— No, Matek! . . . reče — hoćeš li ići ili ne ćeš? . . .

— Odlazi, pasja vjero! — progunđa seljak i gurne ju laktom.

— O, zar nemaš samilosti nada mnom, čovječe! Ništa, samo bi cieli dan sjedio u krčmi i lokao tu vudku! . . . Doskora ćeš kao Ignac ležati pod klupom na ruglo ljudima! . . . Opameti se barem jedanput . . .

Seljak priđe k ogradi i uzme čašicu.

— Matek! . . . Matija! — molila ga žena — smiri se . . .

— Evo . . . uzmi . . . loči! . . . — odvrati muž gurajući joj čašicu u ruku.

— Gledajte ga! . . . — obrati se žena k susjedima. — Ja mu govorim, neka ne pije, a on me časti! . . .

— Kad vas časti, onda pijte! — netko ju savjetuje.

— Nego da ću izpiti. Zar da prolijem, kad je plaćeno? . . .

U drugoj se skupini nalazio neki čupavi seljak s očima crvenim kao u kunića. Uz njega je stajala žena dajući mu ostatak vudke iz svoje čašice.

— Jeli vam to davno palo na oči? — zapita ga susjed u vezenoj dolami.

— Bit će možda peti dan — odgovori onaj.

— Nije istina — dometne žena — u dojduću će sriedu biti njedjelja dana.

— Liečite li kako? . . . — zapita seljak u kapi.

— Eh . . . kakvo je to liečenje . . . — opet će čupavi.

— Što govoriš, kad ne znaš? — prekine ga žena. — U petak mu je vrač nasuo praha u oči, ali samo jedanput, a u dojdući će mu petak nečim namazati . . .

— Je li vam štogod pomoglo?

— Peklo me kao vatra i gnoj iztjeralo, ali čini mi se, da je gore . . .

— O, glupane! — oglasi se žena. — Čim ti je izgrizlo i gnoj iztjeralo, već je bolje. Jer da ti je gnoj ostao u očima, još bi i osliepio . . .

Za glavnim se stolom seljanin u nenaviksanim cipelama ulagivao ćelavom seljaku s liepim licem, ukrašenim dugačkim, siedim brkovima.

— Vojćeh, pozajmite mi tri rublja do žetve, dat ću vam pet zlotih i odmah naručiti vudke — govorio je vlastnik nenaviksanih cipela.

— Dat ću vam dva rublja danas, a vi ćete mi vratiti tri rublja poslije žetve — odgovori ćelavi posežući za burmutom.

— Ne tako. Vi ćete mi danas dati tri rublja, a ja vama poslije žetve tri rublja i pet zlotih.

— Ne pristajem.

— Tri rublja, pet zlotih i . . . kokoš ću vam dati.

— Ne ću! — odgovori ćelavi.

— Tri rublja, pet zlotih, kokoš i . . . petnaest jaja.

— I trideset jaja! — reče ćelavac — ali naručite vudke.

Pljesnuše u ruke u znak pogodbe.

— Vojćeh! — javi se neki susjed, mlad gazda u tamnoplavoj dolami. — Jeste li vi kada pili za svoje novce? . . .

— Zar sam glup, da židovu trpam novce? — odvrati ćelavac.

— A za tuđe pijete? . . .

— Jer on, mada je židov, mora živjeti. I njega je Bog stvorio.

— Matek! — vikala je žena s pregačom oko vrata — pusti već jedanput čašicu, hajde kući, još će nam djeca izgorjeti . . .

— Dajte si, kume, pustiti krv, pa će vam izvući iz očiju! — svjetovao je netko čupavoga.

— Ej! ej! — derao se onaj pod klupom.

— Zbogom, Maro! . . . Da ugodim tvom otcu, morao bih valjda konje krasti ili vudku kriomčariti — govorio je pristali momak djevojci, što je stajala na vratima.

— Vojćeh, u vaše zdravlje . . .

— U zdravlje vam bilo!

— Janko! da se poljubimo. Neka mi se ruke i noge izlome, ako sam ja tako što rekao proti tebi . . . Ali kad se počeo prietiti prisegom, onda sam morao. Da se poljubimo . . . Odsjedio si svoje u zatvoru, pa se sjeti, da je i gospodin Isus trpio, mada nije krao . . . Da se poljubimo, brate! . . .

— A ja vam kažem, da je bolje pozajmiti od židova nego od Vojćeha . . . To je majstor! . . .

— Čekajte samo, kumo! Kad se moj Jozica vrati iz škole, on će vam to temeljito raztumačiti, bolje nego pisar. To vam je dečko ho! ho! . . .

— Ej! ej! . . .

Takve su se zbrkane rečenice ukrštavale po zagušljivoj krčmarevoj sobi. A cura je iza ograde neprestano natakala vudku u čašice, a Šmulova žena u crnoj atlasnoj opravi bilježila na tablici brojke.

Uto se popne jedan gazda na klupu, što se nalazila nasuprot vratima, a susjedi mu stadoše vikati:

— Umirite se! slušajte!

— A što to? . . . Hoće li biti druga propovied? — javi se neki momak.

— Grzyb hoće da protegne noge, jer se zasjedio.

— Mir tamo, momče! — viknuše Grzybovi susjedi.

— Braćo moja! — poče Grzyb. — Ovdje smo naši i nismo naši, ali to ne smeta. Naši neka se sjete, da na Ivanje moramo podpisati s vlastelinom nagodbu radi šume. Ljudi o tom podpisivanju različito misle: jedni pristaju, drugi ne pristaju. Zato vam dakle ja govorim, da složno odlučilo i da među nama bude sloga . . .

— Ne ćemo podpisati! ne ćemo podpisati! . . . — vikne Matek, kojega je žena silom gurala na vrata.

Sobom odjekne smieh.

— Što se smijete? . . . — zapita Matek. — Što smo god podpisivali, to smo za sve plaćali, ili za školu, ili za občinu . . .

— Brblja koješta kao pijan! . . . — oglasi se netko.

— Ja nisam pijan! — razgnjevi se Matek i gurne ženu.

Grzyb nastavi:

— Kum Matek brblja kao čovjek, kojemu se u glavi muti, ali rekao je pametnu rieč. I ja vam svjetujem, da ne podpišete, nego da čekate, da se ne žurite, jer tko čeka, taj dobija više. Sjećate li se, braćo, kako smo se htjeli nagoditi s vlastelinom pred pet godina? Molili smo ga tada jutro po kućištu, ali on nije dao. Iza dvie godine davao je dva jutra, a danas tri . . .

— Tko bi pristao na tri! — javi se jedan glas.

— Neka da četiri, pa ćemo popustiti . . .

— I pet je malo . . .

Na drugom kraju sobe prihvati netko drugi rieč.

— Dragi ljudi! — reče — meni se čini, da Josip nema pravo . . .

— Oho! . . .

— Zašto?

— Eh! zašto? Zato, što je moje ono, što je moje, a što nije moje, to nije moje. Istina, da nam svake godine više daje, ali tko bi ga znao, da li će za godinu dana dati i tri jutra? Vlastelin je popustio, jer želi prodati šumu, ali kad bi šuma izgorjela, ili kad bi on svu zemlju prodao, onda nam novi vlastelin možda ništa ne bi dao. Lako je Josipu danas govoriti: »Čekajte!« — jer on ima trideset jutara zemlje. Ali mi, na koje je odpalo po deset jutara zemlje i koji imamo još i odraslu djecu, mi im nemamo što ostaviti. Šta ću slati svog sina u šumu, da lišće jede? Njemu treba zemlja i kuća . . .

— Ali voljeli biste četiri jutra nego tri? . . . zapita Grzyb.

— Dakako, da bih volio . . . — odgovori mu protivnik.

— No, ako volite, onda treba čekati . . .

— Čujte mene, ljudi! — klikne žena čupavoga — nemojte podpisati! . . .

— O! . . . gledajte ju, baba! . . .

— Jezik za zube, vještice, to nisu tvoji poslovi . . .

— Nego čiji? . . . — prodere se ona.

— Zar ti je muž već umro, da ti mjesto njega laješ? . .

— Šta zna on! — odvrati ona. — Mene slušajte, jer sam pametnija nego vi svi skupa . . .

— Čekajte samo, kumo! okušajte se mojim Jozicom, kad se vrati iz škole! — vikne od peći baba, obučena na gradsku.

— Mir, babe! . . . Pravo je prokletstvo kad one stanu mljeti!

Na klupu se popne ćelavi Vojćeh.

— Nagodite se, dok je vrieme! — vikne. — Svaki će imati svoj komadić zemlje, a što vam je stalo do toga, da vam blago tumara po tuđem . . . Bolje je imati svoje polje . . .

— Zaboga, Vojćehu, vi imate moje cipele na nogama! — javi se jedan iz skupa.

— Kako to? — zapitaše drugi.

— Dao sam mu ih u zalog za rubalj, a on sada hoda u njima! . . .

— To je škrtica! . . .

— Uzima proviziju i hoće još da u tuđim cipelama paradira! . . .

Zbunjeni Vojćeh siđe s klupe i, prieteći se pesnicom, izađe iz sobe.

Izstupi Gajda, čovjek golem, koji je bio od svih za glavu viši.

— Ja vam kažem: čekajte! — reče i udari pesnicom po stolu. — Znamo, kako je bilo dok smo imali pravo na šumu, ali ne znamo, kako će biti kad svaki dobije nekoliko jutara i kad više ne će ni prinjušiti na vlastelinsko . . .

— Već ćemo prinjušiti, makar i podpisali — reče pristaša nagodbe — ali ako se tu javi Niemac sa svojom družinom, kad počnu čitati popis, paziti, kad odrede, da se smije prolaziti ovim putem, a onim ne, onda ćemo svi stradati . . .

— I s njim ćemo izaći na kraj! — odvrati Gajda.

— Ej, ne ćemo, ne! — javi se seljak iz drugoga sela. — Mi imamo Niemca za susjeda, pa kad je on počeo čeprkati po papirima i dovoditi zemljomjere, morali smo prodati polovicu svoga blaga. A kad je Šimuna, onog Mazura, sreo njegov lugar, također Niemac, u šumi, i kad su se zakvačili, onda ti onaj nacilja i opali na čovjeka kao na zeca, da je iz njega kasnije izlazila sačma četvrt godine.

Usred sobe izskoči baba, obučena na gradsku.

— Ljudi! smilujte se sebi i meni udovici i nemojte ništa uraditi bez mog Jozice. Čim se on vrati, on će vam kazati, kako treba sve i sva! . . . To je dečko ho! ho!

— Zar je obad poubadao te babetine, da mašu jezičinama kao konji repom? . . .

— Oj! nagodite se bolje sa svojim, da vam ne natovari Švabu na vrat! . . . opominjao je gazda iz drugoga sela.

— On je baš kao Švaba, mada je vlastelin — odvrati ogorčeni Gajda. — I ne nosi se kao čovjek, nego bielo ili nekako na rešetke, a baba mu samo švabski blebeće. S njim nam je kao i bez njega. Kod druge gospoštije čovjek dobije barem liek, ako je bolestan, drugi pokloni djetetu kadkada knjigu, a kod ovog krivovjerca ni zarade nema. Mene u dvor ne zovu, a i bolje mi je tako, jer foringašim i tako zarađujem, a onima, koje i pozove, ne plaća . . .

— Eh . . . nije on baš najgori! — promrmlja pristaša nagodbe. — Ne može ništa zlo ni učiniti, sve da hoće, jer ga nikada nema kod kuće . . .

— To je laž! — prekine Gajda biesno. — Meni je dao ustrieliti svinju, kakvu ne bih ni za trideset rubalja kupio. . . A kad je, bit će tomu nedjelja dana, njegova curica, ona Anjelka, izašla k mojoj pred kuću i dala joj plavu vrpcu, tada se on na nju tako razljutio, kao da se radilo o njegovom imanju . . . oj! — dovrši tiše i sjedne.

— Da mi samo nije žao one njegove djece, a naročito djevojčice, ja bih mu već pokazao . . .

Na vratima se kraj tezge pojavi Šmul smiešeći se i klanjajući se na sve strane.

Grzyb se obrati k njemu.

— A kako vi mislite, Šmule, da podpišemo nagodbu s vlastelinom, ili ne?

— Kako gazde žele — odgovori zakupnik diplomatski.

— A tko ima pravo, ja, koji velim — čekati, ili onaj, koji kaže — podpisati?

Šmul pogladi bradu i, gledajući u strop, odgovori:

— Vi, Josipe, imate pravo, a i oni imaju pravo. Svatko želi onako, kako mu njegov interes nalaže.

— A biste li vi podpisali?

— Vi, Josipe, mislite, da je podpisivanje za mene nešto novo? . . . Aj, koliko se puta ja na dan podpišem . . .

— To se zna, ali da li biste se podpisali zato, da za tri jutra . . .

— Kakva tri? . . . četiri! . . . — prekine ga nekoliko glasova.

— I četiri je malo! . . . dodadoše drugi.

— Vama se četiri jutra čini premalo — reče Šmul — a vlastelinu previše . . . Svatko želi onako, kako mu njegov interes nalaže . . .

— Dakle biste podpisali? — pitao je dalje neumoljivi Grzyb.

Ali židov ni ovaj put nije kanio određeno odgovoriti. Koračio je nekoliko koračaja napried i, metnuvši ruku za pojas a drugom udarajući takt, reče:

— Kako ste vi smiešan čovjek, Josipe! . . . Svatko me pita, što bih ja učinio, kao da ja jedini na svietu imam pameti. Vlastelin pita jedno, a vi drugo, a ja da na sve odgovaram? . . . Da ja imam vašu zemlju, ja bih računao: da podpišem ili da ne podpišem za četiri jutra? A da imam vlastelinovu zemlju, mislio bih: da vam dam ili ne dam četiri jutra? Onda bih učinio onako, kako bi se slagalo s mojim interesom. I vi učinite isto tako! . . .

Grzyb se opet popne na klupu:

— Draga braćo! — reče. — Radi svete sloge i jedinstva među nama podpisat ćemo nagodbu, ali za . . . pet jutara.

— Dobro! dobro!

— Moj muž ne će podpisati! — vrisne žena čupavoga.

— Dajte ju po tikvi, Jane! Što ima ona brbljati mjesto vas?

— On? . . . mene . . . po tikvi? . . . — derala se energična žena. — Evo ti! . . . evo ti! . . . gubi se iz družtva tih pijanica! . . .

I vičući tako udarala je muža po leđima dok ga napokon nije izvukla za kosu u triem.

— Čekajte samo, dragi ljudi, dok dođe Jozica. On će vam pomoći svojim savjetom! — vikala je baba, obučena na gradsku.

Ali nitko je nije slušao. Gazde, gladni ili umorni, počeše hrpimice izlaziti iz krčme, popravljati zapreg na konjima, odmicati kola i odlaziti. Iza četvrt sata ostao je u prostranoj sobi samo Matek sa ženom, oboje čvrsto nakresani, pijanica, što je spavao pod klupom, cura, što je spremala čašice i Šmulova žena u crnoj atlasnoj opravi, koja je neprestano pisala, neprestano pisala.

Šmul pođe u dubak, napiše olovkom na cedulji »Zahtievaju pet jutara« . . . i pošalje ju po dječaku u dvor. Sam se pak počeo spremati na put.

— Kuda ideš? — zapita ga žena židovski.

— Idem k Niemcu. On će sad zacielo kupiti selo. Ako mi s njim pođe za rukom, imat ću mlin.

— Ako ga ovaj nije sagradio, Niemac ga sigurno ne će sagraditi. Ništa ne će biti od toga — odvrati Šmulova žena.

— Onda da i ne idem?

— Ipak pokušaj — reče ona.

VII

Gospodin Jan snatri, a Gajda se čudi

Gospodin Jan, kad je primio Šmulovu cedulju s riečima: »Zahtievaju pet jutara . . .« odmah je shvatio, o čemu se radi, i osjetio, da se nalazi nad jamom, o kojoj pred nekoliko dana nije htio da misli. Oblila ga vrućina, na tren oka zapeo mu dah, no brzo se s udivljenjem uvjerio, da gubitak svih obmana još nije najveća nesreća.

Samo je njegovo snatrenje krenulo naglo na drugu stranu, na neki put, koji je doduše bio manje jasan, ali je bio dug, širok i udoban.

Ponajprije je osjetio prema Šmulu nešto kao zamjerku zbog loše viesti, ali se istodobno uvjerio, da mu je židov još uviek vjeran. Zatim je razmišljavao o svojoj služinčadi i zaključio, da će ih izplatiti ostatkom novaca, što mu bude ostalo od prodaje imanja. Da ošteti služinčad, to nije nikada bilo u njegovoj ćudi ni namjeri.

Sjetio se Anjelke, ali je prešao mislima dalje.

Onda žene i Joze . . . Nije htio da na njih misli u ovakvom položaju. No ipak nije sumnjao, da oni ne će poginuti, nego da će im pomoći tetka predsjednikovica. Samo dok se vrati . . .

Pala mu na pamet kuća, iznutra nedavno obnovljena, u kojoj je nekoč tako bučno primao goste . . . šume, po kojima je lovio . . . cieli posjed, koji mu je davao naslov vlastelina . . . pad njegovog položaja među ljudima . . . Uostalom, ta su dobra bila ženin miraz i dječji imetak! . . . Tetka, tetka će nas spasiti . . . Ona će sve popraviti . . . A seljacima treba dati novoga vlastelina, tim glupim, lakomim, pokvarenim seljacima, koji nemaju osjećaja za ono, što je pravedno. Neka vide, koga su izgubili i što su postigli svojom tvrdoglavošću.

Želja za osvetom i nada u tetku bili su toliko snažni osjećaji, da su mogli skrenuti gospodinovu pažnju od misli o gubitku imanja i o položaju porodice.

Preostala je ipak Anjelka, to tako dobro i zrelo diete. Što će ona bez imetka, bez obrazovanja? Što će pomisliti o otcu? . . . Ona je tako voljela vrt, svoju sobu . . . Tako se pouzdavala . . .

Činilo mu se, da je u Anjelki sabrana sviest ciele obitelji o zlu, što joj ga je nanio . . . Ona će sve osjetiti, sve shvatiti i izreći na samo njoj svojstven način: jednim pogledom, rumenilom, pitanjem! . . .

— Zadržat ću za nju guvernantu — šapne i razveseli se, kao da je smislio najbolji pronalazak. Guvernanta je bila za njega oklop proti Anjelki.

O razbijenim nadama i o potrebi, da se imanje proda, nije spomenuo nikomu, naprotiv, za večerom je bio veseliji nego obično, premda je izbjegavao Anjelkine poglede. Ali noć je proveo zlo, možda je, štaviše, imao groznicu. Zacielo zbog razdraženosti živaca činilo mu se napola u snu, napola na javi, da pada s neizmjerne visine. Pritom su mu kretnje bile slobodne, nije osjećao vrtoglavice, samo

je osjećao, da nema o što postaviti nogu. Prigušene muke vole kadkada primiti krinku simbola.

Ah, da ga je savjest boljela, grizla, pekla . . . ne, ona se samo svijala kao nevidljiv crv, tanji od vlasi. Štipaš se, topćeš nogama, razmičeš posoblje. Čini ti se, da su ti grubi glasovi preplašili prikazu. Već je sve prošlo! . . . Zaviruješ u sebe, a tamo, u dubini, opet nešto tišti i ni načas ne prestaje tištati.

Za duše, koje su otrgnute od zemlje i navikle da uživaju u obćenitim pojmovima, da prosuđuju množtvo pojava, za njih se može činiti gubitak zaduženoga imanja sitnicom. No za gospodina Jana bila je to velika nesreća. Često, kad bi se vraćao s plesa ili posjeta za vrieme jesenskih kiša, s užitkom je mislio, da ipak postoji topli i otmjeni dom, u kojem će zaboraviti na hladnoću i umor, i s čežnjom je izgledao svietlo na prozorima i slušao lajanje pasa. Kadkada je bio zabrinut i vozeći se pitao je sam sebe, kakvo će mu iznenađenje prirediti žena i djeca? . . . Takvi su časovi dolazili vanredno riedko, jer je volio sretati uviek nova lica i razbibrigu nego kiseliti se kod kuće. Ali danas, kad je izgubio sve, vraćao se s velikom tugom k svojim sobama, drveću, vrtu, ribnjaku, Anjelki, pa i k eksotičnosti žene i bolesti maloga Joze.

Takve su se misli plele u duši bankrotera, a bilo ih je još više i gorih . . . Ali gospodin Jan nije im dopuštao da se razviju u podpunosti, obraćao se sve novijim predmetima i na taj bi način postigao i relativni mir u svom položaju, da nije bilo onoga crva tamo na dnu, kojemu nije bilo moguće ni pospiešiti ni zaustaviti njegovog dosadno sporog i nedohvatnog micanja.

Ujutro je bio blied i umoran. Za zajutarkom rekoše

mu, da je jedan kočijaš zatekao Gajdine konje u šteti. To ga je malko osvježilo i počeo je na visoko razpravljati o nedostatku osjećaja pravednosti kod seljaka.

Nakon nekoliko sati javiše mu, da je došao Gajda. Vlastelin izađe na hodnik i tamo zateče Anjelku kako sa strahom i radoznalošću promatra golemog seljaka, kojemu je lice bilo više smeteno nego zlobno.

— Što je? — poče gospodin Jan. — Opet se tvojim konjima svidjela moja pšenica? . . .

— Odmah, presvietli gospodine, ja ću reći istinu od početka — reče seljak naklonivši se do zemlje. — Čim je sinulo sunce, naredio sam mojoj djevojčici da izvede konje na pašu kraj puta, tamo, gdje se nalazi ugar. Ali gadovi se okrenuše i pođoše u pšenicu. Možda nisu prigrizli jednu jedinu vlat, kad je stigao kočijaš i zaplienio ih. Tako je bilo, makar ja ne dočekao spokojne smrti!

Seljak je stajao držeći kapu objeručke i odvažno gledao u oči vlastelinu, koji se podrugljivo smješkao.

— No — reče vlastelin — čuo sam, da više ne ćete pregovarati o ukidanju servituta.

Gajda se počeše za uhom.

— Gazde kažu, da bi za to vriedilo da dobiju od presvietlog gospodina barem po pet jutara od kućišta — odgovori on.

— Mislim, da biste i sve primili, kad bi vam se dalo? . .

— Kad bi presvietli gospodin htio dati, mi bismo primili.

— No ja ću biti bolji od tebe i ne želim od tebe sve. Dat ćeš samo tri rublja kočijaču, koji je zaplienio konje . .

— O, zaboga! čak tri rublja? — klikne seljak. — Ja za cielu nedjelju dana toliko ne zaradim, a vi mi, presvietli, nalažete da toliko platim za neku četvrt sata.

— Onda idi na sud! — reče vlastelin.

— Gospodine! Kako da idem na sud, kad su me židovi najmili da ih odmah odvezem u grad. Smilujte se i popustite!

— Slušaj, a bi li ti, koji tražiš pet jutara za servitut, meni štogod popustio?

Seljak je šutio.

— No, reci, bi li se smilovao i popustio?

— Ja ne tražim ništa, nego neka ostane ovako, kako je sada.

— Dakle je tebi bolje ovako, kako je sada?

— Dakako, da je bolje. Mnogo od toga nemamo, ali ipak dobivamo malo ogrjeva, a i blago preživi preko ljeta, a zato se nikomu ništa ne plaća, a čim bi više bilo svojine, tim bi više novaca išlo u obćinu.

— Vidiš, kako ti dobro prosuđuješ svoj interes! Dopusti dakle da i ja prosudim svoj, i daj za kočijaša tri rublja, ako su ti potrebni konji.

— Je li to vaša posljednja riec? — zapita Gajda.

— Posljednja. Tko zna, ne će li za godinu dana ovdje gospodariti kakav Niemac, koji će vas za štetu oguliti do posljednje košulje.

Gajda segne pod pazuho i drhtavim rukama izvadi kožnatu kesicu.

— Ha! neka bude i Niemac. Mene je i presvietli gospodin skinuo do posljednje košulje . . . Evo vam! — dometne i položi tri rublja na klupčicu. — Zato ću barem mojoj djevojčici prebrojati kosti, neka zapamti! . . .

— O, da da! prebroj dobro, neka zna, kako treba tuđe

poštivati — reče vlastelin smijući se. Zatim zovne kočijaša, koji je bio zaplienio konje, preda mu tri rublja, zapovjedi, da se konji puste i vrati se u sobu.

Kad se izgubio za vratima, Gajda mu se zaprieti pesnicom. Sada je Anjelka, koja je cielo vrieme gledala, opazila, da taj čovjek ima strašno lice.

»Prebrojat ću kosti mojoj djevojčici! . . .« ponovi Anjelka i prođoše ju srsi. Sirota Magda! . . .

Misleći na Magdinu sudbinu, nije se mogla smiriti. Htjela bi da je spasi, ali kako? . . .

Majčina pomoć ne će mnogo koristiti, jer majka u taj čas nije imala tri rublja, koje bi trebalo vratiti Gajdi, da se ublaži. Da pođe k otcu? . . .

Sjeti se, kako je bila dočekana tetka i posljednjih otčevih rieči, kojima je nukao Gajdu da izbije djevojčicu i okani se te misli. Nagon ju je upozoravao, da će se otac samo smijati njezinoj samilosti.

Desno od hodnika, iza staklenika, nalazile su se gospodarske zgrade, hambari, obori i staje. Onamo je pošao Gajda s kočijašem po svoje konje. Za nekoliko će se minuta vratiti kući i počet će tući Magdu.

Što će ona u taj čas? Anjelka obiđe dvor, skrene lievo iza staklenika i potrči k plotu, koji se protezao nasuprot staji sve do puta. Tu je stala čekajući Gajdu, isto tako preplašena zbog razgovora, koji će zapodjeti, kao i zbog Magdine sudbine, kao i napokon da ju ne opazi otac.

Čula je spori topot kopita i težke seljakove korake. I u tom je dielu plota bila jedna letva prelomljena. Anjelka je odmakne, prieđe preko jarka punoga kopriva, koje su joj opekle ruke i noge, i pretrči Gajdi put. Rođena da zapovieda, pošla je da moli.

Gajda se zaustavi opazivši ju i pogleda mrko na pobliedjelo lice i plahe safirne oči gospodskoga djeteta.

— Gazda! . . . — reče Anjelka glasom, koji se jedva čuo.

— Što je? — zapita on kratko.

— Gazda, zar ne, vi ne ćete tući Magdu? . . .

Seljak uztukne.

— Poslušajte, molim vas! . . . Ona je tako mala, zar je mogla zadržati tako velike konje? . . . Ona je ovolika — evo . . . meni do ramena . . . Jeste li joj vidjeli ruke? Što može ona konjima s takvim rukama? Sigurno ih se još i bojala . . . da meni utekne konj, ja bih samo plakala . . . Ona ih je možda tjerala, ali da ju je koji konj udario kopitom, zacielo bi umrla . . .

Na seljakovu se licu ocrtalo začuđenje, koje je graničilo s užasom. Iz očiju, iz glasa, iz svake Anljekine kretnje izbijala je tolika snaga čuvstva, da se strašni div osjećao prema njoj patuljkom.

— O, nemojte ju tući! — govorila je Anjelka sklopivši ruke. — Vi ste tako jaki, a ona tako slaba . . . Ako ju jače stisnete, mogli biste ju ugušiti . . . da vidite, kako se ona sada boji! . . . Zacielo sjedi na prozoru i sluša, dolazite li . . . Mora da plače i da strepi . . . što može ona? . . Konji su skrivili, a nju da tuku . . . Zašto? . . .

— Anjelko! Anjelko! — začuje se slabi glasić gospođice Valentine iz vrta.

Anjelka načas zašuti. Gotovo očajno obazre se unaokolo, a onda, kao da ju je nadahnula sretna misao, brzom kretnjom izvadi iz njedara zlatni medaljončić i skine ga s vrata.

— Gledajte, Gajda . . . ova je Majka Božja od zlata i blagoslovljena je u Rimu. Dobila sam ju od mame . . . Stoji vrlo mnogo, više od tri rublja . . . Dala mi ju je mama i naložila, da ju nosim cieli život . . . Evo vam je, samo nemojte ništa uraditi Magdi! . . .

Djevojčica, držeći toliku svetinju u ruci, porasla je u seljakovim očima do visine svećenika, koji drži hostiju. Skine kapu i progovori duboko ganut:

— Spremite, gospođice, tu presvetu sličicu. Nisam židov, da trgujem takvim stvarima.

— Anjelko! Anjelko! . . . — zvala je gospođica Valentina.

— Hoćete li tući Magdu? . . .

— Ne ću.

— Sigurno ne ćete? . . .

— Bože sačuvaj! . . . reče i udari se u prsa.

— I nikada? . . .

— Nikada više ne ću tući malu djecu, jer bi me možda Bog kaznio zato . . .

— Anjelko! Anjelko! . . .

— Onda zbogom! . . . Zahvaljujem vam! . . .

I povlačeći se prema plotu, dobaci mu rukom poljubac.

Seljak je stajao, gledao za njom i slušao posljednje šuštanje lišća. Zatim se prekrstio i počeo moliti otčenaš. Taj ga je čas povratio u uspomene prve izpoviedi. Srdce mu je brzo udaralo. Da je ugledao čudo, ne bi bio većma zbunjen.

Zatim je krenuo polako, spuštene glave, i izgubio se iza zavoja puta, držeći još uviek kapu u ruci. Duša puka je kao oganj pod granitom.

VIII

Dva biega

Kao što je poznato, srdce gospođice Valentine, iako je bilo ponešto uvenuto, ipak nije bilo posve mrtvo. Ona je uviek gajila ideal ozbiljno mislećega čovjeka, koji će jednoč toplijim čuvstvom nadoknaditi dosadašnju gorčinu njezinoga života.

Osim toga je u toliko puta spomenutom srdcu slavne osobe postojala još jedna čovječanska žica: neodređen osjećaj prema prirodi oko sebe. Anjelkino čuđenje, što gospođica Valentina ne voli ni pasa, ni cvieća, ni ptica, ganulo je tu žicu i odsele je guvernanta hranila vrapce, koji su se jatomice skupljali na njenom prozoru.

No ipak su te liepe, premda slabašne pojave osjećaja bile gotovo zatrpane svom silom načela, zapravo fraza, koje su se odnosile na poslušnost, pristojnost, gramatiku, zemljopis, prezir prema aristokraciji, na vršenje dužnosti i na druge tima slične stvari. No ipak slučajevi, koji bi se dovoljno duboko usjekli u gomilu intelektualnoga smeća, mogli bi barem na čas izazvati revoluciju u psihičkom biću gospođice Valentine. Pravo govoreći, to ne bi bio prevrat niti dublja promjena njenoga značaja, nego nešto kao razmekšanje, koje čini život ugodnijim.

Takvi su slučajevi nastali. Prvo je bilo ljeto, koje čini čovjeka sanjarom, lienčinom i koje stvara u umnim radnicima sklonost prema platonskoj ljubavi. Drugo je bilo to, što se vlastelin vratio, a kako je bio liep mužakarac i slavan zavodnik, prikazao se gospođici Valentini kao demon, koje vreba na njezinu nevinost. Razgovor tetke Ane o gospodinu Saturninu izazvao je i uzbudio naročito njezinu nevinost. Učiteljica je gospodina Saturnina još davno poznavala, no u množtvu mužkaraca nije na njega svraćala osobitu pažnju, no sad joj se u osamljenosti i razdraženosti on činio utjelovljenim idealom.

Zahvaljujući tomu stjecaju razloga, kao što su strah pred zavodnikom, ljubav dalekoga mužkarca i — ljeto, srdce gospođice Valentine počelo je vreti.

Već nekoliko dana umaralo ju je čitanje i težko je vršila dužnosti. Radije je hranila ptice ili bez cilja lutala očima po vrtu nego da tumači Anjelki znanosti iz područja moralke i filozofije. Priličnu je pobudu sačinjavalo također pitanje: što će biti s njom za nekoliko tjedana, pošto je slutila, da se poslovi oko vlastelinova imanja nalaze pred katastrofom. Željela je da nekud odputuje, da pobjegne pred nečim ili da se nečemu približi. Svakako je željela da doživi nešto izvanredno.

U mikroskopskom kaosu izbliedjelih sanja i mlitavih nagona postao je skromni, kotarski činovnik, gospodin Saturnin, središnjom točkom. Gospođica Valentina bila mu je zahvalna, što se nje sjećao, smilio joj se, jer je navodno trpio, smatrala je to vjernošću i bila pripravna da ga zavoli zato, što je bio mužkarac, naravno takav, koji je volio čitati. Mislila je, da prema čovjeku, koji je proživio toliko izkušenja (kakvih? . . . to se nije mogla sjetiti) žena može biti sklona na popuštanje i požrtvovanje.

Spremajući se na buduće žrtve, počela je češće pogledavati u zrcalo i ukrasila je svoj vrat crnom baršunastom vrpcom. Privikavala se također lakoći, koja je tako sladka mužkarcima, i pjevala je, a što više, idući stazom u vrtu pokušala je potrčati za leptirićem i lepršati ručicama nad cvjetićem, dakako samo onda, kad nije nitko u nju gledao.

Po svojoj naravi odvažna, nastojala je da se plaši — prije svega strašnoga zavodnika gospodina Jana. Željela je opasati svoje srdce moralnom palisadom, pa i topovima naoružati, ostavljajući među utvrdama samo jedna vratašca, kroz koja je trebao ući — nježni i vjerni ljubitelj knjiga Saturnin.

Kadkada je snatrila, kako, naslonjena na rukav njegovoga crnoga salonskoga kaputa i zagledana u njegove riedke zalistke, susreće na ulici gospodina Jana i — odskače od njega kao od guje otrovnice.

Nakon takvog izraza odurnosti čestite žene pred razbludnikom sliedio je tankoćutni iako ne potresni opis borba, što ih je imala s njim izvojštiti, časova klonuća i slavlja, stečenoga preostatkom njezine snage. Snatreći tako željela je boriti se, klonuti i triumfirati. Na nesreću gospodin se Jan više zanimao objedom, spavanjem i cigarama (ne govoreći o brigama oko imanja) nego da dade povod za borbe, klonuća i triumfe svećenici prosvjete.

Pod utjecajem tog maštanja gospođica se Valentina vladala čudnovato. Kadšto nije dolazila na objed, drugoga je dana, za večerom, tvrdoglavo skrivala svoje čare iza velikog, mjedenog samovara. Kadkada bi ciele noći

palila svietlo u svojoj sobi ili bi ozbiljno razmišljavala, ne bi li valjalo zvati u pomoć? . . . Sve je radila u dobroj vjeri, u misli, da vlastelinova hladnoća i šutnja skrivaju neke za nju nečastne nakane i nastojala je, da u svojoj bezkrvnoj mašti predvidi moguće posljedice napadaja.

U napadaj je tako čvrsto vjerovala kao što siromašan cipelar vjeruje u glavni zgoditak založivši sve, da nabavi srećku.

— A zašto ne bi bilo napadaja? — pitala se.

Gospodin Jan je međutim, kad je shvatio, da mu imetak izmiče iz ruku, odlučio na svaki način zadržati gospođicu Valentinu uz Anjelku. Treba joj samo obrazložiti, da će dobiti plaću za prošlo četvrtgodište, a ubuduće će ju dobivati redovito, i zamoliti ju, da bez obzira na sve promjene položaja, pa i na momentane neugodnosti, ne napusti Anjelku.

U onaj čas, kad je Anjelka iztrčala iz vrta za Gajdom, gospođica Valentina je kanila zadati joj novu lekciju i pošla je da ju potraži. Obišla je ribnjak, zavirila pod kesten i napokon počela dozivati:

— Anjelko! Anjelko!

Anjelka se nije našla, no mjesto nje se pred guvernantinim začuđenim okom pojavio gospodin Jan. Išao je prema njoj korakom punim čara, ukrasivši usta blagim i tužnim smieškom, koji obično navješćuje nevraćanje staroga zajma ili molbu za novi zajam.

Ali gospođica je Valentina shvatila to drugčije i ozbiljno se uplašila. Obazrela se. Bili su sami, u divljem dielu vrta, koji je sav bio obrastao šikarjem, tik nad obalom ribnjaka.

Počela je strepiti. Na licu se pojaviše izrazitije nego ikada izbočene kosti obraza. Bila je odlučila umrieti, ako na nju nasrne, no nije znala, što će, ako joj padne do nogu?

— Gospođice Valentino — poče gospodin Jan melodioznim glasom — već nekoliko dana tražim priliku, da se s vama porazgovorim . . .

— Znam to! . . . odgovori ona snažno i promuklo mrveći ga pogledom.

— Vi znate? — zapita on i tom prilikom baci na nju pogled, od kojega se može krv stinuti i — pristupi za korak bliže.

— Ne približujte se! . . . zabranjujem vam! . . .

— Zašto? . . . — zapita on otegnutim glasom.

— Ne približujte se, jer sam spremna na sve! . . .

I pogleda u blatni ribnjak, u koji su s mnogo buke skakale prestrašene žabe.

— Što je vama, gospođice Valentino? . . . Ja vas ne razumijem . . . — zapita vlastelin vrlo začuđeno.

Gospođica je Valentina naslutila u tom pitanju svoj triumf, koji joj se pričinio suviše brzim i jeftinim. Krv joj je zašumila u glavi, bila je zanesena i počela je govoriti kao da misli, kako ju iza vrbe sluša sakriven Saturnin.

— Vi se usuđujete pitati, što mi je? . . . Vi ne razumijete? . . . Ne razumijete, što za čestitu žensku znači čast? Ne razumijete me nakon tolikih dokaza odurnosti, što sam vam ju izkazivala? . . .

— Ali, gospođice . . . promislite . . .

— Promišljala sam! — prekine ga ona žestoko. — Vi mnijete, da izvršivanje dužnosti i za takve duše, kao što je moja, dolazi bez borbe? . . . O, varate se! . . . velim

vam to su tim smjelije, pošto je borba očeličila moju snagu. Razbor i osjećaj dužnosti prigušiše glas krvi i živaca, dok vi . . .

— Gospođice Valentino, varate se! . . .

— Što se tiče vaših namjera? . . . O, ne! . . .

— Ali ja želim, da . . .

— Ništa me se ne tiču vaši prohtjevi! Ja sam žena slobodna, koja cieni svoj . . .

— Dopustite mi, da dođem do rieči . . . Molim vas . . .

— Poznam ja tu podvalu. Služite se njom uviek tamo, gdje vam izmakne laka pobjeda . . .

— Što vi to mislite, k vragu? . . .

— Mislim, da ste mi došli s nedoličnim ponudama, koje su odavde prognale jadnu Sofiju . . .

— Ali, draga gospođice! — prekine ju on već nestrpljivo — Sofija, zbog čije ste se sudbine tako razgnjevili, bila je prije svega mlađa . . .

— Ha! ha! — nasmije se ona tragički. — U očima ljudi iz vaše sfere guvernanta jedva da išta više znači od mlađe sobarice. Vi na sve gledate . . .

Gospodin Jan zakipi od srčbe.

— S dopuštenjem! — reče. — Velim, da je Sofija bila mlađa, to jest mlada i — liepa, a s vama pak nisam nikako kanio razpravljati niti on mladosti niti o ljepoti, nego o mojoj kćeri.

Gospođica Valentina uhvati se obim rukama za glavu i zatetura kao pijana. Začas, bacivši na vlastelina pogled ranjene gušterice, zasikće:

— Molim kola! . . . odlazim smjesta iz ove kuće . . .

— Pa idite makar i na kraj svieta! . . . poviče gospodin Jan, kojemu se jedna od zadnjih nada oborila na tako neobično smiešan način.

Ima časova, kad čovjeku škodi i glas osvajača srdaca.

Gospođica Valentina potrči preko vrta tako brzo, da je na nekom grmu poderala nabore na suknji. Banula je u svoju sobu na mansardi i, pokrivši lice rukama, briznula u plač.

Položaj je bio fatalan. Imala je doduše namjeru da pobiedi napadača, da spasi svoju čast, ali na plemenit način. Razodkrivši pred zavodnikom nepoštenje njegova postupka, pokazavši mu propast, u koju ju je htio gurnuti, dokazavši mu, da je ona žena, koju su načela održala na putu dužnosti, imala je namjeru da mu na kraju — oprosti.

— Vašom ljubovcom ne ću postati nikada! — htjela mu je reći na kraju — ali mogu vam biti prijateljicom i sestrom.

Nakon te rečenice, koju bi on bio dužan primiti ponizno i sa stidom, ostala bi u njegovoj kući, još bi gorljivije prionula uz Anjelku, pa i uz njegovu bolestnu ženu, uz dohodke, izdatke, uz smočnicu i kuhinju. Naravno, dotle, dok joj se pismeno ne očituje čeznutljivi Saturnin prema savjetu tetke Ane.

Ali tako se moglo svršiti samo s plemenitim čovjekom. Vlastelin pak pokazao se savršenom huljom, koji je, saslušavši njezine najtajnije misli, porekao nakanu, koja ih je izazvala.

Kako li je žalila zbog svoje uzbuđenosti, kako je zlo prošla s provalom otvorenosti, što je potekla iz iskrenoga srdca! Zar ne bi bilo bolje, da je saslušala, što on želi, umjesto što ga je pokušala obratiti? Zar ne bi bilo bolje

(s ledenim smieškom na licu) ironijom presiecati njegovo vjerojatno oduševljenje?

Nije ju diralo, što je rekao, da nije mlada ni liepa, pošto nije to ni zahtievala. Nego spopadao ju je bies, kad je pomislila, da ju je vlastelin uhvatio u klopku, koju je sama sebi postavila. Žena može u nekom nazrievati opasnoga zavodnika, ali neugodno joj je, kad zavodnik to sazna, a još veća, kad glumeći začuđenje porekne nečastne svoje namjere.

Umila se, pričešljala kosu, poškropila se kolonjskom vodom i, svom snagom svladavajući nutarnju jezu, pošla k gospođi.

Bolestna je dama, danas mirnija nego obično, čitala nekakav roman. Uz nju je sjedio Joza na visokom stolcu igrajući se sa škatuljicom od pilula.

Gospođica Valentina nasloni se rukom o stol i spustivši oči reče:

— Došla sam, da se oprostim . . . Danas, smjesta, napuštam vaš dom.

Bolestnica zine gledajući je začuđeno. Zatim metne u knjigu zalistak, napokon skine jednu rukavicu — običavala je sjedjeti s rukavicama na rukama — i zapita promienjenim glasom:

— Que dites-vous, mademoiselle?

— Danas odlazim od vas . . .

— Što je to? . . . što se dogodilo? . . . Vi me plašite . . . Jeste li dobili viest o čijoj bolesti ili smrti? . . . Možda vas je tko od služinčadi uvriedio? . . .

U taj čas uđe Anjelka.

— Angélique, as-tu offensé mademoiselle Valentine? — zapita ju majka.

— Ja sam, molim, odmah došla, čim me je pozvala . . . — odgovori Anjelka u neprilici.

— O, neuljudno diete! — plane majka. — Demande pardon à mademoiselle Valentine.

— Ona nije ništa kriva! — oglasi se učiteljica. — Netko drugi me je protjerao iz kuće.

— Moj muž? . . . Jan? . . .

— Gospođo! — klikne Valentina uzbuđeno — ne pitajte me ništa, molim vas! . . . Posljednja milost, koju mi možete izkazati, ta je, da zapovjedite, neka što prije dođu kola, koja će me odvezti. Zbogom . . .

I izađe, a za njom Anjelka.

— Kako, vi hoćete da odete? — zapita Anjelka u čudu i stane pred nju.

Gospođica se Valentina zaustavi.

— Jadno moje diete — reče nakon razmišljanja — osjećam, da prema tebi ne izpunjavam svih dužnosti . . . ali to nije moja krivnja! . . . Uznemiruje me tvoja budućnost . . . Uostalom — želim da ti ostavim uspomenu na mene. Na polazku ću ti dati malu knjižicu, u kojoj sam zabilježila najglavnija načela života . . . Obećaj mi, da je ne ćeš nikomu pokazati . . .

— Obećajem . . .

— Tako ti tvoje ljubavi prema majci, tako ti zdravlja? . . .

— Da.

— Dakle hodi za mnom.

Pođoše gore. Gospođica Valentina izvadi iz svog toaletnog stolića crvenu, prilično zamusanu teku i preda ju Anjelki.

— Uči . . . čitaj ovo . . . sjeti se mojih ptičica, što dolaze ovamo na prozor, a nada sve: uči . . .

Govoreći tako poljubi ju u usta i u čelo.

— Nekoč si mi činila neugodnosti, no manje nego druga djeca, o! neuporedivo manje . . . Voljela sam te, premda je tvoj odgoj vrlo zanemaren . . . No — zbogom, i otiđi! . . . Moju knjižicu nemoj čitati poslije zabave, kad si vesela, nego samo onda, kad te pritisne tuga . . . I uči! . .

Anjelka izađe pritisnuvši knjižicu uz prsa kao amanet. Svaka je rieč učiteljice na polazku imala za nju značenje vjerskoga propisa. Nije plakala, nije jecala, nego su joj samo tekle tihe suze iz očiju. Srdce su joj stegla željezna kliešta tuge.

Da sakrije knjižicu na najsigurnije mjesto, izvadi iz stolića uz krevet bielu škatulju od kartona, u kojoj se već nalazio srebrni gajtan s bakina liesa, pero od kanarinca, kojega je pojeo mačak, i nekoliko suhih listova, ne zna se, gdje pronađenih. Tamo je odlučila spremiti uspomenu na gospođicu Valentinu.

Makinalno je digla koricu izderane teke i odmah na drugoj strani naiđe ove olovkom zabilježene i već izbliedjele rieči: »Uviek misli najprije na izvršenje dužnosti, a onda o svojoj udobnosti«.

A nešto niže:

U sriedu dala u pranje
dnevnih košulja 4,
noćnih „ 2,

. . . .

Za sat kasnije gospođice Valentine nije više bilo u kući. Odputovala je sa svim stvarima i s obveznicom na

petdeset rubalja, koje joj je gospodin Jan imao izplatiti tečajem nedjelje dana.

Anjelkina se majka razboljela i ležala u krevetu. Otac nije objedovao, nego je zapovjedio Andriji, da upregne konje u kočijicu.

Oko četiri sata unišao je u majčinu sobu i saobćio joj, da bezuvjetno mora odputovati u grad.

— Smiluj se, Jaško — reče gospođa slabim glasom. — Kako se može ostaviti nas u ovakav čas? . . . U cieloj kući ne ću imati prema komu da usta otvorim . . . Družina je nekako čudna i baš sam te htjela zamoliti, da najmiš druge ljude poslije Ivanjdana.

— Bit će tako — odvrati muž gledajući u zemlju.

— Dobro. Ali međutim me ostavljaš samu. Valjalo bi najmiti kakvu služavku, stariju i čestitu osobu . . . O guvernanti za Anjelku i ne govorim, jer ćeš je zacielo dovesti sa sobom . . . .

— Dobro! dobro! — govorio je gospodin vrteći se nemirno.

— Malheureuse que je suis! . . . Ne shvaćam, kakvi te poslovi tako često gone iz kuće i k tomu još u ovaj čas? . . Već mi i suza nedostaje . . . Donesi mi za Jozu kutiju pilula, a za mene sladnoga ekstrakta . . . Željela bih čuti, mogu li računati na Chalubinskoga, koji, osjećam . . .

— Do viđenja, Meća! — prekine je muž. — Prije svega moram obaviti najhitnije poslove, a kasnije ćemo se porazgovoriti o polazku u Varšavu.

Ode u svoj kabinet, zaključa vrata i poče iz pisaćega stola vaditi različite papire. Bio je tako uzrujan, da se bojao i najmanje buke.

Govorio je doduše sam sebi, da će se još vratiti kući, ali drugi glas, tiši i skriven dublje od same misli, šaptao mu je, da odavde odlazi zanaviek. Izpričavao se sam pred sobom, da ga zovu poslovi, ali nutarnje je uho tvrdilo, da bježi pred gromom, koji je navukao na glavu obitelji. Tješio se, kako je ženi prištedio neugodnosti, što joj nije rekao o neodgodivoj prodaji imanja, ali savjest ga je upozoravala, da ju je prevario.

Šmul je to zacielo znao, ciela se služinčad domišljala, seljani su predviđali, da se gospodin Jan mora lišiti imetka. Samo jedina žena, koja je bila vlastnica tih dobara, nije ni slutila katastrofu. To je bio rezultat punomoći, koju mu je dala na dan vjenčanja. Ženi njezinoga položaja, godina i ljepote nije priličilo da se bavi poslovima, ili čak da za njih zna! A kamoli da još sumnjiči muža, da će jednom prorajtati sve . . .

Kako mora da je bilo čudno tlo, na kojem je zrno neograničenoga povjerenja urodilo biedom.

Gospodin Jan bijaše diete uza sve družtvene odlike, uz pomodno odievanje, eleganciju, lakoću u vođenju razgovora, domišljatost, taktičnost i uz tisuću drugih sposobnosti. Igrao se s vatrom, ne misleći na opasnost, a kad je kuću podpalio — dao se u bieg.

Bježao je ne zato, da napusti djecu, ženu da zatjera u očaj, a sve da ostavi bez kruha — nego da izbjegne svom neugodnom položaju. Tješiti i umirivati porodicu, podnositi poglede služinčadi, pratiti novoga vlastnika pri preuzimanju imanja, a sve to u ulozi bankrotera, to su bile stvari, koje su u njemu budile nevoljkost.

— Tu im ne ću ni u čem pomoći — mislio je — a izgubit ću hladnokrvnost, koja mi je danas najpotrebnija.

Zar nije bolje izbjeći scenama i obaviti posao izvan kuće, pronaći za ženu boravište i o svemu ju obaviestiti pismeno? Tako će se združiti zla viest s dobrom i jadna se žena ne će trebati trovati pitanjem kamo da se djene, kad netko drugi zapremi dvor.

Bez obzira na svu praktičnost tih nazora, gospodin Jan je bio razdražen. Ipak se u svem tom nalazi neki lažan ton . . . Možda bi trebalo ostati uz ženu i djecu, pošto se sama žena, uzto bolestna, ne će moći snaći bez savjeta i pomoći . . . A što će reći Anjelka? . . .

Uostalom — ovaj vlastiti kutić tako je drag, tako siguran, tako ugodan! . . . Koliko je puta, pred petnaest godina, u tom kabinetu provodio čitave sate sa ženom. Ova lipa pred prozorom bila je tanja i nije bila tako granata. Sajna se površina ribnjaka, koju je danas zastrlo grmlje, vidjela s prozora. Tamo, pod kestenom, koji nije bio tako truo kao danas, svaki se dan igrala Anjelka na dadiljinim rukama. Bila je malena kao lutka, odjevena u dugačku safirnu odjeću s bielim podbradnikom i kapicom. Često bi prema njemu pružala ručice, kad bi stajao uz prozor . . .

A po tim stazama koliko je gostiju prolazilo! Tko zna, ne bi li ugledao u zraku tragove lepršavih ženskih oprava, ako se bolje zagledaš? Ako načuliš uho, možda će još odživjeti smieh, dosjetke, nedogovorene rieči i prekinuti uzdasi zaljubljenih?

Ah! Kako je tu ugodno, tu, gdje je svaki pedalj zemlje knjiga uspomena, koje ustaju iz mrtvih, da je vide. I on odlazi odavde zanaviek! . . . Odsad će dragi dusi, što lutaju po kući i po vrtu, postati sablasti, koje će plašiti strance.

A što će biti s njim? Zar se ljudsko biće ne sastoji od dvie polovice, od kojih je jedna dom, polje, vrt, a tek dru-

ga sam čovjek? Ako drvo usahne, kad se izčupa iz tla, što li će tek biti s njim? Njegova je najljepša prošlost tu, zatvorena zauviek. On će poći nekuda u sviet, postat će nov čovjek, puž, s kojega su skinuli kućicu i koji si mora uz bol sliepiti novu. Hoće li ona biti udobnija ili barem isto ovakva? . . .

Nitko ne zna, koliko ima srdca u drveću, duše u zidovima i kako se glase mrtve stvari, kad se opraštamo s njima zanaviek.

Drndanje kočijice raztrieznilo je gospodina Jana. Vlastelin uzme kovčeg s papirima i automatski izađe ne ogledavajući se.

Na hodniku sretne Anjelku.

— Tatica putuje? . . .

— Na nek . . . na nekoliko sati — reče i poljubi ju. Usta su joj bila hladna.

Sjedne u kočiju. Činilo mu se, da će se začas kuća survati i zakopati one, što su u njoj.

— Tjeraj!

— Do viđenja, tatice!

— Andrija . . . tjeraj!

Konji trgnuše, da je vlastelin udario glavom o stražnji dio kola. Dvora je nestalo. Već prolaze kraj gospodarskih zgrada. Već su u drvoredima. Evo njegovih polja, mršavih i nezasijanih. Ponovno vrt, krov dvora i prozor na mansardi, na kojem sada stoji Anjelka . . .

Sve su već prošli. Gospodin Jan odahne.

— Dragoviću — reče kočijašu — pritegni bolje uzde, da konji ne vješaju tako glave. Izgledaju kao težački konji! . . .

Zatim zapali cigaru i — osjeti se posve zadovoljan. Žena, Anjelka i kućni dusi ostadoše tamo . . . tamo već daleko. O! . . . samo se ne osvrćimo na onu stranu . . .

Prolaznici su ga pozdravljali. Pred kućom kraj puta zabavljala je neka majka maljušnoga sina. Kad je ugledala kočiju, posadila ga na koljeno kao na konjića i tapkajući nogom govorila:

— Mladi junak konja jaše, sabljom maše . . . hop! hop!

Videći porodičnu zabavu, gospodin Jan se nasmieši iskreno, iz dna srdca. Nad njim je sjalo sunce i lepršala ševa, polja naokolo odisala su životom. Samo tamo daleko, iza briega, iza vrta, ostao je dom bez zaštite, a na prozoru mansarde Anjelka, kako gleda u otčevu kočiju, koja joj se u taj čas nije činila veća od hrušta.

Izčupani zub ne boli. Onaj, koji bježi, ne osjeća tugu napuštenih.

IX

U selu strava, a Gajda plaši vrapce

Sutradan, nakon odlazka gospodina Jana, uđe gazda Josip Grzyb u krčmu po vudku. Zatekao je Šmulovu ženu, dublje zamišljenu nego obično, i Šmula, kako biesno psuje curu, jer su gosti prošloga tjedna razbili čašicu.

Tek što je Grzyb stupio u sobu, javi se Šmul s ironičkim smieškom:

— No, radujte se, gazde! doći će novi vlastelin . . .

— Pa može biti! — odvrati Grzyb i zamisli se.

— Imat ćete u selu pecaru, mlin . . .

— Od toga nama nikakove koristi, nego vama, Šmule, jer ćete taj mlin, za kojim ste toliko uzdisali, uzeti u zakup . . .

Židov plane.

— Tako će taj mlin biti moj kao i vaša šuma! — poviče. — Aj, glupi ljudi, što ste vi sebi skuhali . . .

— Što to? — zapita Grzyb uznemireno.

— Kako što? Vlastelin prodaje imanje Niemcu, a taj je poručio, da će odmah mene protjerati iz zakupa, a za godinu dana i iz krčme . . .

— To su vaši poslovi, što se to nas tiče? . . .

— Toliko se tiče, da je Niemac već saznao, kako vi nemate prava ni na polovicu onog uživanja, što ga uživate . . .

— Nego!

— Kakvo »nego«! . . . Nema tu nikakvog »nego«, tu su knjige . . . Vlastelin vas je razulario, jer nije imao novaca da drži lugare i poljare. Radili ste, što ste htjeli, i tražili ste još po pet jutara. A sada — neka me vrag odnese, ako dobijete makar i dva jutra.

— To ćemo vidjeti! — promrmlja Grzyb. — Ako nas Švaba bude htio prikratiti, ne ćemo se dati.

— Ne će on vas prikratiti, nego ste vi prikratili bivšega vlastelina. Novi će uzeti samo svoje, dovest će povjerenika, načelnika, a ako mu koji od vas polomi jednu grančicu više, strpat će ga u zatvor. No sami ste tako htjeli — dovrši židov.

— Zar je zbilja tako?

— Što ne bi bilo zbilja? Pa vi ste prošle nedjelje najviše govorili, da se ne nagodite, ili da se nagodite na pet jutara, premda vas je stišavao Olejarz! Aj! mudar je to čovjek, ali vi nemate ni truna pameti . . .

Grzybu postade mučno. Htio je kupiti četiri boce vudke, ali nakon tih glasova uzeo je samo tri, a kad se vratio kući, stao je obilaziti od kuće do kuće i pripoviedati, što je čuo.

Drugi su se gazde zabrinuli, psovali, ili se prietili. No bilo je i takvih, koji su u tom vidjeli Šmulovu spletku, izmišljenu zato, da ih nagovori na lakšu nagodbu s vlastelinom.

No već su sutradan i najokorjeliji optimisti izgubili nadu. Već od ranoga jutra došla su iz gubernijskoga grada

čak tri Niemca i počeli pregledavati selo. U dvor nisu ulazili, no zato su obišli šumu, rječicu i seljačka polja.

Kad ih ugledaše u selu, poče za njima ići ciela gomila gazda, žena i djece, no oni se na to nisu ni osvrtali.

Takvo je držanje uplašilo gazde.

— Oj, neko se zlo sprema — reče jedan. — Naš vlastelin, kad bismo mu stali na put, znao se i ljutiti, a ove plundronje samo hihoću među sobom. Rugaju nam se . . .

— A da kojega blagoslovimo ljevčom? . . .

— No! . . . Zar ne vidiš, glupane, kakve cievi nose sa sobom? Prije će te ubiti, nego što ti naciljaš.

Kad su Niemci otišli, skupina odluči, i ne sastajući se u krčmi, da se pošalje deputacija u dvor. Izabraše trojicu najuglednijih: Grzyba, koji je u nedjelju odvraćao od nagodbe, a danas se obrlatio, Šimuna Olejarza, koji je još od početka nagovorao na slogu s dvorom, i Jana Samca, onoga čupavoga, nad kojim je žena komandirala, no koji je imao najviše zemlje u selu.

Grzyb i Olejarz stigli su na ugovoreno mjesto, a Samac je sjedio u kući i po ženinom nalogu ljuljao diete. Dva izaslanika pođoše dakle k njemu, a i još nekoliko drugih, a za njima mnogo baba.

Olejarz izpriča čupavome, kako idu u dvor da se nagode, kako je skupina izabrala također i njega, to jest, Samca, kao uglednog čovjeka, u tu svrhu. Svršivši svoj govor, Olejarz zapita:

— Šta je, hoćete li s nama, kume?

Samac ustane od kolievke, pođe u komoru i izvadi novu novcatu surku. Tek što je navukao jedan rukav, a žena u viku:

— Što se ti, krmeljivče jedan (Samca su neprestano boljele oči) tu spremaš? . . . Dat ću ti ja podpise! Dat ću ti ja nagodbu! . . . Odmah da si sjeo i ljuljaj Zošku . . .

Skupina je šutjela, a babe su radoznalo zavirivale kroz prozor i vrata. Samac malko zastane, jer se nije mogao odlučiti, niti da obuče drugi rukav, niti da svuče surku.

Žena, videći to, spopadne pratljaču pa udri Samca pratljačom:

— Krmeljivče jedan! . . . čupavče! . . . Matori djede! . . . Misliš, da si uzeo mladu ženu samo za zabavu! . . . Sjedaj uz kolievku, kad ti se prohtjelo djece! . . .

I opet ga opali i sprieda i straga, da mu je kosa zastrla lice i crvene oči.

Seljak šuteći navuče surku na drugu ruku, odgrne kosu i — pljune u šake, spopadne babu za glavu i stane je okretati . . . Isuse, smiluj se! . . . Marama joj odletjela u kut, pratljača na policu, a dva lonca padoše na zemlju.

— Pustite ju, Jane! — vikale su babe.

— Udrite, kume, dok ne počne moliti — svjetovali su seljaci.

Ali Samac nije slušao ničijeg savjeta, nego po svom shvaćanju izmlativši ženu udario ju nogom u bedro i gurnuo pod žrvanj. Zatim se zakopčao, opasao pojasom, nataknuo na glavu nov šešir i rekao bez najmanjeg traga srčbe:

— Idemo u dvor, kumovi, ako je takva vaša volja.

Seljaci su klimali glavom i šaptali među sobom:

— Junačina je starac! . . .

— Kako je žustre šake! . . .

— On bi akovče metnuo pod pazuho.

Izaslanici krenuše, babe ostadoše, a Samčeva žena stade jadikovati kraj žrvnja pjevuckavim glasom:

— O, presveta Majko Čenstohovska, što se tu zbiva? . . . Jeste li vidjele, drage kume? Valjda je đavo ušao u tog starog! . . . Četiri sam ga godine lemala i ni da bi pisnuo, nego me samo slušao, a danas me tako osramotio! . . . O, zašto sam došla na ovaj sviet, jadnica! . . .

— Baš je tako — reče neka baba. — I meni bi bilo težko, da me je moj počeo mlatiti tek pete godine.

— Oj! težko vama! — tješila ju je druga baba. — Čovjek je pokoran kao vuk dok ne okusi ljudskoga mesa. A kad je već jedanput počeo, tući će vas svaki dan.

Kako je bilo uzput, naiđoše tri deputirca k Gajdi, koji se nedavno vratio s foringe i izpripovjediše mu sve od početka do kraja.

Gajda se prenerazio tako, da je pljesnuo rukama.

— O, pasja mu vjera! . . . O, heretik jedan! . . . — zaviče. — Prije dva dana opuljio me za tri rublja, pa nisam imao čim da djetetu kruha kupim pa je ostalo uz hladan krumpir. A danas je na cielo selo navukao toliku nesreću.

— Kako komu — dobaci Olejarz — ali vama je prisjelo.

Gajda se smrkne.

— Ja živim od mojih konja, a ne od njegove štete! — progunđa.

— Možda će se to na dobro okrenuti — reče Grzyb. — Zamolit ćemo vlastelinku, da pošalje po muža i podpisat ćemo nagodbu. Bolja su i tri jutra nego ništa, pa još i natezanje.

— Što je istina, istina je! — dobaci Gajda. — Imam pet jutara, kad bi mi tri dometnuo, imao bih osam, i ne bi me toliko vuklo u štetu.

— A zar vam nisam govorio u nedjelju, da podpišemo? . . . Zar nam je danas trebao taj strah i sekiracija? . . Ali vi ste svi voljeli natezati, dok nije puklo — reče Olejarz.

Gajda se razžesti.

— Puklo je nama, ali će pući i njemu, jer ako proda, ne će imati ništa! — poviče. — Vi, Šimune, kažete, da smo mi natezali. A zar on nije natezao? . . . Je li se on ikada porazgovorio s čovjekom po božjem zakonu? . . . Je li nam ikada što objasnio ili zapitao što? . . . Nije! . . . Samo se razvaganio, sprdao se, a sada je, ni pet ni šest poletio u grad i navukao nam nevolju na vrat. Proklet bio! . . .

Gazde se oprostiše s Gajdom i krenuše polagano prema dvoru. Gajda je stajao u triemu držeći po svom običaju ruke pod pazuhom i gledao čas na vrt čas na dugi red dvorskih zgrada, što su se protezale s desne strane.

— No! — progunđa — prisjest će nama, ali i tebi, kad si takav poganin.

Uskoro je iza toga javila Anjelka majci, da tri seljaka žele s njom govoriti. Majka se s naporom digne s fotelja i izađe na hodnik.

Došljaci se pokloniše do zemlje, poljubiše gospođu u ruku, a Olejarz prozbori:

— Nemojte nam praviti takvu nepriliku, velemožna gospođo, i nemojte prodavati Niemcu vaše i naše imanje. Mi nismo daleko od sloge i za četiri ćemo jutra po kućištu podpisati nagodbu . . .

— Što vi to govorite? — zapita gospođa u čudu.

— To, što cielo selo govori i što smo rođenim očima vidjeli. Danas su bila tu neka tri plundronje, obilazili oko polja . . .

— Vi ste valjda sanjali? . . .

— Ali — nastavi Olejarz — vidjeli smo ih svi, kako su nešto šušljetali . . .

— Možda su to bili neki putnici?

— Kakvi putnici! Pregledavali su sve, šumu i rieku, a imali su sa sobom i neke puštule za gledanje, da su nas sve srsi prolazili . . .

Razabravši se malko od čuđenja, gospođa se zamisli:

— Ja ne znam ništa o prodaji — reče. — Ali za nekoliko će se dana vratiti moj muž, pa ćete se s njim porazgovoriti. Samo je šteta, što ste tako otezali s podpisivanjem nagodbe . . .

— I mi velimo, da je šteta — javi se Grzyb, — ali što ćemo, kad vlastelin nije s nama ništa govorio, nije ni rieči pisnuo. Mi bismo svete sloge radi pristali i na tri i pol jutra . . .

— I . . . i . . . čak na tri! — dometne Samac, koji je dosele šutio, a stidio se svoje razkuštranosti pa se skrivao iza stupa.

— Dakle, velemožna gospođo, hoćete li se zauzeti za nas kod vlastelina? — zapita Olejarz.

— Vrlo rado! — Čim se vrati, porazgovorit ću se s njim i reći ću mu, da sada hoćete da podpišete nagodbu . . .

— Hoćemo! hoćemo! — kliknuše u zboru, a Samac dometne:

— Plundronjama ćemo dati zemlje za grob, pa i badava . . . Ali zašto da oni dolaze ovamo, među nas . . . sa svojim švabskim gospodarstvom! . . .

Delegati se ponovno pokloniše i poljubiše gospođi ruke. Uzput su se opet svratili k Gajdi, a sada je Samac prvi uzeo rieč govoreći:

— Čini mi se, dragi ljudi, da vlastelin nešto vrda, kad ni ženi nije ništa rekao, da prodaje zemlju. A to je ipak njezin miraz i, kao što najstariji ljudi pamte, tu su sjedjeli njezini otcevi, a ne njegovi . . .

— Zlo se piše! — promrmlja Olejarz.

— Da, tako je — nastavi Samac. — Kad ni rođenoj svojoj ženi ne kaže ništa, nego samo sa Švabama pregovara, onda je zlo. Švabe će ga nasamariti, pa makar se i htio kurtalisati prodaje, ne će mu dopustiti.

— Prokletstvo! — opsuje Gajda.

— Kako bi bilo da odputujemo k njemu? — zapita Grzyb.

— Nipošto! — prekine Gajda ljutito. — Kad je već naumio da proda, prodat će, a ne bi prodao samo onda, kad Niemci ne bi htjeli kupiti. Ja ga poznam! On me kroz dvanaest godina nije pozvao na posao, premda je mnogo puta bilo i još kako prešno! . . .

Gazde odoše zabrinuti, a Gajda ostade stojeći pred kućom. A kad su se već izgubili u selu, povukao se prema gospodarskim zgradama.

Iza vrtnoga plota, nasuprot tim zgradama, po grmlju sve se sivilo od vrabaca. Gajda se obazre, a kad je vidio, da nitko ne gleda, baci komad drveta u grmlje.

Oblak vrabaca digne se s velikim šumom, preleti mu iznad glave i sjedne na krovove hambara, staje ili obora.

Seljak se muklo nasmije. Pođe napried za nekoliko koračaja i nanovo poplaši ptice. One, kao i prije, poletješe jatomice na gospodarske zgrade.

— Ne ćeš prodati! — progunđa Gajda prieteći se dvoru pesnicom.

Prošao je uzduž cieloga vrta hitajući se svuda na vrabce, a kadgod bi vidio, da lete prema gospodarskim zgradama, nasmijao bi se, izkesio zube i progunđao:

— Oj, ne ćeš prodati, ne ćeš! . . .

Vrativši se kući, potraži u komori omašan komad gube i metne ga na toplu peć, da se osuši.

X

Majčini domišljaji, opet vrabci

Poslije odlazka otca i guvernante, dvor je još većma opustio. Ekonom, neženja, pokupio je preko noći svoj zavežljaj i umaknuo, a da se nije ni s kim ni oprostio. Lakaj, koji je već prije odkazao službu, počeo se zadržavati u krčmi pijući za založene stvari. Sluge ciele dane nisu radili ništa, samo su se tužili, kako im gospodar nije namirio posljednje četvrgodište. Jedva da bi koji, milosrdnijega srdca, dobacio niemom blagu koju šaku sječke i pognao ga do bunara, jer bi inače uginulo od gladi i žeđe.

Nekoliko je puta preko dana ulazila u sobu sobarica, pomela gospođinu sobu, doniela objed, samovar, vodu za umivanje, toliko su ju jedino vidjeli. Niti Anjelka niti majka nisu se usudile tražiti bolju poslugu, jer su osjećale, da neplaćeni i loše hranjeni ljudi ne mogu raditi.

Anjelka je gotovo ciele dane pazila na majku i na Jozu, pa je čak i spavala u njihovoj sobi.

Majka je, ležeći u krevetu, ili sjedeći na fotelju, ponajviše čitala, a škrtorjeki i nepomični Joza igrao se onim, što bi našao na stoliću. Tada bi se Anjelka sjetila guvernantinog savjeta: »Uči! . . . uči! . . .« — i, držeći se staroga razporeda, zadavala je sama sebi zadatke: »Odavde

— dovde«, učila ih napamet i odgovarala pred — guvernantinim stolcem. Sad obću poviest, sad zemljopis, sad bi opet prošla kakvu gramatiku na taj način. Ali učenje bez upozoravanja, pohvale i ocjene u dnevniku izgubilo je za nju svaki smisao.

Dok se Anjelka tako zabavljala, često bi u drugoj sobi odjeknuo glas zvonca. Djevojčica bi iztrčala govoreći:

— Tu sam! Molim, mama! . . .

— Zvonila sam lakaju, ma chère, da mi donese mlieka . . .

— Lakaja, mamice, nema . . .

— Ah, zbilja! Kažu, da sjedi u krčmi!

— Ni mlieka nema, jer danas se nisu muzle krave. Gospođu poliše suze.

— Bože! Bože! što je taj Jaško uradio sa mnom . . . Kako je imao srdca odputovati u ovakav čas . . . Služinčad razpuštena, u kući glad, i da nam gazdarica od samilosti ne skuha objed, svi bismo poumirali . . .

I opet bi se zadubla u čitanje, a Anjelka bi se vratila k učenju. No za četvrt sata opet bi zazvonilo zvonce, djevojčica bi utrčala u majčinu sobu i morala bi slušati isto takav prizor s malim promjenama.

Najdraža joj je razbibriga bilo hraniti vrabce ili se igrati s Karom.

Na prozor na mansardi dolietali su u čitavom jatu triput dnevno. Krović im je već bio premalen, pa bi smioniji znao uletjeti u sobicu, zlobniji je kljuckao susjeda, jači gurao slabijega. A kakva je tamo bila piska, kakvo živkanje! . . . Kako su brzo pozobali hranu, kako su vrtjeli glavicama, skakali, lepršali! . . . Težko je bilo primietiti

sve njihove kretnje, jedan je bio brži i okretniji od drugoga.

Kara je pak Anjelka učila da stoji na dvie noge. Postavila ga kraj zida sa štapom izpod pazuha. Pas se spočetka uzpravljao, kasnije je podvijao zadak pod sebe i polagano se spuštao sa zida na zemlju. Koliko ga se Anjelka namolila, da ustane! . . . Nikako! Digao bi uvis sve četiri šape i ležao kao klada. Više se puta ljutila, ali kad bi pogledala u njegovu čestitu njušku i objesenjačke oči, nije se mogla suzdržati od smieha.

Napokon je Karo počeo zanemarivati vježbanje i polaziti na daleko putovanje. Nekog se dana vratio ranjena uha, naježene dlake, šepav i jako je cvilio. Anjelka ga okupala u ribnjaku, zamotala u plahtu i metnula u staklenu sjenicu. Pas je cielu noć spavao kao mrtav. Ujutro je pojeo cielu zdjelu baršča s hladnim krumpirima, okusio čaja s vrhnjem, onda dobio suhih kolačića, dvie suhe šljive i ponovno odmaglio preko cielog dana.

Anjelka pomisli tužno, da ni pas više ne mari za njih, kad se nalaze u nuždi!

Nakon posjeta onih seoskih delegata nastao je čudan slučaj. Majka, mjesto da se žalosti zbog tako odlučne viesti o prodaji imetka, postala je, naprotiv, izvrstne volje.

— Znaš što? Otac je to sjajno smislio — govorila je Anjelki. — Već sam bila sigurna, da on ne će nikada svršiti s tim servitutima i da se ne će izkopati iz dugova. Ali danas vidim, da je to sposoban i praktičan čovjek. Kakve li su sve ideje u toj glavi! . . .

— Mama, što se dogodilo? — zapita Anjelka, kojoj se zavrtjelo u glavi na spomen o prodaji dvora.

— Ti se dakle ničemu ne domišljaš? . . . Istina, još si premlada, ne znaš, što su poslovi. Kakav je to politik! .. Kako je genijalni plan smislio! . . . Zamisli, otac je, da sklone seljake na nagodbu, proglasio, zacielo preko Šmula, da prodaje imanje Niemcima. Seljaci su se prestrašili i danas već pristaju na sve.

— Je li vam to tko kazivao?

— Nikako. Ni on, ni Šmul, nego sam se ja svemu tomu domislila. Kako su njih dvojica zgodni! . . . O, čestitat ću Jašku na toj sretnoj zamisli.

Anjelki je, ne zna se zašto, bilo neugodno. Da sada dođu seljaci, ona bi ih najsvečanije uvjerila, da tatica ne prodaje imanje, nego da se samo našalio s njima. U svakom se slučaju ne bi usudila da im pogleda u oči. Obično, kao diete, koje se ne razumije u sklapanje poslova.

Majka je međutim glasno snatrila:

— Već znam, kakvo nam iznenađenje otac sprema. Dignut će deset tisuća za onu šumu, a možda će i drugu prodati? . . . Meni će dovezti sobaricu, a tebi guvernantu. Ona, gospođica Valentina, bila je možda pametna, ali nesnosna. Zašto je, na primjer, ona otišla od nas? . . . zbilja, ne razumijem! . . . Kad zapitam otca, da li je donio sladni ekstrakt, reći će: — »Zaboravio sam kao na smrt. Toliko sam imao posla!« Tek kad se izljutim na njega, reći će slavodobitno: »Sutra putujemo k Chalubinjskomu, koji će, osjećam to, izliečiti i tebe i Jozu«.

Majka je govorila to sa smieškom gledajući nekuda daleko, sigurno prema Varšavi. Zatim je spustila glavu i prošaptala:

— Mon cher Jean! . . . Sve sam pogodila, mene nikada ne vara slutnja! . . . — i zaspala je kao diete.

Koliko je majka bila oduševljena i sretna u svojem maštanju, toliko je Anjelka trpjela . . .

— Što će biti — mislila je — ako se otac, koji se tako našalio sa seljacima, našali s mamom? Seljaci su uvjereni, da tata prodaje imanje, a mama im se ruga. Mama je sigurna, da će tata poći s njom k Chlubinjskomu, a tata? . . .

Neograničena vjera u otca bila je u njoj jako poljuljana.

— Anjelko! — reče majka probudivši se — ne dolazi li otac? . . . Čini mi se, da sam čula drndanje kola? . . .

— Ne.

— Kad bih znala, da u kući ima škroba i sapuna, dala bih prati rublje . . . Ne valja ni jednog dana odgađati put u Varšavu, jer se osjećam sve slabijom . . . Što me gledaš tako, Angélique? Sreća će mi brzo vratiti snagu, još ćeš ti vidjeti, kako će tvoja majka plesati na poklade .. ha! ha! ha! . . . Ja i plesati! . . .

Anjelka je jedva svladavala suze. Majka izmorena, koja plače i jadikuje, bila je za nju obična osoba, koja je u skladu s onim, što se oko njih događa. Ali majka nasmiješljiva i puna nade, u toj pustoši, u biedi, uz te glasine, činila je na nju grozan dojam. Htjela je odtrčati, zvati nekoga . . . Barem da se Karo vrati . . .

Nitko ne će doći.

Polagano i tiho spustila se noć na zemlju. Djevojka je razpremila krevete po sobama, zatvorila žaluzije i prepustila tri sirote božjoj milosti.

Sutradan, ujutro, bila je majka još veselija nego jučer.

— Zamisli — govorila je Anjelki — danas mi se javio u snu Chalubinjski kao živ. Molim te, zapamti sve, jer ću mu ja današnji san izpričati, neka zna, da me slutnje ni-

kada ne varaju. Ah! kako je to krasan čovjek. Crna, dugačka brada, crne oči . . . čim me je pogledao, osjetila sam, da mi je bolje. Zatim mi je prepisao neki prašak, čini mi se, da se i recepta sjećam i konačno me posve izliečio. O! moram poći k njemu . . .

— I ja — umieša se Joza jednoličnim glasom — jer sam slabašan.

— Naturellement, mon fils! . . . Anjelko, pogledaj, ne vraća li se otac. Ne ću se umiriti, dok se on ne vrati.

Anjelka uzme nekoliko komadića kruha i potrči na mansardu.

Pogleda — na cesti nije bilo nikoga.

Mjesto toga su se sletjeli vrabci na prozor s običnom bukom. Među njima je bilo nekoliko mladih, koji su tek izkušavali svoja krila, i jedan stariji, bez repa. Taj se gost javio sada prvi put, premda je cielo njegovo vladanje pokazivalo, da se ne osjeća strancem u družtvu.

— Zacielo mu je mačak odtrgnuo rep! — pomisli Anjelka.

Ipak se začudila opazivši, da je vrabcu rep nagoren.

— Zar je pao u vatru, ili su ga zločesti dječaci tako mučili?

No nije imala kada da o tom razmišljava, već se vratila k majci s viešću, da se otac još ne vraća.

Poslije objeda, kad je majka zadriemala na fotelju, iztrči Anjelka s Karom u vrt. Činilo joj se, da je drveće naraslo i da je procvalo više cvieća. Tu se osjećala slobodnija nego u sobi. Veseli joj je pas skakao do usta i lajao. Ponukana od njega, poče trčati, da joj se lice pokrilo rumenilom.

Uto začuje u grmlju kraj plota nemirno cvrkutanje vrabaca. Zaviri onamo i opazi nekoliko opeka poslaganih u obliku zatvorene škatulje. Izpod površine opeke visilo je drhtavo krilašce ptice. Anjelka ga brzo izvadi. Oslobođeni ju vrabac uštine kljunom u prst i skoči na grančicu povlačeći krilo, koje je bilo uganuto ili slomljeno.

Zatim djevojčica pregleda opeke. Bilo ih je pet, a među njima prazan, četverouglat prostor, u kojem se nalazilo malko kaše i dva štapića.

»Zacielo netko hvata vrabce« — pomisli Anjelka. — »Možda ih sluge jedu od gladi«.

Dalje je na grmu visjela petlja od strune, a još na drugom opet slična petlja, obje prazne.

»Siromašni vrabci!« — pomisli djevojčica. — U taj je čas odlučila da svaki dan pregleda grmlje i da oslobodi male uznike, ako im tkogod opet bude postavljao zamke.

XI

Kako Bog bdi nad sirotama

Vrući je dan prošao bez osobitih događaja. Šmul je ujutro odputovao k gospodinu Janu, a seljani su se sakupljali među kućama izpitujući uznemireno, kakve su novosti iz grada.

— Hoće li biti nagodbe s vlastelinom, ili ne će? Hoće li prodati imanje, ili ne će? — o tom su govorili.

Neke su žene žalile vlastelinku.

— Jadna je ona, mada je bogata! — reče neka starija žena. — Muž odputovao, sluge ju, vele, napustili, sjedi sama samcata kao roda na gniezdu, kojoj su mužjaka prošlog tjedna ubili.

— Da pođemo k njoj, da je utješimo? — zapita druga smijući se.

— Šta se rugate? — dometne treća. — Sam dragi Bog zapovieda, da tužnoga utješimo, gologa odjenemo i mrtvoga pokopamo . . .

— Vidite, kumo! — oglasi se prijašnja isto tako veselo. — Ostaszewska misli, da se k vlastelinki može otići kao k rodilji . . . Pa to je gospođa visoka roda, što vi mislite? Kad bi vam počela govoriti francuzki, vi biste samo izbuljili oči . . .

— Eh! . . . u toj samoći i napuštenosti, sjetila bi se progovoriti i poljski. A utjeha je uviek utjeha.

— A kako biste ju tješili? — zapita nasmješljivka. — Ona se drugčije zabavlja i drugčije žalosti, nego mi, priprosti ljudi. Kod njih je mišljenje drugčije. Kad počne s tobom koja razgovarati o nečem, što nije gazdinstvo, onda ju ne razumiješ ništa, a ni ona tebe. Baš kao da se svinja razgovara sa svinjarom. Ja se ne bih usudila poći k njoj!

Tako napuštena vlastelinka nije mogla računati ni na pomoć čestitih seoskih žena. Između seljačke kuće i dvora stajao je zid predsuda, kroz koji nije gospoštija za cielo vrieme svoga boravka na selu htjela ili nije znala načiniti prolaza.

Oko deset sati u noći, kad je rosa pala na zemlju, neki je daleki štropot nadglasao kreketanje žaba. Anjelka potrči na mansardu i stane na prozor. Doista se netko vozio cestom, ali ne k njima. Naslonila se na prozor i zalila se suzama.

— Bože! Bože! dovedi otca k nama. — prošapće.

Da je čudo kakvo skratilo udaljenost između nje i otca, možda bi ga ugledala u družtvu veselih ljudi, kako kuša novo pronađeno piće, koje se sastojalo od portera i šampanjca. Kakav tek imaju u takvoj mješavini suze napuštenoga djeteta? — to valjada ne zna nitko, a najmanje gospodin Jan, koji se osjećao izvrstne volje.

Noć je bila zvjezdana, mirna i napolak jasna. Zrak je napunjala vlaga. U selu su se već pogasila svietla. Samo se čuo kreket žaba i lajanje pasa. Možda je i Karo tamo među njima, jer ga još od podne nema kod kuće? . . . Zločesti pas, nije bolji od ljudi! . . .

Kadkada bi se između drveća u vrtu digla velika ptica i poletjela šumno. Kadšto bi doprli od strane polja glasovi, nepoznati danju — to možda trči uplašena životinja? . . . I opet je tiho, samo u donjoj sobi kuca neumorni sat u ormaru.

Zviezde, nebrojene kao piesak, drhću kao da tinjaju iskre. Tu i tamo vide se među njima zelenkaste, plave ili crvene točkice kao drago kamenje. Između nepomičnih svjetala konstelacije odtrgnula bi se pokadšto koja zalutala zvjezdica, ocrtala preko neba luk i nekuda izčezla.

— Možda je to anđeo s utjehom od Boga! — pomisli Anjelka.

I obazre se iza sebe, nadajući se, da će nekoga vidjeti. Ali soba je bila prazna. Nebeski se dusi ustručavaju ući među kotače svemirskoga stroja.

Uto se s ceste pojavila lutalica zviezda neobičnoga svojstva. Nije išla s neba prema zemlji, nego od zemlje prema nebu a onda bi naglo skrenula prema dvorskim gospodarskim zgradama.

Iza nekoliko je minuta Anjelka ugledala drugu, sličnu prvoj. Ta je, opisavši nekoliko vrlo nepravilnih crta, pala na drvo i doskora se ugasila.

To su bile tako sitne iskre, da ih je jedva mogao zamietiti vanredno oštar Anjelkin vid. Djevojčica se uplašila od tog svietla sjetivši se duhova, koji obilaze okajujući svoje griehe. Ali smjesta se sjetila, da bi to mogle biti kriesnice.

Još je časak stajala na prozoru prisluškujući uzalud štropot, a onda siđe u majčinu sobu.

— Možda će otac stići noćas? — reče u sebi.

Odluči, da će još bdjeti, ali da ne budi majku, ugasi lampu i sjedne na fotelj.

Činilo joj se, da dolazi otac i da mu ona otvara vrata. Onda opet, kao da po sobi hoda nekakav strani gospodin, ili da čuje nečiji glas, koji ju zove po imenu.

— Mama, jeste li me vi zvali? — zapita.

Odgovorilo joj je težko majčino disanje i brzo Jozino hrkanje. U kutu iznad peći čulo se zujanje muhe, a u drugoj sobi kucanje sata.

Nasloni glavu na jastuk fotelja i tvrdo zaspi.

Od večeri je u Gajdinoj kući bio mrak. Ali gazda je bdio. Na mahove se mogla vidjeti njegova čupava glava na oknima maloga prozora. Kadkada bi odškrinuo vrata prema cesti, i provirivši do polovice, gledao prema dvorskim zgradama.

Oko ponoći je između drveća u vrtu bljesnuo plamenčić i ugasio se. Gajda iztrči pred kuću, pozorno se zagleda prema onoj strani i opazi nekoliko tankih vatrenih jezičaca, kako izlaze iz dvorskoga krova tik kraj prozora, s kojega su gospođica Valentina i Anjelka svaki dan hranile vrabce.

Seljak se uhvati za glavu.

— Prokletstvo! — opsuje — Pa to gori dvor . . .

Utrči u kuću i snažno prodrma Magdu, koja je spavala na klupi.

— Ustaj! — vikne. — Hodi k prozoru! — i prenese ju jednom rukom kao psetance k prozoru.

Djevojčica stade vikati od straha.

— Mir, šuti! . . . gledaj, što to gori . . . dvor ili hambar? . . . eno tamo, o . . . Bit će dvor . . .

Sav se tresao.

— Magda! — progovori prigušenim glasom. — Potrči u dvor, probudi ljude i viči, da gori. No idi, ti kopile! tamo će izgorjeti ona gospođica, što ti je dala vrpcu . . . Isuse dragi! . . . Probudi se i nemoj drhtati . . . Ona je rekla, da te ne tučem, a izgorjet će . . .

— Bojim se, tatice! — vrisne djevojčica i padne na zemlju.

Na dvorskome se krovu pojavilo već nekoliko uzplamsalih baklja. Seljak potrči iz kuće i poče juriti prema gospodarskim zgradama ne skidajući oka s dvora.

Stigne do staje.

— Ustaj! — vikne. — Dvor gori! . . . ustajte, momci!

Pojuri k oboru i stade pesnicama lupati po zidu.

— Ustajte, ljudi! . . . Požar je u dvoru . . . gospođica će izgorjeti . . .

Kraj priškrinutih vrata začuje neki šušanj i ugleda na brlogu razvaljenog svinjara i smjesta ga digne na noge.

— Dvor gori! — vikne mu na uho.

Sluga zievne, protare oči i stade se premještati s noge na nogu mrmljajući:

— Trebalo bi blago iztjerati.

— Búdi sluge! . . . já ću potrčati u dvor — reče Gajda i pojuri napried.

Na krovu su se pojedini plamečci počeli sjedinjivati. Dvorište i vrt poprimiše crvenu boju, ptice počeše cvrkutati. Samo je u dvoru vladao mir.

Seljak bane na hodnik i pritisne ramenom čvrsta vrata, koja su otegnuto zaškripnula i s treskom pukla. Ružičasti je sjaj razsvietlio triem.

— Gospođice! . . . Anjelko! . . . vikao je seljak. — Bježite! dvor gori! . . .

— Što je? — odgovori mu preplašen glas.

Gajda provali druga vrata i uđe u posve mračnu sobu. Zadjene se o stol, spotakne se o stolac i nagazi na neku suknju, u koju su mu se zaplele noge. Tek malo kasnije, opazivši odraz svietla kroz srdce, izrezano u žaluzijama, izbije prozor i izčupa daske iz panta.

Soba postade svietla. Istodobno se čulo treskanje zapaljenoga krova. Dim je grizao oči, sa svih je strana dolazila toplina.

Anjelka je stajala kraj fotelja podpuno obučena, nepomična. Seljak ju uzme na ruke i iznese pred hodnik.

— Mamu! . . . mamu i Jozu spasite! . . .

Seljak se vrati u sobu, a za njim Anjelka.

— Bježite, gospođice!

— Mama! . . . mama! . . .

Gajda opazi u krevetu neki zgureni lik, sav zamotan u pokrivač. To je bila majka. On ju dodirne, a ona se uz strašan krik objeručke uhvati za rub kreveta kao da se brani. Jedva ju je iztrgnuo i iznio na dvorište.

Medjutim je Anjelka nosila Jozu, ali bila je tako zbunjena, dim ju je okružio, da nije pogodila na vrata. Spotakla se o nešto i pala.

Na sreću ju izveo Gajda noseći istodobno Jozu. Zatim, posadivši ih kraj majke, vrati se u sobu, koja je već grijala kao peć i poče bacati u vrt sve bez razlike: odielo, posteljinu, pisaći stol i stolce.

Cieli je krov zahvatio plamen, okna su praskala, iz pukotina stropa izbijala je vatra. Grančice i lišće drveća, što se nalazilo uz dvor, počelo je tinjati. Oko kuće bilo je svietlo kao po danu, dim, koji je udarao uvis, zastirao je na mahove zviezde poluprozračnom koprenom. Pietli u

selu, misleći, da već sviće, počeše kukuriekati. U gradiću je crkveno zvono udaralo u stranu.

Na dvorištu, nasuprot hodniku, skupili su se ljudi s majura. Napolak gole djevojke udarile su u plač, momci su se zbunjeno vrzli.

— Izvedite Gajdu! . . . on je tamo u sobi — klikne Anjelka zagrćući majku pokrivačem.

— Gajda! Gajda! . . . — vikali su sluge, no nijedan se nije ganuo, jer je bilo vruće i opasno.

Uto su u desnom krilu kuće zatrieštale grede i mansarda pade na strop. Začas iza toga odkuca sat u žutom ormariću tanko i brzo tri četvrti, podsjećajući, da i njega valja spasiti.

Još čas i zaori strašan tresak. Strop je pao na pod iztisnuvši oluju plamena. Neumorni je sat svršio svoje putovanje.

Tek je sada izišao Gajda iz majčine sobe. Na njemu je tinjalo odielo i kosa, bio je okrvavljen i zagaren.

Međutim su počeli stizati ljudi iz sela s ljestvama, sjekirama, čakljama i vjedrima. Neki sluga izlije na Gajdu kantu vode i priguši vatru, koja je već obuhvatala cieloga seljaka.

O spasavanju kuće nije moglo biti ni govora. Plamen je lizao iz svih prozora, u sobi je gorjelo pokućstvo i tinjale tapete. Peći su pucale, strop za stropom padao uz provalu varnica i dima.

Nekoliko minuta iza toga vatra, koja je ništila nutrinju kuće, snizila se do visine zidova. Gorjeli su samo još podovi.

Seljani, odahnuvši od preneraženja, počeše razgovarati među sobom.

— Odakle se rodio požar?

— Možda je tko podmetnuo?

— Prava kazna božja za vlastelina.

— Vidite, kako se uplašila gospođa.

— Ne govori ništa, samo gleda pred sebe.

— Sve mu je izgorjelo.

— Nije sve — dometne Gajda. — Hodite sa mnom u vrt, doniet ćemo im preostale krpe, da se imaju u što obući.

Nekoliko gazda pođe i stadoše donositi jastuke, ponjave, odielo i komade posoblja, koje je Gajda spasio.

Majurske ženske odvedoše međutim gospođu i djecu u kuhinju.

Vlastelinka, odievajući se, poče plakati.

— Kako nas Bog težko izkušava! — reče. — Tek što je muž posvršavao poslove, izgorjela nam kuća. Kad se vrati, ne će imati gdje da legne. Strahota! . . . To, što bismo potrošili za putovanje u Varšavu, otići će za popravak kuće . . . Valjada nikada više ne ćemo imati takvog pokućstva, niti ja oprava, premda su izašle iz mode. Joseph, mon enfant, n' as-tu pas peur? Gdje je taj dobri čovjek, koji nas je spasio? . . . Čini mi se, da je to Gajda. Moj ga je muž uviek smatrao huljom, a pokazalo se, da i u najgorem srdcu tinja iskra čestitosti. Recite mu, da će biti obilno nagrađen . . .

— Ja ništa ne tražim od vas! — javi se Gajda mrko, stojeći s nekoliko drugih gazda na kuhinjskim vratima.

A zatim šapne, gledajući u zemlju:

— Da mi nije bilo stalo do gospođice, ne bih se ni maknuo od svoje kuće.

Tako je plavom vrpcom i s nekoliko dobrih rieči Anjelka kupila život triju osoba.

U taj je čas dogalopirao na malim kolima Šmul iz krčme i ušao u kuhinju.

— Što se to događa? — poviče sav modar od straha. — Kako je presvietloj gospođi? . . . zar se ništa nije spasilo? . . . Ah! takvog požara još nije bilo u našem selu. Kako se to moglo dogoditi? . . .

Ljudi mu izpripovjediše nabrzo u nagloj provali požara pod krovom i o Gajdinoj požrtvovnosti.

Židov je klimao glavom i mrmljao:

— Prije bih se nadao, da će Gajda podpaliti dvor, nego da će svima spasiti život! Presvietli bi mu gospodin morao vrlo liepo zahvaliti.

— Zar od mog muža nema nikakvih viesti, Šmule? — zapita gospođa.

— Imam i viesti i novce — odvrati zakupnik. — Gospodin šalje sto rubalja. Od toga se ima sedamdeset izplatiti slugama za četvrtgodište, a trideset je za vas.

— Kad se vraća gospodin?

— To ne znam, samo znam, da danas ima putovati u Varšavu u susret presvietloj predsjednikovici.

— Bez mene? — prekine gospođa zalievajući se suzama.

Na licu dvorske služinčadi vidjela radost radi poslanih novaca, naprotiv su gazde gledali u Šmula uznemireno. Napokon jedan zapita:

— A kako će biti s nama?

— Imanje je već prodano — odvrati Šmul — a danas dolazi Niemac, da ga preuzme. Doduše, nije baš liepo dočekan na početku! . . .

Časak je trajala neugodna šutnja.

— Šalite se valjda, Šmule — reče gospođa. — Imanje se nije moglo prodati . . .

— Jučer su podpisali ugovor i izplatili vjerovnicima novce. Bio sam prisutan. Još je gospodin naložio, da kažem, neka se presvietla preseli na onaj drugi majur, s kojim upravlja špan . . . I treba otići danas, jer Niemci tek što nisu stigli.

— Nesretna sam uz tog čovjeka! — zajauče gospođa ne obzirući se na prisutnost stranih ljudi. — Nikada nije živio kod kuće, trošio je imetak, a sada nas ostavlja pod otvorenim nebom.

— S nama se nije htio nagađati! . . . Radije nam je svima nanio krivicu . . . — oglasi se neki gazda.

— A ja sam tako bolestna — jadikovaše gospođa. — Nemam se u što obući s djecom, nemam žlice hrane od mog miraza! . . .

— Ja o sebi i ne govorim — dometne židov. — Toliko sam godina molio gospodina, da bi mi sagradio mlin i sve je bilo badava! . . .

— Zato ga je Bog i pokarao i još će ga pokarati! — promrmlja netko između seljaka.

Slušajući te primjetbe i jadikovke, Anjelka je sjedjela na klupi skrštenih ruku, naslonivši se čvrsto o zid. Njezino je držanje očito uznemirilo židova, jer se približio k njoj i oprezno se dotaknuo njenoga ramena. Tada se Anjelka sruši na klupu nepomična, bez sviesti.

Počeše je trti i škropiti vodom. Osviestila se, otvorila oči i ponovno se onesviestila.

Na brzu ruku spremiše ležaj, prostrieše nekoliko šaka siena, matrac i jastuk. Majurske djevojke zastrieše mara-

mama i plahtama prozore i položiše zajedno da spavaju: majku, Anjelku i Jozu. Jadnicima je bio potreban san.

Sunce je izašlo, a garište se već gasilo. Iz nagorenih greda dizali su se uvis mlazovi bieloga dima. Vjetar je razbacivao sivi pepeo i podpaljivao varnice, što su se gasile. Nad dvorištem se dizao oduran smrad paljevine.

Naslonjen na plot stajao je Gajda i bez misli gledajući u garište progunđao:

— Nije uspjelo! . . .

— Što nije uspjelo? . . . — zapita Šmul, koji ga je promatrao sa strane.

U prvi čas seljak kao da je bio zbunjen, no brzo se sabrao i odgovorio mirno:

— Dakako da nije uspjelo, što su gazde išle gospođi i htjele se nagoditi za tri jutra.

— Aha! . . . vi o tom govorite? . . . Ja sam mislio, da vi o ovom . . . — odgovori Šmul pokazujući na ruševinu kuće.

Seljak se opet smete.

— A što se to mene tiče! . . . Ja sam uradio, što sam mogao . . .

— Znam — odgovori židov gledajući mu u oči — da ste u r a d i l i sve, što ste m o g l i . . . Niti vama niti meni ništa od toga. Tu se ni sam đavo ne će smiriti! . . . A međutim će se useliti Niemci i podići će mlin, pecaru, mene će izbaciti iz zakupa, vas sigurno iz sela . . .

Ali seljak ga nije slušao. Mahnuo je rukom i odvukao se k svojoj kući.

U taj se čas dovezao na dvorište načelnik susjednoga gradića sa štrcaljkom i s dvie bačve. Mnogo je vikao, psovao ljude i napokon se pohvalio, da nije njega i njegove

klimave štrcaljke, da bi izgorio nesamo dvor, nego i zgrade, vrt, plotovi, pa i voda u ribnjaku. Raztumačio je još sakupljenima, da su se na dvorskom krovu morale nalaziti mastne kučine, mokro sieno i još nešto, pa se radi toga, a i uz djelovanje sunca — kuća zapalila sama od sebe.

Svi složno pohvališe najprije načelnika, onda njegovu budnost i energiju, zatim njegovu štrcaljku, a napokon domišljatost. Uzrok požara ostao je tajnom.

XII

Pravednik se smiluje svakom stvoru, ali okrutno je srdce bezbožnika

Nije potrebno suviše duboko poznavati ni psihologiju ni družtvene običaje, da se pogodi, kako je razlog čestom izbivanju Kara od kuće bila — ljubav.

Karo je bio, kao i svi njegova plemena, prostak. Uglađen i dobro odgojen čovjek zna razdieliti svoja čuvstva, želje i ugodnosti na ekonomički i razborit način. On odredi dvadeset postotaka snage za lično dostojanstvo, petnaest postotaka za ljubav, deset postotaka za ljubezne družtvene veze, pet postotaka za liepe umjetnosti, dva postotka za prijateljstvo, a ostalo za jelo i spavanje. Na taj način ima svaki čas osjećaj na svoja prava, može biti malko zaljubljen, malko ljubezan, malko sanjariti, malko biti prijatelj, a napokon jesti i spavati na svaki poziv.

Primitivne pak naravi, manje komplicirane, a među te je spadao i Karo, žive u neprekidnim krajnostima. Karo, kad se borio, činio je to sve do odtrgnuća repa i ušiju, kad je lajao — do promuklosti, kad je jeo — ulazio je nogama u tanjur, kad je bio prijatelj — do smrti, kad je bio zaljubljen — bez pameti.

U danima ljubavi Karo je doista zaboravio na sve: na dom, na jelo, pa i na Anjelku. Trčao je kao lud, dan i noć je strpljivo stajao pred vratima svoje drage, protjeran se vraćao, batinama, kojima su ga obilno častili, nije zamjeravao, napokon se borio kao junak. Uobće je njegovo vladanje bilo iznad svake pohvale, za koju uostalom nije hajao.

Ali i njemu je kucnuo čas, da se opameti. Prespavao je negdje na livadi, zievnuo, protegao šape, osjetio, da ga bole kosti i — nevoljko se obazre na svoju prošlost.

— Baš je bilo radi čega ovako izmršavjeti! — pomisli, mahne prezirno repom i krene kući.

Već iza vrta osjetio je smrad paljevine. Pospiešio je korak, utrčao na dvorište, stao, spustio rep i naćulio uši. Nije mogao prepoznati dvora.

Počeo je trčati i njušiti zemlju. Našao je tragove tuđih nogu, konjskih kopita, vode, paljevine. Na jednom je mjestu mahnuo repom: tu je stajala Anjelka. Sa spuštenom glavom potrči u kuhinju. Opet se vratio i obtrčao cielo dvorište.

Anjelkini tragovi, izraziti na nekoliko mjesta, naglo su se prekinuli. Na toj su točki stajala neka kola. Pas potrči prema kapiji tragom kolovoza, ali dalje ni koraka. Kolovozi su se križali, tuda se toliko kola provezlo, da se Karo nikako nije mogao snaći.

Počeo je lajati, zavijati i trčati u galopu. Obtrčao je vrt, ribnjak, zavirio pod kesten, progalopirao kraj plota. Svuda su se nalazili prijašnji Anjelkini tragovi, ali svaki se svršavao kraj spaljene kuće.

Navali na garište. Obtrčao je još tople razvaline, ope-

kao se o grede, što su tinjale, ozliedio se o čavle. Ali osim paljevine najraznovrstnijega vonja nije našao ništa više.

I opet je jurio, lajao i zavijao takvim glasom, da ti srdce pukne. Skakao je prednjim šapama na prozore, zavirivao iza vrata — uzalud.

Počela ga gušiti strašna tuga. Da mu je naći barem Anjelkinu suknjicu, kakvu krpicu njenoga odiela! . . . da je barem pogleda, da osjeti njenu ruku na glavi, da čuje zvuk njenoga glasa! . . .

Ah! kako bi sada rado učio stajati na dvie noge, kako se ne bi prevrtao na leđa, kako ju nikada ne bi ostavljao!

Sve te misli nisu u njemu bile formulirane, on ih ne bi umio izraziti. Ala zato, kako je ćutio! . . . Ljudski jezik nema rieči da opiše, niti srdce žicâ da osjeti pasje prijateljstvo. Čovjek uviek nađe utjehu nakon dubitka dragih osoba, pas gotovo nikada. Vjerovati treba u sve, pa i u mišljenje, koje ljudi imaju sami o sebi, ali pouzdati se može samo u — pse.

Da je Karo znao, da postoji nešto, što se zove smrt, i da je mogao sebi kidisati, zacielo bi u taj čas izvršio samoubojstvo. Ali on, nesretniji od ljudskoga plemena, nije poznavao toga sredstva. Nije gotovo mogao ni disati, suze su mu zastirale oči, trpio je bezkrajno, no osloboditi se tih muka nije umio.

Tada je u njegovoj sitnoj, napolak sviestnoj duši sinula genijalna misao. Zaustavivši se pri posljednjem Anjelkinom tragu odluči trčati oko dvora odaljujući se postepeno od središta. Tako će, makar morao obtrčati cieli sviet, napokon naići na neki putokaz, koji će ga dovesti do Anjelke.

Što odluči, to izvede smjesta. Spusti rep, objesi glavu i pojuri u galopu u spiralnoj liniji. Presiecao je poprieko cestu, puteve, pokrajne putove, sve staze i međe i — tražio.

Predveče je bio već iza sela prevalivši u promjeru od nekoliko versta oko šest milja puta. Ali Anjelkinog traga još nije našao.

Cielu noć nije spavao, samo je neprekidno jurio. Kad su ljudi ujutro išli na posao, sreli su ga već milju daleko od spaljenoga dvora. Imao je upale bokove, pjena mu je kapala s gubice. Kadšto bi stao, podigao glavu uvis i zavijao — strašno promienjenim glasom.

Uzalud! . . .

To je njegovo ponašanje napokon svratilo sveobću pozornost. Počeli su pripoviedati, kako neki bieli pas s biljegom na oku juri nasumce preko polja, kadšto uđe u selo ne zaustavljajući se, na dozivanje se ne osvrće, nego se samo kadkada javi promuklim glasom.

Nema sumnje, pobiesnio je.

Karo, dakako, nije znao, što ljudi misle, no doskora je oćutio posljedice njihova mišljenja. Prolazeći kroz neko selo, ugledao je zdenac i uprvši se šapama o korito, htio je da zamoči u njega suhi svoj jezik. No tek što se nagnuo nad vodu, začuje vrisak. Gomila djece uztrčala se po ulici, a nekoliko većih dječaka stadoše se na njega hitati kamenjem. Pogođen u glavu, pobjegne iz negostoljubiva sela i uze dalje trčati.

Na livadi je morao malko skrenuti sa smjera, tu ga opaziše govedari, stadoše vikati, pujdati i prietiti mu se batinama.

Glad ga je strašno morio. Sjetio se, kako su mu prije ljudi sa sela dobacivali hljeba, kad se približio njihovoj kući. U taj je čas stigao u selo i, jedva vukući noge, stao je pred najbližu kuću drhćući od umora i gledajući ponizno u vrata. Vrata se smjesta otvoriše i Karo ugleda na vratima velikog seljaka s vilama. Seljak ga stade tjerati i dozivati druge ljude. Ulica se napuni svietom oružanim toljagama i sjekirama, svi su gonili ili zakrčivali put jadnomu psu, pa je jedva izvukao živu glavu.

Bio je već dvie milje daleko od kuće kružeći neprekidno i tražeći tragove.Sela je mimoilazio, pogled na čovjeka napunjavao ga strahom. Pio je vodu iz kaljuža i tek mu je trećega dana uspjelo da nađe u polju crknutu vranu, koja se već usmrdjela, no on ju je uza sve gađenje u tren oka razderao.

Četvrtoga je dana opazio u polju nekog čovjeka, koji je nastojao da mu zakrči put.

Strašno ga se uplašio i htio da ga što brže zaobiđe. Udvostručio je korake pa kad je mislio, da je opasnost već prošla, začuje za sobom dva hitca i osjeti neko trzanje. Lieva mu se stražnja noga ukočila tako, da se nije mogao na nju poduprieti. Vukao ju je za sobom bježeći na ostale tri.

Napokon mu je već počelo ponestajati snage, pa je legao u brazdu i odmarao se. Na takvoj nekoj postaji primieti, da mu je ukočena noga jako krvava i da su na nju posjedale muhe. Odtjera muhe, obliže krv i povuče se dalje.

Za sat kasnije (bilo je baš podne) ugleda daleko posred polja nekoliko zgrada. Žega ga je ljuto mučila. Naokolo nije bilo šume, nego samo baruštine. Smisli, da se prikrade i, kad ugasi žeđu, da se odmori kraj tih zgrada.

No kako se bojao poći ravno, stane zaobilaziti i skrene s puta. Nije se više mogao snaći, odakle je došao i prema kojoj je strani išao . . . njuh ga je gotovo iznevjerio, a s njuhom i snaga. Iza svakih nekoliko koračaja spoticao se i padao.

Tada osjeti, da se s njim događa nešto neobično i zadnjim dahom zaurla gledajući prema zgradama.

Kraj jedne se zgrade pojavio neki lik, kojega sad radi udaljenosti nije mogao prepoznati. Zahvaćen strahom, htjede pobjeći, no izvrnuo se. Smrklo mu se pred očima, daha nije imao, no strah je nadvladao. Trgnuo se još jednom, digao glavu i ugledao nad sobom — Anjelku.

— Karo! Karo! . . . psetance moje! — klikne djevojčica, klekne do njega nastojeći da ga digne.

Na taj je glas zaboravio na sve. Bezkrajni mu se put pričinio kratkim, neopisivi napori, bol, glad i žeđa nestadoše. Oprostio je onima, koji su ga tukli, gonili, pa i onome, koji ga je nastrielio. Sunce ga više nije žeglo, suhi ga jezik nije bolio.

Vidio je suknjicu i gledao je u oči svoje gospodarice; njezine su mu sitne ručice doticale vrelu glavu. Osjećao je milovanje i čuo svoje ime, kako ga izgovara ona.

Bio je posve zadovoljan i u znak toga htio je da veselo zalaje, no samo je tužno zacvilio. Želio je da ju zamoli za oproštenje zbog svojevoljnog biega od kuće, pa se pokorno protegnuo kao psi čuvari i položio njušku na njezina koljena.

Ah! Kako mu je bilo ugodno . . .

Osjetio je pospanost. Nije ni čudo: toliko dana nije spavao; podigne oči prema licu svoje prijateljice i nježno zagrljen od nje — zaspi. Disao je lako, ali sve rjeđe, srdce mu je kucalo sve slabije, s nekim neobičnim zvukom kao puknuta žica.

Napokon je — prestalo.

XIII

Majur

Mjesto, do kojega se dovukao Karo, da tu zanaviek odpočine, sačinjavalo je ostatak baštine Janove gospođe.

Bio je to uleknut kraj. Sa svih su strana dotjecale ovamo vode. Nevelika i ravna brdašca mogla su se zasijavati raži ili krumpirom. Dolovi i nizine sačinjavale su baru. Čim je godina bila vlažnija, tim se manje sijalo i bralo, no zato su se glasnije javljale žabe i ptice močvarice.

Vidokrug tiesan, tamna zrcala vode okružena zelenom trskom, nekoliko krpa žita i krumpira, gdjekoja skupina patuljaste vrbe, s jedne strane crna šuma — to je ovdješnji vidik. Od šume se protezao uzak put, kojemu su rupčage kadkada zatrpavali fašinama, no po kojem se gotovo nitko nije vozio.

U sredini toga krajolika vidjela se ovelika stanbena zgrada s rodinim gniezdom. Kraj nje, u pravom kutu, pružao se obor i hambar sačinjavajući jednu zgradu, također s rodinim gniezdom. Te su nekretnine s dvie strane zatvarale pravokutno dvorište, kojemu je preostale dvie strane sačinjavao plot od letava.

U sredini dvorišta stajao je bunar s đermom i koritom, a oko njega kaljuža.

Anjelka se nije mogla jasno sjetiti, kako je stigla ovamo. Vozio ih je Šmul, čini se, dosta dugo. Ona je na tom putovanju držala glavu majci na koljenima i kadšto nije čula ništa, a kadšto majčino ili Jozino jadikovanje:

— Ah! kako se truska . . .

Šmul bi se tada prema njima okrenuo i odgovorio:

— Oprostite, priesvietla gospođo, ali ja nemam drugih kola.

Opet se nije ništa čulo osim drmanja i štropota, i opet bi malo kasnije rekla mama:

— O, kako je taj Jaško zločest! Zar nas je mogao tako napustiti? . . .

A Šmul je odgovarao:

— Da mi je presvietli gospodin sagradio mlin, ja bih danas imao kočiju s federima.

Anjelka nije shvaćala, koliko bi sadašnjim majčinim brigama pomoglo, da je Šmul imao kočiju s federima, njoj je bilo posve svejedno, vozi li se Šmul na kočiji s federima ili prostim kolima. Možda zato, što je bila klonula.

Kad se probudila, osjetila je, da kola stoje, a nju da netko diže i cjeliva govoreći:

— Djeca, djeca! . . . Moja su sva poumirala, ali liepo je, da barem vas vidim, presvietla gospođo . . .

Zatim je neka ženska (bila je to španova žena) s požutjelim i naboranim licem, s crvenom maramom na glavi, uzela Anjelku na ruke i odniela ju u sobu, u kojoj je vladao jak zadah.

Položila ju je na široki ležaj, na kojem je bilo tvrdo i puno buha i muha.

Anjelka otvori oči.

Nalazila se u prostranoj sobi, u koju su dva nevelika prozorčića s četiri okna propuštala malko svietla. Sa stropa je i sa zidova poodpadalo vapno; na sreću je debela naslaga prašine činila, da se to slabije primjećivalo. Poda nije bilo, nego utoptana glina kao u hambaru.

Po zidovima su naokolo bile povješane slike svetaca, kojima su se crte težko razaznavale. Pod stropom se nalacila dugačka motka, a na njoj su visjele surke, kožusi, cipele i rublje od gruboga platna.

Ostali je prostor zapremao vrlo priprost stol, klupe, sanduk na točkovima, napokon polica s loncima i zdjelama.

Na ognjištu je gorjela vatra, vrata prema triemu bila su otvorena. Nasuprot su se vidjela druga vrata i soba veća i vidnija od ove, u kojoj je ležala Anjelka.

Odande je dopirao majčin glas.

— Vi dakle nemate djevojke?

— Ne.

— Ni sluge? . . .

— A zašto da ih držimo, molim, presvietla gospođo? . . . Uostalom, odavde svatko pobjegne, je je tu smrt. Nama je tu pomrlo troje djece. Bože moj! Kakav je bio žamor uz njih! . . . Moj je muž mogao i nedjelju dana da ne bude kod kuće, ja to ne bih ni primietila. A danas, čim on ode u polje na pol dana, već me nešto kida . . .

To je govorila žena, koja je skinula Anjelku s kola. Gospođa je međutim jadikovala:

— Ja tu ne ću izdržati ni osam dana. Tu nema ni pokućstva, ni poda, pa ni prozora. Na čemu ćemo spavati? . . . O, da sam slutila nesreću, koja nas je snašla, bila bih dala urediti ovu kuću, poslala bih par kreveta, stol, umivaonik . . . O! nije pošteno postupao Jaško s nama, što

mi ništa nije spomenuo o namjeri prodaje . . . Ne znam ni što ćemo tu jesti? . . .

— Ima malko brašna za kruh i za žgance, a i krumpira. Ima graha, kaše, a kadkada može biti i mlieka — reče žena.

— Šmule! — okrene se gospođa prema zakupniku — dat ću ti dvanaest rubalja, a ti za to kupi što misliš, da nam je potrebno. Treba čaja, premda . . . samovara nema . . . Već sam posve izgubila glavu!

Majčino je jadikovanje, govoreno jednoličnim glasom, omamilo Anjelku. Kad se ponovno probudila, primietila je u sobi sučelice veliko gibanje. Melo se, iznosili su se nekakvi točkovi, puknuta stupa, polomljena podloga od žrvnja. Zatim joj je poznata žena s nepoznatim čovjekom doniela onamo mnogo trske i siena.

— No vidiš, zar ti nisam govorio? . . . Uviek izađe po mojemu! — mrmljao je seljak.

— Što to on govori? — zapita gospođa sjedeći pred kućom.

— Eh . . . šta on zna, molim, milostiva gospođo! — odvrati žena. — On uviek govori, da nema gdje da se odmori, a istina je. Treba na polju raditi, dati jesti blagu i konju, pa onda napajati, petkom ili svetkom — svejedno. On se tuži, kako drugi seljak može barem jedanput u tjednu sjesti, promisliti . . .

— Zar vaš muž toliko voli razmišljati?

— Da . . . kao rabin: ne otvori usta, samo misli. Ja mu tako danas kažem: »Nemoj raditi, Kuba, u polju, danas ću ja blago nahraniti, a ti se izvali, da ne kažeš, kako nemaš odmora«. I on se izvali, eno tamo, gdje mladi gospodin sjedi, i veli: »Vidjet ćeš, da će se danas tako nešto desiti, da ne ću odpočinuti do naveče«. A ja njemu: »Baš si glup!« A kako ste odmah doputovali vi, presvietla, pa smo se oboje morali latiti posla, pa mi on sada prigovara, da je uviek onako, kako on kaže . . .

Kad se spustilo veče, prenesoše Anjelku u pometenu sobu i položiše ju na sieno, pokrito debelom plahtom; Joza se molio, a majka se sagnula nad nju i zapitala:

— Angélique, ma pauvre fille! . . . as-tu faim? . . .

— Ne, mama.

— Jesi li još slaba? . . . Kako si ti sretna, da možeš tako neprekidno spavati i ne osjećaš, što se događa s nama. Koliko sam suza prolila! . . . O, taj Jaško, kako je nedostojno postupao! . . . Velim ti, da sam ti zavidjela, što si se onesviestila. Ja se držim samo snagom volje . . . Znaš, da tu nema ništa: ni mesa, ni maslaca, ni pokućstva, ni samovara . . .

Anjelka ne odgovori ništa. Nju je mučila bol, koju nisu bile kadre prikazati ni rieči ni suze.

Tako se obavila instalacija prognanika u novom stanu.

Anjelka je proležala još jedan dan slušajući majčino i Jozino jadikovanje.

Za zajutrak im je žena doniela mlieka i crnog kruha od pljeve.

Joza se razplače.

— Ja ne mogu jesti toga kruha, ja sam slabašan . . . — reče.

— A što ćeš jesti drugo, jadno diete, kad nema ništa drugo? . . . O, taj Jaško! . . . taj Jaško! . . . On zacielo jede poslastice, a mi umiremo od gladi! . . . — odgovori mama.

Ipak je trebalo jesti crni kruh, što je Joza i učinio ne bez gađenja.

— Mama! . . . — reče ubrzo zatim — ja nemam na čem sjedjeti . . .

— Pa se prođi, diete drago . . . izađi pred kuću . . .

— Ja ne mogu hodati, jer sam bolestan . . .

— Joza! — oglasi se Anjelka — prođi se, zbilja, bit ćeš zdraviji . . .

— Ne ću biti zdraviji — prekine ju Joza srdito. — Zar ne, mama, da ne ću biti zdraviji? . . .

Gospođa uzdahne.

— Drago diete, što ja znam? . . . Možda će ti doista koristiti šetnja? . . .

— A zašto ste kod kuće uviek govorili, da nikada ne izlazim? . . .

— Vidiš, kod kuće je nešto drugo, a ovdje je nešto drugo . . . Potrči malko — odvrati majka.

Joza nije odmah poslušao, ali videći, da od stojanja bole noge, prieđe oprezno preko praga. Izašavši u triem ugleda kuniće, koji su pred njim pobjegli. Privukli su njegovo zanimanje, pa je pošao za njima čak na dvorište, štaviše, obišao je cielu kuću.

To je bio prvi njegov dobrovoljni izlet, nakon kojega se, vrlo mrk, izpružio da spava uz Anjelku. Poslije ručka pak, koji se sastojao od trganaca i krumpira, izišao je s majkom već na dužu šetnju.

Šetali su se tri četvrti sata. Kad su se vratili, Joza je bio još uviek smrknut i malko bodriji, a majka umorna. Njemu je promjena života koristila, majci je pak neobhodno bila potrebna postelja i ljekovi.

Anjelka je ustala tek drugoga dana, možda malko mir-

nija, ali ne zdravija. Boljelo ju nije ništa, samo je osjećala umor i slabost. Nakon silovitih doživljaja trebalo bi da neko vrieme odpočine na zdravom mjestu u veselom družtvu. Ovdje nije bilo ni jednoga ni drugoga.

Ciela je okolica bila prožeta vlagom. Noći su bile vrlo hladne, dani zaparni. Osim toga je vidik bio tmuran. Oko kuće ni traga drvetu ili grmu. Voda gadna s crnim dnom, puna šaša i trske. Crna je šuma, verstu dalje, divlje šumila i nije izgledala veselije. Ptičji su glasovi bili čudni. Anjelka se pače preplašila čuvši glas vodenog bika. Brda, koja su sa svih strana okruživala majur, zastirala su susjedna sela, koja su uobće bila dosta udaljena.

Izbliza ju je okruživala velika siromaština. Na kući je streha bila već pozelenjela, jači je vjetar propuhavao kroz zidove, hambar se razpadao, samo da ne padne. Dva vola, par krava i konj bili su mršavi i nujni.

S ljudima je bilo još gore. Majka je jadikovala, Joza se bojao svoje bolesti, španova je žena spominjala pokojnu djecu, špan obično bio negdje vani, a kad se vratio, šutio bi.

Bio je to čovjek nizak i čvrst. Nosio je košulju od kudjeljina platna preko hlača od istog materijala, slamnat šešir s odtrgnutim obodom i opanke od lika. Lice mu je uza sve to bilo čestito, pogled razborit premda tužan. Postao bi razgovoran samo kad bi mu se u noći nad barom javljali vatreni dusi.

Zvao se Zajonc.

Trećega je dana stigao Šmul i donio hljeba, žemičaka, maslaca, masti, brašna, šećera, čaja i nekoliko stolaca.

Pozdraviše ga kao Mesiju.

— Što ima nova? — klikne gospođa — kazujte . . .

— Aj! mnogo nova . . . Niemci su već u selu i pregradit će spaljenu kuću u pecaru. Svi strašno žale presvietlu gospođu, a dekan će poslati kokoške i patke . . .

— Zar mi muž nije pisao? . . .

— Bio sam na pošti, ali pisma nema. Zato vas pozdravlja gospođa Weiss . . .

Anjelka pobliedi.

— Kakva gospođa Weiss?

— To je neka udovica iza načelnika od liferunga, vrlo valjana osoba. A kako je bogata! . . . Ona mi je rekla, da obzirno zapitam, ne bi li presvietla gospođa htjela stanovati s djecom kod nje. Ona ne će za to nikakve plaće . . . A ako presvietla pristaje, ona će doći ovamo s kočijom, da ju upoznate i pozvat će vas lično . . .

— Ja tu ženu ne poznam — prekine ga gospođa.

— Ništa zato! . . . Ali ona pozna presvietloga gospodina . . . i vrlo ga voli . . .

Gospođa se nečemu dosjeti.

— Ne kanim sklapati poznanstva s takvim ženama — odvrati. — Radije su umrieti od gladi . . .

Anjelku prostrieli oštra bol. Ona se još uviek sjećala razgovora, kojim je Šmul nagovarao otca da se oženi s tom gospođom nakon majčine smrti. Zamrzila ju je i ne videći je.

— Ah, ta gospođa Weiss! . . .

Dan im je prošao ponešto veselije. Šmul je doduše doskora odputovao obećavajući, da će se vratiti s pismom od otca, ali zato im je španovka skuhala čaja u lončiću. Joza je, okusivši čaj, pljeskao rukama i obećao, da će jednom otići u šumu po jagode. Majka se nekoliko puta nasmiešila. Anjelka se malo ojačala, premda za kratko vrieme.

Sutradan se Anjelka osjetila još krepča, a kad je čula, da se s nedalekog brežuljka vidi neko selo, pošla je onamo, da vidi barem krovove ljudskih naselja.

Tu je našla vjernoga Kara, koji je uginuo na njenim rukama.

S početka ga je kušala buditi, dizala ga, tresla, no pas je bio težak, klonuo, glava mu je padala. Bio je tako mršav i izranjen, da je djevojčica uvidjela, da mu više nema spasa i da ga više ne će oživjeti.

Zaplače gorko nad jadnim psom i — ogledavajući se svaki čas — vrati se kući. O slučaju s Karom nije majci ništa spomenula, bojeći se da ju ne raztuži.

Odtada ju je počela kiniti čežnja, koju dosad nije poznavala.

Više je puta snatrila na javi. Činilo joj se, da je u nekadašnjem stanu, da je izašla na šetnju. Karo je trčao za njom, ali nekud se skrio. Kod kuće ju čeka gospođica Valentina sa zadaćama, majka sjedi na fotelju a Joza na svom visokom stolcu.

Sve je, kako je bilo prije: kuća, vrt, ribnjak. Samo da se okrene i da vidi, samo da zovne i dotrčat će Karo.

Okrene se i — ugleda na crnoj vodi pobliedjeli šaš ili trsku, kako tužno šušti.

Tada bi joj se s neodoljivom silom javio pred očima spaljeni dom, bez krova. Prozori su bili odozgo zagareni, žaluzije su visjele, divlja je loza oko hodnika izgledala kao klupko crnih zmija. Staklena je sjenica bila smrvljena, sobe izgorjele i zatrpane gomilom greda neobičnog oblika. Drveće, što je bilo uz kuću, bilo je napolak pokrito lišćem, a napolak golo i plašilo ju je izgorjelim granama.

Opet se osviestila, probuđena krikom noćne ptice. U stankama — kakva je tu tišina . . . Kroz laganu opravicu upijala je u nju svoje zube vlaga iz močvara. Osjećala je hladnoću i jezu. Kako je tu pusto, nema drveća, tek po koja mala vrba . . . Nije li to mrtva zemlja, koja već gnjije? . . . Zar ona ne muči glađu biljke i životinje, zar nije ubila troje španove djece, zar ne će ubiti sve njih? . . . Karo, tek što je ovamo zakoračio, odmah je uginuo! . . .

Sunce, koje je nekoč tako oživljavalo Anjelku, baca bliedo svietlo; nebo također nije onako plavo kao što je bilo tamo iznad vrta i kao što se ogledalo u ribnjaku. Anjelka je prvi put osjetila neodređenu želju da se odtrgne od zemlje iznad strogih magla prema jarkom suncu i onako čistom nebu kao što je nad njihovom kućom.

Kadšto bi joj palo na pamet, da bi ovdje bilo možda barem malko veselije, da se tu zasadi drveće. Ali drvo ne naraste odmah visoko. Treba čekati godine i godine, desetke godina . . .

Ovdje da čekaju desetke godina?

Naveče je pomogla španovki guliti krumpir. To ju je malko raztreslo, premda je imala laku groznicu.

I majka je bila bolestnija.

— Moram napisati pismo tetki — reče. — Ako je Jaško upropastio moj miraz, pa ako njegova tetka ima novaca, onda bi se morala smilovati nama. Mi ćemo ovdje poginuti.

Špan Zajonc vratio se već s posla i sjedio na pragu kao na konju poduprvši rukama bradu. Pozorno je gledao u Anjelku i rekao:

— Dakako! Za vas je ovdje vrlo loš zrak . . .

— I za vas je loš, za svakog je loš — odgovori gospođa.

— Mi svi smo već privikli — odgovori on. — Samo da čovjek može kada da se odmori, kako valja . . .

I uzdahne.

— Ali! umieša se Zajoncova — njemu je samo do odmaranja. Dakako, i za nas nije ovdje zdravo . . . Troje djece je pomrlo, a bila su tako žustra, tako vesela . . .

— Zašto niste otišli odavde? — zapita gospođa.

Seljak nujno zaklima glavom.

— Naša su djeca zavoljela ovaj kraj i sada lepršaju nad njim, pa nam nije drago da odavde odemo . . .

— Što to govorite, čovječe? Gdje lepršu vaša djeca? — zapita gospođa uznemireno.

Seljak šuteći izpruži ruku prema barama.

Svi stadoše na prag i zagledaše se.

Nebo je bilo zamagljeno, jedva da je sjala koja zviezda. Zrak je bio topal, ali od one gnjile, vlažne topline. Na dvorište je padao crvenkasti trak vatre, što je gorjela na ognjištu. Đerma bunara crnila se preko neba.

Iza letava, što su ograđivale dvorište, možda nekoliko stotina koračaja od kuće, tinjalo je nekoliko bliedih plamečaka. Kadkada bi zadrhtali, gasili se, kadkada se približavali među sobom dižući i spuštajući se.

Joza se poče derati. Prestrašena ga majka primi za ruku i povuče u sobu. Španovka je plakala i molila se, a seljak sjedio s glavom poduprtom na ruke i gledao.

— Kad vole biti tu, kad im je tu dobro, neka skaču! — reče seljak. Doduše, prije je tvrdio, kad je vidio divlji oganj, da su to duše prijašnjih stanovnika na majuru.

— Obilazi li svaka duša onim mjestima, koja je voljela? . . . zapita ga Anjelka tiho.

— Dakako! — odvrati on. — Oni su se tu kupali za života, hvatali su pijavice, pa i sada zavire kadšto ovamo . .

Anjelki malko odlane, kad je pomislila, da će i njezina duša moći kadkada zaviriti u vrt, tamo . . .

Od tog je dana vrlo zavoljela Zajonca i s čeznutljivim je čuvstvom gledala u baruštine, koje su tako zavoljela njihova djeca, da im se s neba vraćaju.

Gospođi se pak još više ogadio taj kraj, koji je sam po sebi bio strašan, a osim toga je bio boravištem nekih prikaza.

Djeci je doduše govorila:

— Što vi slušate Zajonca? . . . on vam govori budalaštine. Dusi ne obilaze po zemlji. To je bio divlji oganj ili kriesnice . . .

Uza sve to bojala se i ni za kakvo blago ne bi noću izašla iz sobe.

Tako su im prolazili dani. Joza je sve smjelije jeo crni kruh, pasulj i krumpir, često bez masti, i sve dalje iztrčavao na majur. Jednoga je dana pače projahao na jadnom kljusetu. Ali majka je bila bolestnija nego kod kuće, a Anjelka je imala groznicu, zimnicu i osjećala, kako biva sve slabija.

Zajonc je obje promatrao i klimao glavom.

— Vlastelin mora da nije valjano uradio, kad ih je tako napustio? — zapita ga jednom španovka.

— Aa! — odvrati špan i mahne rukom. — Zar je on ikada uradio išta valjano? Poznam ga dvanaest godina! . . .

A onda dometne:

— I ovaj bi majur bio drugčiji, da se tu barem dva jarka izkopaju. Ljudi ne bi bolovali.

Nakon dva tjedna opet je doputovao Šmul. Dovezao je od župnika perad u krletci, sira i maslaca, kruha i žemičaka iz grada i dva pisma.

Jedno je bilo od gospodina Jana. Žena ga je prvo otvorila i čitala.

Draga Meća!

Težki nam je križ nametnuo dragi Bog i preostaje nam samo da ga hrabro nosimo. Luda tvrdoglavost seljaka . . .

— Ali oni su se htjeli nagoditi! — prekine gospođa sama sebe.

Luda tvrdoglavost seljaka prisilila me da prodam imetak, tetku nisam zatekao kod kuće, a na moja pisma ne primam odgovora. Ona treba da se doskora vrati, a u tom se slučaju obrati ti na nju; sigurno ćeš više postići nego ja.

O izgorjelom ostatku našega imetka i ne govorim. Vidiš, kolika je sreća, što tvoji dragulji nisu bili kod kuće! Ni pomisliti ne mogu, da više ne ću vidjeti svoga kabineta, a kad sebi zamislim vaše neugodnosti i bojazni, tada formalno gubim pamet.

Boravim kod čestitoga Klementa, samo tielom, jer duh je moj s vama. Njegovi su mi liepi saloni postali ravnodušni, objeda, kojih se sjećaš — ne jedem. Velim ti otvoreno, da se naprosto bojim za svoje zdravlje.

Zajoncu preporučujem, da svu zalihu, koja postoji . . .

— O kakvim on to zalihama govori? — prekine se gospođa po drugi put.

proda odmah, a novce neka uruči tebi, draga Meća. Ja odande ne ću ni groša, samo neka vama bude dosta. Molim te, nemoj ni u čem oskudievati i ne upuštaj se ni u kakvu štednju. Zdravlje je u prvom redu.

Živimo u vanredno kritična vremena. Ne poznam čovjeka, koji ne bi imao briga. Hoćeš li povjerovati, da je gospođa Gabrijela prekinula s čestitim Vladkom! . . . Ako pomisliš, da me i tò zabrinjuje, imat ćeš slabu sliku mojih patnja. Ali što ću, takva je moja narav.

Klement ti šalje rukoljub. Plemeniti taj momak već je dva sata zle volje, što ti ne može poslati da pokušaš njegove jagode, koje je on uzgojio . . .

Gospođa ne pročita pisma do kraja, nego ga zgužva i metne u džep. Bila je to prva takova energična pojava kod nje.

Taj čovjek nema srdca! — šapne.

Drugo je pismo bilo od tetke Ane, koju su onako zlo primili kod kuće. Gospođa ga otvori nevoljko.

— Jadna žena — reče — sigurno me moli za pomoć, koje joj ne mogu pružiti . . .

Ipak je počela čitati:

Dušom i srdcem ljubljena sestro!

Čula sam od Šmula za vašu nesreću. Bože moj! što se dogodilo? . . . Šmul kaže, da vi sada stanujete u nekoj kolibi i da nemate niti što jesti ni u što se obući? . . .

Ah! da sam dobila mjesto kod velečastnoga dekana, pomogla bih vam više. Ali sada sam u nuždi i jedva vam mogu poslati nekoliko sitnica za pokrivanje . . .

— O čemu to ona piše? — zapita gospođa duboko ganuta.

— Tako je — oglasi se Šmul — dala mi je nekakav zavežljaj. Evo ga . . .

Bog vidi, kako bi vas rado uzela k sebi, ali imam tiesnu sobicu i jedan krevet, što bi jedva za tebe bilo dosta.

Nego ti, ljubljena sestro, dođi odmah, ti moraš doći, jer je to potrebno. Tetka tvoga muža presv. predsjednikovica ima ove nedjelje da bude kod kuće i nakon boravka od nekoliko dana odputovat će na pol godine u inozemstvo. Treba dakle da se s njom sastaneš.

Ona je dužna da vam pomogne, da ju Bog ne pokara. Njezin je sestrić profućkao tvoj imetak pa danas pijančuje po svietu kao da ga se to nimalo ne tiče.

Dođi dakle sa Šmulom ne odgađajući ni jedan dan, a možda će te tetka povesti u inozemna kupališta. Kad vas primi u kuću, ja ću doći po tvoju djecu.

Ti ćeš biti kod mene opraštajući mojoj sirotinji, što ćeš ju zateći. Ah! da sam ikada dobila mjesto u kakvog čestitog župnika, bilo bi sa mnom drugčije . . .

Tvoju dječicu, a osobito dražestnu Anjelku, toga pravoga anđelka, cjelivam makar kroz pismo. Bog ju blagoslovio!

Gospođica Valentina je tu kod nas. Zateklo ju je siroticu veliko razočaranje, jer se njezin prosac (nekakav gospodin Saturnin) ženi s drugom.

Ostali dio pisma izpunjavali su poljubci, blagoslovi i najjače navaljivanje, neka sestra doputuje odmah.

Jadna je Janova gospođa čitajući to obilno prolievala vrela suza. Plakala je i Anjelka; ljubila pismo vriedne, premda tako siromašne tetke. Španovka, videći, da drugi plaču, pridruži im se i smjesta spomene svoju pokojnu djecu.

Štaviše, i Šmul je rekao:

— Vrlo dobra ženska! . . . Zavriedila je da bude židovka . . . Premda je kod nje veliko siromaštvo! . . .

Umirivši se i pročitavši po drugi put pismo tetke Ane, gospođa se zamisli. Kadkada bi pogledala biednu sobu, čas u djecu, čas opet nekud daleko, kao da je htjela sve do stana presv. predsjednikovice, a možda i u dubinu njenoga srdca.

— Što da radim? . . . što da radim? . . .— šaptala je.

Šmul, koji ju je promatrao šuteći, progovori:

— Presvietla gospođa mora odputovati u grad makar na nekoliko dana. Ja vam savjetujem! . . . . A kad ja savjetujem, to nije uzalud. Ja poznam presvietlu predsjednikovicu. Kod nje se s pismom ne će postići ništa, a osim toga ona se ljuti na vlastelina, još i zato, što ju je nekoliko puta prevario. Ali kad ona ugleda, da ste vi tako biedni, tako bolestni . . . Ne, ona ne će imati srdca, da vam ne da kakvog uzdržavanja.

Gospođa sklopi ruke na koljenima i zaklima tužno glavom.

— Nije meni stalo do mene, nego do djece, koja će u ovoj strašnoj biedi podivljati i poginuti! . . . Meni malo treba . . . Moje je zdravlje podpuno podkopano . . .

— Nemojte očajavati, presvietla gospođo — reče Šmul. — Istina je, da ste mršavi, ali i gospođica je mršava, mada je dosad bila zdrava. Tu je tako loš zrak. Da ostanete godinu, dvie, Bog zna, kako bi se to svršilo, ali u gradu, gdje ima toliko liečnika, apoteka . . . Aj! tamo ćete biti zdravi. Uostalom, to su daleke stvari, a sada valja putovati u grad, dočekati presvietlu predsjednikovicu, uhvatiti ju i reći joj sve, kako je. Ona će vam dati makar nekoliko tisuća na godinu i dat će djecu odgojiti . . . Ja se danas vraćam kući, no sutra ću doći ovamo izjutra i

odvezt ćemo se. Tu ne ćete ništa dobro dočekati ni za sebe, ni za djecu.

Gospođa je bila uvjerena o potrebi odlazka, premda nije bila odlučna. Bila je bolestna i plašila se putovanja, koje traje cieli dan. Oprave su joj bile tako otrcane, da se stidjela pokazati se u njima pred poznatima. Nada sve ju je pak mučila misao razstanka s djecom, pa još uz ovakve prilike! . . .

Ali dobro djece tražilo je, da ona ode na taj put. Da ih je mogla povesti sa sobom . . . No gdje će ih smjestiti? Ovdje — imaju barem krov nad glavom i ne će pomrieti od gladi.

Uostalom, ona će se vratiti k njima za nekoliko dana, a možda će se, što će biti još bolje, sastati s njima u gradu, posve umirena radi njihovog sadašnjeg obstanka i buduće sudbine. Ah! da joj je samo izaći iz ove biede.

Treba putovati! . . .

Ona i Anjelka nisu gotovo cielu noć spavale. Majka joj je govorila o bakinom bogatstvu, o zavodu za gospođice, u koji će zacielo biti poslana, o tom, da će nekoliko dana razstanka proći kao trenutak. Preporučivala je Jozu njenoj brizi i obvezala ju, da pazi na svoje zdravlje.

— Predveče nemoj izlaziti na šetnju, naredi, da gori na ognjištu, vodu pij oprezno. Ovo je čudan zakutak. Tu osjećam čak u kostima gnjilu vlagu. Valja se čuvati.

Anjelka je sa svoje strane molila majku za što duža i što češća pisma. Slala je poljubce tetki i gospođici Valentini (ali tetki više) i molila, nek se majka vrati, čim se sastane s bakom.

Izjutra je gospođa povjerila svoju djecu Zajoncu i

njegovoj ženi, preklinjući ih, da ih čuvaju kao svoju rođenu.

— Tako ćemo dvoriti gospođicu i mladog gospodina kao i sada — reče špan. — Nikakvo im se zlo ne će za to vrieme dogoditi, samo neka dragi Bog dopusti, da odavde odputujete što prije, jer je ovdje loš zrak za vas . . .

Oko sedam sati stigao je Šmul i nahranio konje.

Majku spopade veliki strah. Prodaja imanja, bolest, požar, mužev odlazak, bieda — sve su to bile nesreće, no još uviek manje od ove, koja ju je danas imala zadesiti: Napustit će svoju djecu! . . .

Lako je reći: odputovat ću na nekoliko dana, ostavit ću ih . . . Ali težko je odputovati i ostaviti! Gospođa je srasla s djecom. Ona su bila gotovo organ njenoga tiela. Uviek ih je čula, gledala ih, osjećala njihovu prisutnost. Već je i zaboravila, da je nekoč postojao sviet za nju bez djece. Gubitak djece makar na nekoliko dana činio je na nju takav dojam, kao što bi na običnog čovjeka djelovalo kad bi odjednom nestalo zemlje, po kojoj stupa. Djeca su bila nešto tako spojeno s njom u njenim mislima, kao što su težina i veličina spojeni s materijalnim predmetima. Kad bi golem kamen postao lak kao pero i proziran kao dim, vanredno bi se začudila, no to, da se mora razstati s djecom — bilo je čudno i bolno.

I zato se ta žena, inače plašljiva i razdražena, koja je vječno jadikovala, sada barem na oko umirila. U duši je nastojala da odbaci misao o odlazku. Mislila je: vratit ću se za nekoliko dana, sutra . . .

Ne — to je predugo. Vratit ću se za nekoliko sati. Samo nekoliko sati ne ću znati, što se s njima događa. O Bože! Kako mi je težko . . .

Anjelka je osim tuge za majkom osjetila odgovornost za Jozu. Što će učiniti, ako majci u gradu uztreba njezine pomoći? . . .

Ta su pitanja nastajala zbog privrženosti i navike. Ni ona nije nikada bila bez majke i njoj se razstanak s majkom činio nesamo bolnom nego i nadnaravnom činjenicom.

Nije mislila na to, kako ljudi odlaze i vraćaju se, čemu ju je ipak mogao priviknuti već otac. Ali baš zato, što ju je tako naučio na svoju neprisutnost, smatrala ga je bićem drugačijim od majke. Sa svakim se može razstati, samo ne s majkom.

Uostalom u drugo vrieme, uz povoljne prilike i u zdravlju manje bi ju dirao majčin odlazak. Veseo duh veselo gleda u budućnost. Ali nakon toliko poraza, toliko boli, koje su je snašle, zar je mogla od sebe odbaciti slutnju, da je taj odlazak novi poraz i bol? Oko nje je sve odpadalo ili bez povratka odlazilo. Doma ne će više nikada vidjeti, Kara također ne, otca — tko bi znao? Možda će se i s majkom razstati zanaviek . . .

Šmul nije gonio na put, ali kad je konje nahranio, skupio preostalo sieno, spremio je torbe i zapregnuo konje. Kad je vidio, da ni to ne djeluje, sjedne sprieda na kola i dotjera ih pred kućna vrata.

Španovka je poklonila gospođi svoju veliku, izprutanu maramu i nove cipele. Gospođa je primila maramu sa zahvalnošću, ali cipele nije htjela.

Napokon je Zajonc iznio stolac pred kuću, da se gospođa lakše uzpne u kola.

Joza je počeo plakati.

— Joseph! ne pleure pas . . . Tko je opet to vidio? . . Mama će se doskora vratiti! — opominjala ga majka blieda kao vosak mrtvačke svieće.

— Draga Zajoncovka! — dometne — ostavljam vam tri rublja . . . Pazite na djecu . . . Nagradit ću vas, obilno nagraditi, kad Bog izmieni našu sudbinu . . .

— Mama! mi ćemo vas odpratiti do šume . . . — šapne Anjelka.

— Très bien, mes enfants! odpratite me. Mogu i pješke s vama . . . I onako ću dugo sjedjeti . . . Potjerajte, Šmule, napried . . .

Šmul ošine konje i krene polagano. Nekoliko koraka iza kola išla je majka držeći Jozu za ruku, a do nje Anjelka. Za njima su se vukli špan i španovka.

I majka i Anjelka odgađale su posljednji čas. Težko im je bilo opraštati se.

— Predsjednikovica je zacielo već kod kuće — reče majka. — Sutra ću se sastati s njom, a preksutra će doći po vas tetka Anđa. Joza neka bude poslušan, pa ću mu kupiti kozaka, onakvog, kakvog je već imao.

Zabašurivala je tako sebe i djecu ne htijući misliti na razstanak. Gledala je na put. Do šume je bilo još daleko. Možda tom putu ne će nikada biti kraja? . . . Išli su polagano, sitnim koracima, otežući.

— Tu je pače i liepo — reče majka. — U šumi ćete moći brati jagode, kod kuće se igrajte s kokoškama i kunićima. Zamolite kadkada Zajonca, da vas odveze iza šume, tamo ćete vidjeti selo, bit ćete u crkvi . . .

— Ali vi ćete nam, mama, odmah pisati? — zapita Anjelka.

— Naravno! Šmul će se sutra vratiti, sve će vam izpripoviedati . . . Kupit ću ti papira, tinte i pera i poslat ću ti, da i ti meni pišeš. Šteta, da je tu pošta daleko . . . Poslat ću vam i knjiga, za Jozu početnicu . . . Ti ga, Anjelko, nauči abecedu, da ti prođe brže vrieme . . .

Bila je vrlo umorna. Špan je posadi na kola, a djecu uz nju, da ju odprate do šume.

Na rubu šume Šmul stane i, ogledavajući se, reče:

— Ho! ho! kako je odavde daleko do majura . . . gospođica i mladi gospodin moraju se već vratiti.

Anjelka nije mogla svladati suze. Klekla je u tiesnim kolima i ljubila majci koljena.

— Mama, vi ćete se vratiti k nama? . . . — prošapće. — Mama, vi nas ne ćete ostaviti kao . . .

Nije mogla izgovoriti do kraja.

Majka je grlila glave oboje djece i odjednom kliknula:

— Šmule, okrenite . . . Ne ću otići bez njih . . .

Šmul poče dokazivati:

— Aj! kako ste, presvietla, hiroviti! . . . Zar ne odlazim i ja od svoje djece? . . . Mene poslovi zadržavaju po ciele tjedne izvan kuće . . . Nitko nije tako razmažen kao vi. Pa to je grieh! . . . Tu se radi o vama, o djeci, o njihovoj sudbini. Danas ću odvezti vas, presvietla gospođo, a za nedjelju dana, možda preksutra, odvezt ću gospođicu i mladog gospodina. Sada nemojte misliti, kako je zlo opraštati se, nego, kako je dobro dočekivati se. Ja znam, da će odsada dragi Bog sve izmieniti na dobro, jer na svietu nije nikada tako, da jednomu bude neprestano zlo.

— Joza, ne plači! — reče Anjelka. — Vidiš, Šmul često putuje od kuće i uviek se vraća veseo.

Špan skine Jozu i Anjelku s kola.

— Za nekoliko ćemo dana opet biti s mamom — govorila je Anjelka. — Mi ostajemo ovdje sa španom i španovkom, s našim domaćima . . . A ni mama nije sama, s njom je Šmul. Nikomu se ne će desiti nikakvo zlo. Šmul će nam pripoviedati o mami, a mami o nama . . .

Gospođa prekrsti djecu, špana i španovku, Šmul ošine konje. Anjelka je još časak trčala za kolima, a onda stadoše ona i Joza i izpružiše ruke prema majci.

Put je kroz šumu išao spočetka ravno.

Oboje su gledali na kola, a majka na njih. Zatim je Šmul skrenuo.

Španovka je već pošla kući, špan je ostao.

— Hodite, gospođice i mladi gospodine! — reče. — Potrčite po šumi i naberite jagoda. Bit ćete veseliji . . .

Djeca ga poslušaše. Špan im napravi košarice od kore i povede ih na mjesta, gdje su rasle borovice i jagode u velikom broju. Pokazao im je još i velikog djetela, koji je kucao po iztruloj grani da poplaši crve, a zatim vjevericu, koja je sjedeći na vršku bora ljuštila mlade češere.

Pregledavali su također velike mravinjake, paprat, kojoj cviet daje ljudima saznanje o skrivenom blagu, i ležali su na mahovini. Anjelka je već manje čeznula, a Joza je bio posve veseo na toj šetnji. Dogovorili se sa španom, kad se bude mama vraćala, da će joj izaći u susret s jagodama.

O, kakva će to biti radost!

XIV

Tužni dani.

Sutradan se predveče Šmul vratio. Donio je papira, tinte i pera za pisanje pisama, početnicu za Jozu i neku staru knjigu s pripoviedkama i pjesmicama za Anjelku. Osim toga — kruha, kolača i drugih sitnarija.

Mama nije pisala. Samo je naložila, da kaže djeci, da je malko umorna i da ih opomene, neka strpljivo čekaju dok se ona ne vrati.

Šmul je sa svoje strane rekao Anjelki za utjehu, da će sve biti dobro. Odlazeći svratio je k španu u polju.

— Kako je, jeste li sretno doputovali? — zapita seljak.

— Bože sačuvaj, kakve sam imao komedije! — odvrati Šmul. — Gospođa se cielim putem smijala, plakala i onesvješćivala se, a u gradu smo je jedva skinuli s kola. Tamo kod kuće nisam ništa o tom spomenuo, jer me gospođa preklinjala, da to ne saznadu djeca.

Seljak je klimao glavom i obećao, da će šutjeti i pred ženom.

I opet su prolazili dani, slični jedni drugima. Špan je kosio travu, španovka se vrzla oko blaga i nosila mužu

jelo u polje. Djeca su tako ostajala sama gotovo čitave dane.

Anjelka je spočetka htjela učiti maloga brata abecedu. Ali Joza, koji je sve više zaboravljao na svoju slabunjavost, radije je trčao i igrao se, nego da sjedi uz knjigu.

Začudo je tom djetetu više koristio ubojiti zrak baruština uz kretanje i jednostavna jela, nego sjedenje i ljekarije kod kuće. Već je počeo dobivati i zdraviju boju.

No Anjelka je bila bolestna. Već je ovdješnje izparivanje moglo podkopati njezino zdravlje, kad se s tim združila čežnja, proti kojoj nije bilo lieka. Nježni se cviet počeo furiti u atmosferi biede, tuge i neprekidnih živčanih potresa.

Njezina bolest nije imala nikakvih naglih znakova. Bila je to vrlo lagana, ali neprekidna groznica. Kadšto ju je na mahove podilazila jeza i glavobolja, osjećala je klonuće, no to ju nije plašilo, jer bi se kadkada osjećala snažna kao nikada.

Špan i njegova žena gledajući u Anjelku primietiše, da gotovo dan na dan postaje sve mršavija. Bila je blieda kao kreda, kadkada s žućkstom sjenkom; usta su joj postala bliedo-ružičasta, a ponekad bi posve izgubila boju. Prsti na rukama bili su joj napolak providni, oči — plave. Kadkada bi ju pak oblilo po licu jako rumenilo, oči bi postale tamno-safirne, usta kao karmin crvena. Tada je rado trčala, htjela svakako da nešto radi, bila je veselija i vrlo razgovorna.

U takve je časove španovka mislila, da su to pojave snažnoga zdravlja, koje se u Anjelki pritajilo pred tugom. Ali njezin se muž više plašio tog rumenila nego bljedoće.

Joza je često govorio o majci, bio nestrpljiv, što se ne vraća, i plakao je. Anjelka bi tada nastojala da svrati njegovu pozornost na drugi predmet, a sama nije pred njim nikada spomenula majku. Samo je jednom, u kasno veče, kad je španovka, svršivši poslove, sjela na prag moleći se, Anjelka sjela do nje, položila joj glavu na koljena i tiho plakala.

Međutim, premda je već prošla nedjelja dana, nije bilo ni majke niti glasa od nje. Ni Šmul se nije javljao.

Dielom od nužde, a dielom da ubije vrieme, Anjelka je prema svojim silama obavljala neke poslove. Ložila bi vatru na ognjištu i kuhala u dva lonca objed za sve, najčešće krumpir i kašu. Nosila vodu sa zdenca. Hranila krave, volove i perad. Pokušavala prati Jozino i svoje rublje, no to joj je bilo najteže i polazilo joj za rukom najlošije. Zalud joj je to zabranjivala španovka, videći, da ju takvi poslovi umaraju. Napustivši jedan posao laćala se drugoga s nekom nesavladivom upornošću, koju ništa nije moglo oslabiti.

Bilo je pak dana, kad nije mogla nesamo raditi, nego ni hodati. Tada bi legla na ležaj i čitala knjigu, što joj je poslala majka, ili bi zaklopivši oči — snatrila.

Težko bi čovjek prepoznao u njoj onu nekoč veselu i sretnu Anjelku. Požutjela je i izmršavjela. Kosa, češljana izlomljenim češljem i loše spletena, ježila se i mrsila. Jedina, nekoč ružičasta oprava, izgubila je boju. Čarape, što ih joj je poslala tetka, bile su prevelike. Cipele su se derale. To je diete bilo doduše još uviek liepo, ali vrlo propalo i poderano.

I otac bi, da ju je vidio u takvom stanju, zacielo zaplakao.

Istodobno s popuštanjem fizičke snage, duh joj se snažno razvijao. Nadolazile su joj misli i čuvstva. Viđala je neka zbivanja, o kojima joj nitko nije pričao, čula je glasbu, neke glasove. Riečju — javljao joj se drugi sviet, zacielo nebo, o kojem je najčešće mislila.

Više je puta zaželjela, da nekomu izpriča svoja priviđenja, no stidjela se. S druge pak strane činilo joj se, da će joj preobilje neizrečenih osjećaja raztrgati srdce. Takvo je stanje postalo naročito nesnosno odkako je počela čitati pjesmice u knjizi, koju joj je donio Šmul.

Nekog ju je dana zaokupila čežnja jača nego obično. Raditi nije mogla ništa, a ni sjedjeti kod kuće. Osjećala je potrebu zraka i odtrčala na jedan od brežuljaka, što su okruživali u nekoj udaljenosti majur. Zadržala se tamo neko vrieme, gledala, slušala, a zatim sjela u kutić i počela pisati.

Bila je to prva njezina pjesmica. Evo, što se nalazilo u njoj:

Žao mi je doma moga,
Što je pokraj ribnjaka . . .
Žao vrta i sjenice
I kestena iznad klupe;
Cvieća, što me svakog dana
Pozdravljalo mirisom,
Žao ptica, što su k meni
Dolietale ručati.
Žao mi ih i zato sam
Žalostna.
Kadkad plačem.
Danas sam se popela
Na brežuljak, dom da vidim.

Možda ću se bar dalekim
Obradovat pogledom . . .
Nema ništa . . .
Bog je dom naš
Zastro gustim oblakom.

Drugog se dana Joza opet sjetio majke, počeo plakati i moliti španove, da bi ga odvezli k njoj. Zalud ga je Anjelka tješila i pokazivala mu mlade kuniće. Ništa nije pomoglo. Tek kad je počela glasno čitati pjesme iz knjige, umirio se i zaspao.

Tada je, raztužena, napisala:

Joza sestru več ne voli,
On ju samo žalosti.
Oj, ne plači, mali Joza,
Mama će se vratiti.

Doniet će ti škatuljice,
Da ih opet pogubiš,
I lutkicu porculansku,
Da se malko zabaviš.

Opet ćemo biti skupa
S tatom liepo kod kuće,
Oj, ne plači, mali Joza,
Mama će se vratiti.

Mir. Poslušaj samo malo,
Možda Karo negdje laje . . .
Ah, moj Joza, ti i ne znaš,
Jadni Karo mrtav da je.

Sjedi. Da nam dani prođu
Pisat ćemo pjesmice,
Čekaj samo da obrišem
Ove moje suzice.

Kad ne bi, posve slaba, mogla izaći na dalju šetnju, sjela bi pred vrata i čitave sate gledala na put, što se proteže od šume. Tada bi vidjela žute male rode kako pružaju glave iz gniezda kao da žele domamiti roditelje, koji su lovili po barama. Slušala je španovkino jadikovanje za djecom, a kadkada bi, sjedeći tako, šuteći i ne mičući se, okružena oštrom hladnoćom, znala dočekati noć i s njom divlje ognje, što su plesali nad močvarom.

Ti su se dojmovi i čuvstva izrazili u ovim strofama:

Uzdišu stiene, vjetri kolo vode,
Stište se drhtava zviezda uz zviezdu,
Šumi šuma, mlađahne plaču rode,
Hladno im je bez majke i u gniezdu.

Suze im vjetar prenio preko vode
K prudu do one trske osušene,
Šapnuo majkama, što žele mlade rode,
I vratiše se . . . Rode su usrećene.

Stojeći kraj kućnog praga svoga
Plače majka, otac težko uzdiše:
»Ne će nam se djeca vratit od Boga,
Kao mladim što se rode vratiše«.

Čim na majku snovi se navuku,
Sletjeti će dusi u rođene kraje,
Bog će pustit ih iz svemoćnih ruku
Ko slobodu kada čovjek ptici daje.

Čezne tužna mama za nama sred grada,
Ne zna, kako za njom uzdišemo sami;
Dobri dusi! Riešite nas jada
I k majci nas odnesite — k mami! . . .

Od majčinog odlazka prošla su gotovo tri tjedna. Niodkle nikakva glasa. Španovi su bili preplašeni nesamo zbog nepoznatog gospođinog udesa, nego prije svega zbog sudbine povjerene im djece. Novci su se potrošili, zalihe u smočnici približavale se kraju, a jadnicima, zatvorenim na majuru, prietila je ako ne glad, a ono svakako velika oskudica.

Anjelka je već toliko oslabila, da se nije dizala s posteljine. Malo je jela, nije govorila skoro ništa, nije čitala knjigu, štaviše, nije se ni smijala Jozinoj pustopašnosti. Dječak je, sav izderan, trčao u poderanim cipelama po čitavoj okolici i tako su ga zaokupljali dosele mu nepoznati dojmovi slobode, da je zaboravio na hladnoću, žegu, odmor, pa i na sestru i majku.

Banuo bi u sobu samo kad je bio vrlo gladan. Ostalo je vrieme provodio u šumi ili kraj vode.

U takvim prilikama pojaviše se nekog dana vani seljačka kola s jednim konjem, a na njima kočijaš i žena obučena u tamno odielo. Špan, koji je u to vrieme dovozio sieno, napusti posao i potrči ususret, misleći, da dolazi gospođa. Približivši se ugleda nepoznatu mu osobu, koja ga je zapitala:

— A kako djeca? . . .

Špan ju pogleda i odvrati:

— Mladi gospodin skače, ali gospođica je vrlo bolestna . . .

— Bolestna? . . . O, nesrećo! . . . Što joj je? . . .

— Što mi znamo, milostiva gospođo . . . Tako je bolestna, da se ne diže s posteljine.

Zatim dometne:

— Dolazite li možda od naše vlastelinke? . . . Kako joj je, jer gospođica strašno čezne i čini mi se, da je baš zbog toga i bolestna.

— Jadno diete! — šapne došljakinja brišući oči. No na španovo pitanje nije ništa odgovorila.

Kola krenu, a špan pođe uz kola. Došljakinja se nekoliko puta obraćala prema njemu, kao da će mu nešto saobćiti, ili da će ga nešto zapitati, no svaki bi put za vremena zašutjela.

Čuvši štropot i španovkin uzklik, koja je mislila, da se gospođa vraća, Anjelka se izvuče s ležaja i izađe u triem.

— Tetka Anđa! . . . uzklikne djevojčica ugledavši došljakinju.

Dugo su se ljubile bez rieči.

— Tetka je došla po nas od mame? . . .

Tetka se zakoleba.

— Ne, drago diete, još nisam došla po vas. Dobila sam ovdje u okolici mjesto gazdarice kod nekog čestitog kanonika i idem da nastupim službu. Ali čim se s njim porazgovorim, za nekoliko ću se dana vratiti i povesti vas. Ali što je tebi?

— Ništa, tetka . . . Moram leći . . . — odvrati Anjelka. — Kako je mami? Nismo dobili nikakvog pisma . . .

Tetka je drhtala prateći ju do ležaja. Položi Anjelku i obazre se po sobi.

— Bože! kolika je tu bieda . . . — šapne. A zatim progovori glasno, brzo i veselo, kako je već običavala:

— Kako mama? . . . Znaš, baka nije doputovala, pa joj je mama napisala pismo . . .

Tetka otare nos.

— Eto vidiš, drago diete, što sam ono htjela reći . . . vaša baka, a tetka tvoga otca, poručila je mami, da smjesta doputuje k njoj u Varšavu . . .

— I mama je odputovala? . . .

— Dakako, isti dan. S vašom bakom nema šale. Prema tomu vidiš, drago diete . . .

— U Varšavi živi Chalubinjski . . . — dometne Anjelka.

— Da, tako je . . . To sam baš htjela reći . . . U Varšavi živi Chalubinjski . . . O! to je slavan doktor . . . K njemu dolaze svi, kao na proštenje u Čenstohovu. To mi je kazivao neki svećenik, koji je bolovao na jetrima . . .[1])

— Ali mama je zdrava? — zapita Anjelka gledajući joj u oči.

— To jest . . . rekla bih, da je zdravija nego što je bila onda, kad sam ono bila banula k vama . . .

Anjelka ju zagrli i one se počeše opet ljubiti.

— Zlatna moja, draga tetka! — šaptaše djevojčica. — Je li mama davno odputovala?

Tetka malko zadrhće.

— Bit će . . . tomu osam dana. Da — danas je osam dana.

[1]) Tito Chalubinjski (1820.—1889.) najslavniji je poljski liečnik XIX. stoljeća. Vrstan diagnostičar, svestran u medicinskim granama, osnivač lječilišta za tuberkulozne u Zakopanom. Kad je ova Prusova novela izašla (1880.), još je Chalubinjski živio. (op. prev.).

— A zašto nam mama nije pisala? . . .

— Jer znaš, nije imala kada. A uostalom je znala, da ću ja biti kod vas . . .

— Ali iz Varšave će mama pisati?

— O, zacielo, ali ne odmah, drago diete. Jer znaš, kod vaše bake treba uviek . . . treba se neprestano vrzti oko nje. Zatim — liečenje . . . Razumiješ li, drago diete? . .

Dotrči Joza, oprezno pregleda tetku, kao da se držao otčevih načela, da se sa siromašnim rođacima mora postupati izdaleka. Tek kad je dobio kiflu i čuo, da će skoro napustiti majur, malko se oživio i poljubio tetku u ruku, ali bez pretjerane nježnosti.

Anjelka kao da je također postala zdravija i veselija. Obukla se i prošetala se nekoliko puta po sobi izpitujući pojedinosti glede majke. Tetka je na sve odgovarala tako, da se Anjelka zadovoljila.

Tako im je prošlo nekoliko sati. Napokon su se kola dokotrljala pred kuću.

— Tetka odlazi? . . . — krikne Anjelka.

— Drago diete, moram. Svakako želim danas nastupiti službu kod kanonika i zamoliti ga, da mi dopusti, da vas uzmem k sebi. Ne znam, da li će mi to odmah uspjeti, ali najduže ću za nekoliko dana doći da vas povedem.

Anjelka legne na ležaj i odgovori tiho, plačući:

— I mama se trebala vratiti za nekoliko dana . . . I tata isto tako . . .

Tetka poskoči.

— Diete drago! — klikne. — Kunem ti se spasenjem duše, da vas ne ću napustiti! A ako vas kanonik ne bude htio primiti u kuću, što je nevjerojatno, napustit ću mjesto kod njega i vratit ću se ovamo, makar morala s vama

umrieti od gladi. Dva . . . tri dana najduže ne ćeš me vidjeti. A onda se više ne ćemo razstati, prisižem ti!

— Tri dana! . . . — ponovi Anjelka.

Bila je već mirnija, a zapravo je pala u prijašnju apatiju. I oprostila se tetkom ravnodušnije, premda je ta dobra žena gorko plakala.

Izlazeći iz sobe, tetka je za sobom zatvorila vrata i približivši se k španovki htjela joj je nešto reći, ali se suzdržala. Kad su kola krenula i bila već na izlazu iz dvorišta, tetka zaustavi kočijaša i namigne španovki. Ona dotrči trkom.

— Želite li što? — zapita.

Tetka joj pogleda u oči. Časak je neodlučno krzmala, ali smjesta je čvršće sjela na sjedalu i izpružila se, kao da stvara u duši odluku. Zatim odvrati:

— Ništa . . . samo pazite na djecu.

— A kako će biti s gospođicom? . . . Mi za doktora nemamo, a njoj bi trebalo . . .

— Vratit ću se ovamo za nekoliko dana, pa će se i doktor naći — prekine tetka. — Danas ne mogu pomoći, jer nemam ni groša.

Nagli posjet tetkin i cielo njeno ponašanje činilo se španovima prilično čudno. Nisu ni slutili, da ih čekaju još veća iznenađenja.

XV

Početak bolesti.

Anjelka, prenuvši se iza sna, poče misliti.

Dakle je to već zima!

Od hladnog zraka zebu pluća. Naokolo leži debela naslaga sniega. U snieg se propada kao u perje, do gležanja, do koljena, pa i do pasa, do ramena ... Ne vidi se više ništa, samo ulazi u noge, u prsa ljuta zima, polagano, široko ...

Kako je pala u snieg?

Ne, ona, gle, ne leži u sniegu, nego u svojoj sobi, na krevetu. Kako je tu dobro! Doduše hladno je, ali — to je napolju hladno, a njoj je vruće. Dotakne rukom čelo ... Kako gori ... Ali što? ... čelo ili ruka? ...

Za vrieme zimskoga jutra divno je ležati u toploj postelji i prisluškivati, kako vani škripi snieg. Koliko je sati? ... Anjelki se ne će ustati. Kad se sjeti poda, hladnoga kao led, prođu je mravci od glave do pete. a onda ulaze dublje i prožmu je svu. Nema na njoj ni jednog vlakna mišice, koja ne drhće.

Možda će ju odmah probuditi? ... Koliko to može biti sati? Zar da izpruži glavu izpod pokrivača i da pogleda, ili da počeka, dok odkuca sat? ... Mora da je još rano ...

Poče misliti na zadaće. Što imamo za danas? ... Danas imamo ... danas imamo ...

Danas imamo ...

Njezina sviest nije mogla izvan kruga tih dviju rieči. Kako je čudno da čovjek ponavlja dvie rieči neprestano i da ne zna ništa ni pred njima ni za njima ...

Treba ponoviti poviest. Što je to bilo? ... Odmah ... A! ...

»Djelo, jedva započeto od Karla Martela i Pipina, proširio je i dovršio Karlo Veliki. Nesamo da je imao više uma nego otac mu i djed, nego su i prilike ...«

Prilike ... Što imamo danas? ... Imamo zimu. Kako to? Zimi je hladno, a meni je tako vruće. Strašno vruć dan. Kad metnem ruku na čelo, onda me peče ... Koliki znoj ...

»Djelo jedva započeto od Karla Martela i Pipina ...«

Gospođice Valentino! ...

Anjelka sjedne, odbaci pokrivač i stade zvati iz sveg glasa:

— Gospođice Valentino!

Načas otvori oči, ali smjesta ih zaklopi, jer ih je zasljepljivalo tako jako svietlo, da vjeđe nisu bile dovoljna obrana od njega. Nasloni lice na ruku i pritisne oči krajevima bliedih prstiju.

— Što želiš, Anjelko? — javi se Joza.

Ili nije mogla prepoznati bratova glasa, ili je se nije ticalo pitanje, dosta to — šutjela je.

Joza ju trgne za ruku.

— Što ti je? — zapita. — Što ti to govoriš?

— Koliko je sati? — odgovori Anjelka ne skidajući ruku s lica.

A zatim progovori kao za sebe:

— Zar gospođica Valentina . . . Zar gospođica . . .

— No! Anjelko! — vikne Joza. — Što to radiš? . . . Ne šali se . . . Ti znaš, da se bojim . . .

Anjelka padne na jastuk i odkrene se od njega.

— Španovka! hodite ovamo! — zovne Joza. — Pogledajte, što je Anjelki . . .

Anjelka osjeti, kako ju netko blago diže na rukama, šapćući:

— Gospođice! . . . gospodičnice! . . .

Otvori oči.

Soba odrpana. Kroz otvorena se vrata vidi triem i komadić dvorišta. Kroz mali prozorčić veselo zaviruje sunce i baca zlatni sjaj na crnu nabitu zemlju.

Sada Anjelka prepozna španovku, a iza nje — prestrašenoga Jozu. Sjeti se, da se nalazi na majuru i da je nedavno bila s tetkom.

— Je li tu bila tetka?

— Bila je jučer — odgovori španovka.

— A koliko je sati?

— Još je rano, spavajte . . .

— Što ti je, Anjelko? — zapita Joza.

— Meni? . . . Ništa . . . Šta ja znam! . . . — odvrati ona sa smieškom.

Zatim dometne:

— Pa sniega nema vani?

— Zašto tako govoriš? . . . Što ti govoriš, Anjelko? . . . — poviče preplašeni Joza.

— Gospođica ima groznicu — reče španovka. — Peče li vas unutri?

— Peče.

— I trese?

— Trese.

— I žedni ste? . . .

— O, dajte mi da pijem! . . . Istina, zaboravila sam, da sam žedna . . . — odvrati Anjelka.

Joza iztrči u triem i donese lončić vode. Anjelka poče lakomo piti, ali odmah ju odgurne s gađenjem.

— Gorka je voda! — prošapće.

— Nije, Anjelko! to je dobra voda! . . . — uvjeravaše ju Joza.

— Dobra voda? . . . Da . . . Ali ja ne ću da pijem, gladna sam. Uostalom, ne ću ništa . . . Idem spavati . . .

Španovka ju položi oprezno, pokrije ju, a zatim izvede Jozu na dvorište.

Dječaku je bilo da zaplače.

— Anjelka je bolestna — reče. — Treba javiti mami. Zašto ne dolazi mama? . . .

— Mir, mladi gospodine! . . . Anjelka ima groznicu i priviđa joj se koješta. Ali to će proći, samo da se gospođa tetka sretno vrati i da vas odavde odvede. Ti trči po dvorištu i nemoj ulaziti u sobu, ja ću već pripaziti na Anjelku . . .

Ostavši na dvorištu, Joza uze razmišljavati: što bi to moglo biti Anjelki? i makinalno se približi k bunaru. Iztrula, zelenom pliesni pokrivena ograda bunara nije bila visoka, pa je dječak mogao zaviriti u bunar.

Ugledao je ploču vode, sličnu sivom ogledalu, a u njem svoju sliku kao u kakvom okviru na pozadini vedroga neba, koje se u dubini činilo da je tamnije nego vani. Sa starih dasaka ograde pale bi pokadkad kapi na vodu i oglasile se tihim glasom različite visine. Bile su slične zvuku dale-

kih zvona. Kadšto bi nad bunarom preletjela ptica, a Jozi se činilo, da nešto leti tako duboko.

— Je li to o n a j s v i e t? — pomisli Joza i zamisli zatim srebrne palače sa zlatnim krovovima, drveće, koje rađa dragim kamenjem i ptice, što govore ljudskim jezikom. Slušao je nekoč o tim stvarima od dadilje, a možda i od majke. Sjećao se i toga, da je u te zemlje došao jednom dječak njegovih godina i donio odande čarobnu svjetiljku.

Smisli plan, da će, kad odraste, sići u podzemni kraj. Što će sve moći pričati! . . . Međutim pogleda još jednom na kuću, u kojoj je ležala bolestna sestra, pa, uzevši staro sito, pođe među šaš da hvata ribe. Doskora je zaboravio na kuću, na sestru i na o n a j s v i e t, zaokupljen igrom.

Anjelka je neprestano bulaznila.

Na mahove je znala, gdje se nalazi, gledala u španovku, koja se vrzla oko ognjišta, i slušala žustro grgutanje juhe od krupice, koja se kuhala.

Zatim joj se činilo, da ide po sjenatoj šumi, po tamnozelenoj i mekanoj mahovini, a da dopire ne zna se odakle miris malina. Onda opet nije ništa ni vidjela ni čula ni osjećala.

Domamljeni tišinom, došuljaše se u sobu dva biela kunića. Veći je našao nekoliko listova zelenja i jeo ih uprvši u Anjelku crveno oko. Manji je također htio da okusi, ali kako je bio plah, micao je samo dugačkim brkovima i svaki se čas propeo na stražnje noge kao pas.

— Karo! — zovne Anjelka gledajući u njih.

Kunići naćuliše dugačke uši i videći izpruženu ruku djevojčice, utekoše u svoju rupu snažno se odbacujući stražnjim nogama.

— Karo! — ponovi Anjelka.

Dotrči španovka.

— To su kunići, gospođice! . . . mir! . . . mir! . . . Ne boli li vas glavica? . . .

Anjelka, gledajući blistavim očima španovki u lice, reče sa smieškom:

— Nemojte se šaliti! . . . Karo je bio tu ovaj čas . . . dapače me lizao po ruci . . . O! gledajte, još je vlažna . . .

I približi k očima svoju mršavu, vrelu ruku.

Žena zakľima glavom.

— Čekajte, gospođice, skuhat ću vam liek. Smjesta će proći to zlo.

Tek što se izgubila u triemu, Anjelka je na nju zaboravila i opet se zaniela u grozničavo maštanje. Sad nije više vidjela nikakav određen predmet, nego neko ravno, gladko i bezkrajno dugačko polje. Pružalo se ono iza dvorišta, preko močvare, iza šuma na obzorju i sezalo negdje čak iza nebeskoga ruba. Kad je Anjelka položila ruku na tu ravnicu, ruka se prevukla tako lako, da je pohrlila iza dvorišta, iza močvare, iza šuma i utonula negdje među zviezdama.

Zatim je opet vidjela neke gladke i bezkrajno visoke zidove, no tada joj je postalo tako težko, kao da je Bog na nju strovalio zemlju, sunce i sve zviezde sa svoda nebeskog. Pod tim se neizmjernim pritiskom duša djevojčice zgrčila, postala malena, utonula u neke guste i sabite prostore i nestajala, nestajala tako, da se nije mogla ni sjetiti, gdje se počeo začetak njezinoga postojanja.

Najednom osjeti neko gibanje u tim prostorima. Činilo joj se, da je tik uz nju zadrhtao neki neizmjerno velik predmet i da prolazi od iztoka prema zapadu obuhvatajući cieli

vidokrug. Otvori oči i opazi, da joj španovka odmiče ruku i da joj meće komadić kruha pod pazuho.

Metnuvši kruh i pokrivši djevojčicu pohabanim pokrivačem, zapita španovka:

— Zar vam nije bolje, gospođice?

Anjelka htjede odgovoriti, da joj je posve dobro, ali mjesto toga je prošaptala nekoliko neizrazitih glasova.

Tada španovka zapali posvećenu svieću, nakapa voska u lončić s vodom, pa dade Anjelki da to izpije. Bolestnica je makinalno progutala vodu, čudeći se njenom kovinskom okusu.

— Je li vam bolje, gospođice?

— Oh! . . .

Španovka odluči poslužiti se najjačim sredstvom. Uzevši u obje ruke svoju pregaču smota ju u tri nabora govoreći polagano i u stankama:

Imala je sveta Otalija tri kćeri:
Jedna je prela . . .
Druga namatala . . .
A treća uroke
Sa svetaca gospodnjih skidala.

Kod posljednjih je rieči šuškajući razvila pregaču pred Anjelkinim očima.

— Zar vam nije bolje, gospođice? . . .

— Je li tetka još tu? . . . — zapita bolestnica.

Španovka poče po drugi put smatati nabore na pregači.

Imala je sveta Otalija tri kćeri:
Jedna je prela,
Druga namatala . . .

XVI

Pomoć dolazi.

Špan je pošao prema kući oko podne, razmišljajući, kako će žito ove godine dati slamu a ne zrno, kad uto začuje iz šume neobičan štropot. Nešto je tutnjilo, valjalo se i ljuljalo, onda opet prestalo, a kadšto zabrektalo.

Seljak stane, okrene se prema šumi i zastre oči rukom. U daljini ugleda dva para konjskih glava i svjetlucavi šešir, smješten negdje vrlo visoko, a nad njim, još više, bieli bič.

Prevrćući po uspomenama, počeo se domišljati, da će to sigurno biti karuce. Zapravo je to bila otvorena široka kočija, duboka i vrlo otmjena.

Na uzkom i neravnom nasipu uzporila je ekvipaža svoju brzinu i stala se jako ljuljati. Špan ju pogleda bolje i zine. Na boku je sjedio lakaj i kočijaš, odjeveni na gospodsku, u smeđoj livreji sa zlaćanim dugmetima. Pred njima su trčala četiri liepa konja u blistavom zapregu, a na kraju, iza konja i posluge vidjela pod suncobranom dama srednjih godina, kako duboko sjedi u kočiji.

U nekoj udaljenosti iza ekvipaže kotrljala su se udobna kola, u kojima je sjedio samo kočijaš.

Špan protare oči misleći, da mu se u glavi muti: odkako sviet postoji, ništa se tomu slično nije vidjelo na nasipu.

— Zar je presvietli gospodin došao s presvietlom gospođom po djecu? — pomisli. — Gospodin se doduše ne vidi, ali odkuda bi presvietla gospođa danas imala karuce, kad je nedavno odavde odputovala sa židovom?

A možda je presvietli gospodin ostao u šumi da izbroji, koliko mu je Zajonc posjekao borova? . . .

Međutim je kočija stala.

— Tee! . . . Blesane! . . . — zaviču s boka.

— Zar ja? . . . — zapita špan i skine šešir.

— Nego tko, dok tebi govorim. Zar k vama nema boljega puta? . . .

— A kako bi bilo! . . .

— Tu se može kočija prevrnuti . . .

— Pa može . . . — odvrati seljak, ne znajući što govori.

— To je stoka! — promrmlja onaj, što je bio obučen na gospodsku, a zatim se opet prodere:

— Prema tome će presvietla gospođa morati ići pješke do majura?

— Pa valjda će biti tako . . .

— Krištofe! ja ću sići . . . — oglasi se dama.

Gospodin skoči s boka i, otvorivši vratašca, pomogne gospođi da siđe iz kočije. Zatim korakne natrag, a kako je put bio pun rupčaga i drvlja, podupirao je gospođi lakat s tri prsta govoreći:

— Izvolite desno, presvietla . . . Izvolite koraknuti na ovu grudu . . . Gospodine Petre, počekajte, dok presvietla prođe. A onda polagano utjerajte u dvorište. Izvolite, presvietla, sada na ovu stranu, tu već ima staza . . .

Špan, slušajući što taj gospodin govori, pomisli, da je ta visoka dama zacielo sliepa, dok ne vidi puta. Zatim stane razmišljati, ne bi li trebalo da klekne na nasip pred tom procesijom . . .

Međutim se gospođa približila k njemu i zapitala:

— Jesu li tu djeca?

— Ha?

— Presvietla pita, da li su tu djeca? — ponovi gospodin, pokazujući mu neprimjetljivo snažnu šaku u pepeljastoj rukavici.

— Zar djeca naše gospoštije? — reče seljak. — Tu su.

— Zdrava? — zapita gospođa.

— Gospođica je sasvim nezdrava. Neprestano leži . . .

— Je li tu bio tko?

— Bila je nekakva tetka . . .

— Ne znaš, da li je govorila s djecom o majci? . . .

— Kazivala je, da je majka, to jest naša vlastelinka, odputovala u Varšavu.

— A! . . . I ništa više? . . .

— Još i to, da ih pozdravlja i da će ih doskora odavde povezti . . .

— A! . . .

Gospođa krene prema majuru, a gospodin za njom gunđajući neprestano nešto. Dama je bila u crnoj opravi s povlakom i u baršunastom ogrtaču. Kad je podigla suknju, špan opazi donju suknju bielu kao snieg.

»Možda je to njena košulja? . . .« pomisli, ne shvaćajući, zašto bi velike dame morale nositi više od jedne suknje.

Nad zamišljenim španom zabrekće prednji konj. Seljak uztukne i krene polako za kočijom.

— To mora da je gospoštija, dok se vozi sajnim karucama! — pomisli seljak. — Kako se to samo sja! Čovjek bi se mogao ogledati u tom čudovištu . . .

I stane se oglédati, ali to, što je ugledao, dovelo ga u veliko čudo. Stražnja strana kočije imala je uleknutu valjkastu površinu. Zbog toga je seljak u njoj vidio sve široko, maleno i okrenuto natražke. Nad šiljatim je nebom ležao put, u dubini uzak, a bliže sve širi. Njegova je glava bila kao bundeva, a nalazila se izpod nogu kratkih kao zubi na vilama. Kad bi pružio ruku prema kočiji, ona mu je narasla kao tiesto od kvasca i zakrila mu cielo tielo.

— To nisu čisti poslovi! — pomisli špan, naslućujući nesreću. Bio je to čovjek, koji je jedva jedanput u nekoliko godina napustio svoju pustoš i tako je isto riedko kada viđao kočije, kao što je i slabo poznavao zakone optike.

Međutim je dama uništa u kuću, a njezin se sobar zadržao na pragu. Španovka je baš po treći put počela bajati Anjelkinu bolest, kad joj je šuštanje dugačke suknje odvratilo pozornost od bolestnice. Obazrela se i preplašila ugledavši stranu damu, od koje je upravo mirisala presvietlost.

Gospođa, ne obzirući se na španovkino čuđenje, približi se k Anjelki i s izrazom iskrenoga saučešća na još pristalom, premda ponešto povenulom licu prihvati diete za ruku.

— Anjelko! . . . — reče blagim glasom.

Djevojčica, kao da ju je odbacila kakva pružina, sjedne na svom ležaju i stane promatrati damu smućenim očima. Sabirala je razpršeno sjećanje, ali nije mogla prepoznati tu osobu. Nije se uza sve to čudila, jer je smatrala nepoznatu damu nekom svojom grozničavom prikazom.

— Anjelko! — ponovi dama.

Djevojčica se nasmieši, ali ne reče ništa.

— Ima vrućicu . . . bulazni . . . — šapne španovka.

Dama opazi u lončiću vodu, umoči u nju maramicu od batista i natare Anjelki čelo i sljepočice. Zatim presavije maramicu i pokrije bolestnici tjeme.

Pod utjecajem hladnoće diete se malko osviesti i poče govoriti:

— Jeste li vi naša baka ili druga tetka? Dolazite li od mame? . . .

Dama zadrhće.

— Došla sam po vas. Hoćeš li poći sa mnom? . . .

— A kuda? . . . K mami? . . . Ili možda k našoj kući? . . . Tako bih željela biti u vrtu . . . Tako je hladno . . .

— Zašto plačeš, diete? — zapita dama i nagne se nad nju. Uto se trgne. Zapahnuo ju je grozničavi dah djeteta. Ali kad je pogledala u Anjelkino bielo, bolestnim rumenilom poliveno lice, u njene krupne, dobre i tužne oči, kad je pomislila na bezkrajnu nesreću djeteta bez njegove krivnje, odkrenula je glavu — ne mogavši suzdržati suza.

Začas je Anjelka zaklopila vjeđe. Činilo se da driema, premorena razgovorom. Gospođa joj po drugi put umočenom maramicom obloži glavu i zatim izađe u triem.

— Krištofe — reče onomu, što je bio na gospodsku obučen — odvezi se odmah kolima kući.

— Molim, presvietla.

— Naredi, da u salonu prema vrtu postave krevet u sredini . . . Pošalji u gradić po liečnika i brzojavi u Varšavu po drugoga. Upravitelj će ti dati adresu.

Sobar se nakloni, ali se ne makne, kao da je htio nešto primietiti.

— Želiš li što reći? . . .

— Mislim — odgovori krasnosloveći — da presvietla ne može ovdje ostati bez posluge.

— Ali svi ćemo odavde otići, čim se bolestnica malko umiri.

— Presvietloj ne priliči putovati s bolestnicima. To je posao liečnikâ i opatica.

Dama se zacrveni i pokoleba, kao da je priznala Krištofovu upućenost u takvim stvarima. A s druge joj se pak strane nisu svidjele te primjetbe, pa odvrati suho:

— Učini, što nalažem! . . .

— Kad presvietla nalaže, idem, ali ne odgovaram ni zašto! — odgovori Krištof s hladnim naklonom. — Uostalom, moram dati konjima da odahnu.

Gospođa se vrati k Anjelki razmišljavajući o neumjestnosti njegovanja bolestnika. Zatim sjedne uz ležaj i ganutljivo se zagleda djetetu u lice.

— Kako je slična n j e m u! — reče u sebi. — Ista usta . . . Ista krv . . . Jadni čovjek! moram mu nadoknaditi sve, što danas trpi . . .

I u svojoj mašti ugleda liepi lik Anjelkina otca. Sada se više nije ustručavala da njeguje bolestnicu. Ta to je njegovo diete, to je za njega! . . .

Kočijaš pričvrsti uzde uz bok i svečano siđe s visine kočije na majursku dolinu suza i — na kočijaški način prekrsti ruke na trbuhu. K njemu pristupi Krištof gladeći liepim prstima englezke zalistke.

— To ti je vlastelinstvo! — reče kočijaš prezirno mahnuvši glavom prema odrpanoj kući.

Gospodin Krištof podigne obrve sa smilovanjem i, gledajući u dugme na livreji svoga druga s boka, odvrati:

— Sudbina se različito igra s čovjekom. Tu sam kao u kakvom H i m a l a j u.

— Mora da vam je đavolski dosadno nakon Varšave? . . .

Gospodin Krištof mahne rukom:

— Nakon Pariza, Beča i tako dalje! . . . Ali što ćemo! Kad jedan od mojih šefova može biti u Africi, onda ja mogu biti ovdje . . .

Časak šutnje.

— Baš ima naša gospođa za kim trčati, pa još za t a k v i m vlastelinom! — reče kočijaš pokazujući bradom prema oboru.

Krištof odgovori nakon razmišljanja:

— On je doduše u težkom položaju . . . da! . . . Ali prezime, veze, otmjenost . . .

— Zbilja?

— To je koljenović! . . . Kneževsko poriеklo . . . Da nema tih obzira, napustio bih tu službu. Ali uz njega čovjek može odživjeti . . . Drugčiji položaj, drugčije poštovanje! . . . A i vi ćete odsada nositi na dugmetima pravi grb, a ne nekakvog lava s bakljom. To je ludorija! . . .

— O! . . . — dobaci kočijaš.

— Jest! . . . — dovrši gospodin Krištof.

— No, ali do viđenja! Idem da priredim kuću za djecu i da razašaljem ljude po liečnike.

Govoreći to dotakne s dva prsta rub okrugloga šešira.

— Adju! — reče kočijaš klanjajući se s poštovanjem starijem kolegi.

Gospodin Krištof približi se kući korakom punim dostojanstva, poče navlačiti rukavice, koje je malo prije skinuo, i vikne kočijašu drugih kola:

— Ovamo!

Kola stigoše s velikim štropotom.

— Tjeraj! Makar propali konji, samo preko nasipa oprezno.

— A ako zbilja propadnu? — zapita obješenjak kočijaš.

— Kad ja velim, da makar propali, onda moram za to imati svojih povoda — odvrati gospodin Krištof ponosno.

Držeći nogu na stepenici zakopča rukavicu, podvine ogrtač, sjedne, namjesti se i duboko odahne.

Špan, koji je stajao pred oborom, skine otrcani šešir.

— Sretan put, velemožni gospodine! — reče.

To se Krištofu svidjelo. Reče prijateljski: A! — segne u džep i dobacujući seljaku zloti, reče:

— Valjano si čuvao djecu, dragi prijatelju, zato smo ti zahvalni. Pazi isto tako na gospodarstvo, nastojat ćemo, da budeš nagrađen. Tjeraj! . . .

Kola krenuše ostavivši seljaka, koji se savio kao britva.

— To ti je gospoštija! . . . — promrmlja špan, kojega je prvi put u životu zatekao tako obilan dar.

Ugledavši izdaleka kočiju i konje, Joza zaboravi na ribe, na svoje sito i pojuri na majur. Bio je siguran, da su došli tata i mama, no ipak se prije svega zaželio upoznati s kočijom.

Banuo je na dvorište poderan i crven i — ne pitajući nikoga za dopuštenje — poče se penjati na bok.

— A što je to, mali? . . . — poviče kočijaš.

— Hoću da se provezem — odgovori Joza hvatajući za uzde.

Dotaknuti konji krenuše. Jedva ih je zadržao kočijaš. Joza se razljuti.

— Hoću da se vozim! . . . Hoću da se vozim! . . . — ponavljao je.

Na tu buku dama, koja je već pitala španovku za Jozu, izađe pred kuću. Dječak je trčao prema njoj vičući:

— Zašto on ne vozi, kad mu ja zapoviedam? . . .

Naglo stane i zbuni se opazivši nepoznatu osobu. Na gospođu je gordi dječak, koji se uza svu biedu čudio, što ne vrše njegovih naloga, učinio ugodan dojam.

— Pravi otac! — pomisli dama i približivši se poljubi ga nježno.

— Gdje je mama? . . . zapita Joza plaho.

— Mame nema.

— Zar ni tate nema?

— Nema, ali doskora ćeš ga vidjeti.

— A vi?

— Ja? . . . — odgovori dama sa smieškom i u neprilici: — Ja sam vaša . . . rođakinja.

I ponovno ga poljubi.

Jozi se svidjela ekvipaža, kočijaš u livreji i elegantna oprava gospođe. Pozdravio ju je kao dobru znanicu s neviđenim u njega oduševljenjem.

— Vi ste naša rođakinja? — zapita. — To je vrlo dobro. Vi ste zacielo tetka? . . . Kod nas je ovdje bila druga tetka, ali nju je dovezao seljak, ja nju ne ću . . . Vi ste tetka — zar ne? . . .

— Zovi me kadgod mama . . . kuma mama . . . — odvrati dama jedva svlađujući ganuće.

— Mama? . . . Dobro! . . . Vi ćete biti druga mama . . . Mogu li se provezti?

— Petre — reče gospođa kočijašu — provezi mladoga gospodina.

Joza se smjesta našao uz kočijaša na boku i, dodirući rukama uzde, vozio se oko dvorišta. Zamišljao je, da kočijaši i bio je vrlo zadovoljan.

Dama ga je promatrala s ponosom i sa zadovoljstvom. Bila je sretna pomislivši, da će odsada u njenom gniezdu boraviti mladi lavić.

Hladni su oblozi toliko pomogli Anjelki, da joj se moglo raztumačiti, da će odmah otići odavde. Ona je to primila ravnodušno i dopustila, da ju obuku.

Dama je s nekom vrsti stida i tuge promatrala njezinu garderobu, koja se sastojala od loše opranog rublja, a djelomice od — krpa.

Kad su djeca već bila spremna za put, jer Joza se nije trebao preoblačiti, gospođa obaviesti španovku, da mora s njima putovati.

— Brzo se preobucite, draga ženo, ako imate u što, jer ne možemo gubiti vremena — dovrši gospođa.

Preneražena španovka iztrči da potraži muža. On je stajao kraj kuće i neprekidno promatrao kočiju.

— Slušaj, presvietla mi nalaže da putujem! . . . — poviče plačući.

— Kamo?

— Šta ja znam, kamo? . . . S djecom . . . O, nesrećo moja! . . .

Dama, čuvši kako španovka jadikuje, izađe pred triem, da umiri siroticu. Špan joj ogrli noge i stane moliti:

— O, presvietla gospođo, smilujte mi se i ostavite mi ženu. Ja ni jednoga dana ne ću izdržati bez nje, a kamo li da ona ode na tako strašan put! . . .

Gospođa se začudi.

— O kakvom putu govoriš, čovječe? — zapita. — Stanujem jednu milju daleko odavde, u Wólki . . . Čim djevojčica ojača, poslat ću ti ženu natrag, ali sada mora biti netko poznat uz bolestno diete . . .

— U Wólki? . . . tamo u palači? . . . zapita seljak.

— Da, u palači.

— No — ali kako ću ja ovdje ostati sam? . . . Smilujte se, presvietla . . .

Dama izvadi novčarku.

— Evo ti, čovječe, pet rubalja. Ženi ću dati dvadeset . . . dat ću napokon i više, samo da brižljivo dvori gospođicu. Djetetu će biti neugodno na stranom mjestu bez poznatih . . . A kad dođe gospodin, dat će vam podići bolje zgrade, dat će vam veću plaću i imat ćete uzdržavanje do nakraj života.

Špan pogleda čas u pet rubalja čas u damu i slušaše. Napokon reče svojoj ženi:

— No, oblači se, Jagna! . . . Zar ne čuješ, što ti presvietla govori? . . .

Španovki se ona palača u Wólki i obećanje pričiniše takvom divotom, da je smjesta potrčala u sobu, izprevrtala sanduk i za nekoliko minuta izašla odjevena kao za proštenje. Nije zaboravila metnuti oko vrata krunicu i ponieti u ruci cipele.

— Zašto ih ne obuješ? — zapita gospođa.

— Baš je istina! — šapne španovka i ukrasi svoje crvene noge velikim cipelama.

Kočija stigne pred triem. Španovka uzme Anjelku kao malo diete i postavi je u uglu sjedišta, a sama sjedne sprieda. Uz Anjelku se posadi dama, a Joza je već bio na boku.

Kočija krene korakom.

— Zbogom, dragi čovječe! — reče gospođa španu, koji se držao kao kažnjenik.

Španovka se nije ni oprostila s mužem. On je u težkoj brizi zaboravio na tu formalnost, a ona je mislila samo na to, da se vozi četveroprežnom kočijom. Uzoholila se tako, da ne bi napustila svog sjedala, sve da joj muž naloži, da se vrati kući, sve da joj se zaprietio, da će ju izlupati.

Ali seljaku nije ni palo na pamet da se uzprotivi nalozima presvietle gospođe, premda ga je srdce ljuto boljelo. Išao je jadnik nekoliko koračaja iza kočije, gledao u ženu kao u dugu i pokazivao joj znakovima koliko pati. Širio je ruke, zalamao rukama, stiskao pesnice, a napokon je počeo čupati dugačku svoju kosu.

— O! daj mi mira! . . . planu žena nestrpljivo.

— Što to znači? . . . zapita ju gospođa, iznenađena nenadanim uzklikom.

— Jer ide za karucama kao tele za kravom i čupa si kosu . . . Je li lud, šta li mu je? . . .

Gospođa se okrene prema španu i primieti jedan dio njegovih kretnja.

— No, dragi čovječe — reče — ako ćeš toliko očajavati za ženom, bolje da dođeš na Wólku i da ne čekaš dok se ona vrati.

— A kada da dođem, presvietla gospođo? . . . — zapita.

— Kad hoćeš.

To je dopuštenje tako umirilo seljaka, da se samo zaprietio ženi pesnicom i vratio se kući. Sad je španovka mogla već bez smetnje dvoriti bolestnicu.

Vozili su se polagano. Anjelka se malko osviestila na svježem zraku, počela se ogledavati oko sebe i razmišljavati. Tko je ta dobra gospođa? . . . Kamo idu? A možda na novom mjestu čeka na nju mama, koja hoće da ih iznenadi? . . .

Gledala je na pognutu trsku i na ravnu, široku ploču močvara, izšaranih šašem.

Kad su se vozili šumom, prisluškivala je njezin jednolični šum. Zatim joj se činilo, da drveće pruža prema njoj grane i da nešto šapće. Ali prije nego što je dospjela da razabere prvu slovku toga govora, već bi kočija prošla kraj drveta.

— Što ono hoće da kaže? . . .

Napinjala je sluh. Već, već nešto razumije. To je nekakva tajna, ni tužna ni vesela, nego široka, važna, koju ciela šuma ponavlja, ali koju ona ne može da shvati.

Neprekidno, polagano kretanje i izmjena izprepletenih, neodređenih vidika stadoše Anjelku uzbuđivati. Zaklopi oči, no tada joj se činilo, da se je kočija naglo zaustavila. Pogleda — opet se voze, samo što netko izviruje radoznalo u nju iza granja. Tko je to? . . . Što je to? . . . Neko množtvo prikaza, koje nemaju ni oblika ni boje, tihih, mnogobrojnih prikaza.

Putovanje se proteglo bez kraja. Prošli su šumu. Kako je nebo ogromno i duboko, a ona leži nad tim bezmjerjem, neprivezana ni uza što. Spopao ju strah pred prostorom. Činilo joj se, da će nekuda pasti, a onda opet, da je ta praznina neka zgusnuta tvar, koja ju pritište.

Anjelka zastenje.

— Što ti je, drago diete? — zapita dama.

— Bojim se . . . Past ću onamo! — reče i pokaže rukom na nebeski svod. O, držite me! . . .

Gospođa dade podići krov nad kočijom, i to je donekle umirilo Anjelku. Ali tek što su prevalili nekoliko stotina koračaja, djevojčica poče plakati i moliti:

— O, ostavite me ovdje! . . . Položite me na polje, da umrem . . . U meni sve tako drhće . . . tako se strašno ljuljam . . . Ne znam, što mi je, ne znam, kamo me vozite . . . Pa ja nisam nikomu ništa na žao učinila . . . zašto me tako muče? . . . O, mama! . . . mama! . . .

Dvor nije bio više daleko. Pozvaše ljude i prenesoše Anjelku na rukama. Joza i španovka su plakali, dama je bila vrlo uznemirena.

XVII

Pod brižljivom zaštitom.

U prostranoj sobi, na fotelju prevučenom kožom, sjedi gospodin Dragonowicz, okružni liečnik, a u njega na stolcu gospođa Wichrzycka, pouzdanica one dame, koja je uzela k sebi Anjelku i Jozu.

Doktor Dragonowicz je nizak, dobro držeći i pomno obrijani starčić u dugačkom sivkastom kaputu.

Gospođa Wichrzycka je osoba pobožno mršava, nosi crnu opravu, gladko počešljanu kosu i vatu u ušima.

Razgovaraju se u pol glasa.

— I to je baš imalo smisla vući takvog klipana iz Varšave, kao da kod nas nema umišljenih veličina! — govori srdito liečnik i tare kratkom rukom prosiedu kosu. — Ništa ne će pomoći, malu će upropastiti, a zaračunat će nekoliko stotina rubalja . . .

— Što ćete, gospodine doktore, kad se ona tvrdoglavo upela . . . Dala bi i nekoliko tisuća rubalja, samo da se mala izlieči. Ima novaca, pa udovoljava hirovima! — odvrati gospođa Wichrzycka. — Ja sam joj razgovietno govorila — nastavi — ako joj vi ne pomognete, da joj nitko ne će pomoći, jer se sjećam, kako ste mi vi s uspjehom liečili

ovo nesretno uho. Ali što ću — upela se! . . . Treba li, gospodine doktore, da i dalje uzimam te pilule?

— Treba! treba! — progunđa doktor. — Odkako su uveli željeznicu, svima se preokrenulo u glavi s tom Varšavom. Oprave iz Varšave, kolači iz Varšave, liečnici iz Varšave, a ti, domaći liečniče, idi u kut!

Zaškripnuše vrata i uđe mlad smeđokos čovjek nevisoka rasta. U crno odjevena gospođa skoči sa stolca i složi lice u ljubak smiešak.

— Kako nalazite našu bolestnicu? — zapita. — Jadni anđelak! . . . Vidjela sam u svom životu na tisuće bolestnika, ali nitko nije na mene učinio tako bolnoga dojma . . .

Mladi doktor prekine potok očitovanja.

— Baš sam htio da se posavjetujem s poštovanim kolegom o stanju bolestnice — reče i nakloni se ljubeznoj dami, koja se nasmieši još ljepše i prihvativši nabore suknje s obje ruke načini pensionatski kniks.

— Htjela sam još zapitati gospodina doktora, što želi za zajutrak? . . . Može biti pisana pečenka, piletina, šunka, jaja . . . vino, porter . . .

— Bilo što, gospođo! — odgovori mladi doktor i nakloni se po drugi put, ali tako odlučno, da je dama uvidjela, da je neobhodno potrebno da izađe.

— Gospodin dolazi iz Varšave? — zapita Dragonowicz, splete prste i pogleda preko ramena u smeđokosog doktora. — Vlada li i tamo suša kao kod nas? . . .

Uzvraćajući starčiću na isti način, pogleda ga smeđokosi odozgor i nehajno se baci na drugi fotelj.

— Kod nas poslije suše dešavaju se kadkada i kiše — odgovori. — A kako ste jučer zatekli bolestnicu, poštovani kolega?

Ovo: »a kako« — zbunilo je Dragonowicza.

— Kao obično na početku upale pluća — odgovori nevoljko. — Groznica, žmarci, jezik obložen, bilo brzo . . . Drugih pojava . . .

— A što ste ordinirali, ako je slobodno pitati? . . .

Dragonowiczu se sve manje sviđao taj izpit.

— Ordinirao sam, što se običava u takvim slučajevima — otrese se. — Na nesreću, zaštitnica bolestnice ne dopušta da joj se stave kupice . . .

— Posve pravo! — dobaci smeđokosi u pol glasa.

— He? — zapita Dragonowicz.

— Bolestnica je slabokrvna; krv moramo poštivati . . .

— Dakle ni vi kod upale pluća ne stavljate kupice? . . . — klikne Dragonowicz. — A, to je novost!

I poče se smijati tarući ruke.

— Tu nema upale pluća . . .

— Kako nema? . . . A što veli lievo pluće? . . .

— Lievo ne veli ništa. Desno je malko inficirano . . .

— Kako desno? . . . poviče Dragonowicz. — Ja velim, da je lievo! . . .

— A meni auskultacija kazuje, da je desno . . .

— Koje pluće vi smatrate desnim? Ono, koje se nalazi kod bolestnika s desne strane, ili ono, koje je liečniku nasuprot njegovoj desnoj ruci?

— Naravno, da se bolestnikovo desno pluće nalazi na desnoj strani.

Dragonowicz tako pocrveni od biesa, da je časak ostao niem. Ipak je svladao uzrujanost i počeo govoriti tiše, nastojeći da bude ironičan.

— Dobro! . . . desno! . . . dobro . . . neka bude i tako . . . A kako ćete prema svojoj nomenklaturi nazvati bolest?

— Malarija! — odvrati smeđokosi kratko i ne gledajući više u Dragonowicza.

— Ma-la-ri-ja? . . . — ponovi slovku za slovkom stari doktor i ustane s fotelja. — Znam, da je to varšavska bolest, koju je pronašao veliki Baranowski ili veliki Chalubinjski, koji lieče bolestnike mliekom i svježim zrakom . . . Poznam tu gospodu! Poslao sam im jednom pacijenta s pogrješnim lupanjem srdca, a oni su rekli, da je to želudčani katar . . . Šteta, što mu nisu propisali burmuta, da se izkiše! . . .

Sada smeđokosi skoči s fotelja.

Dozvolite, poštovani kolego, da vam kažem — reče uzbuđeno — da jedna diagnoza te gospode znači više u liečničkom svietu nego svi frkljevački autoriteti . . . A što se tiče želudčanog katara . . .

Ali Dragonowicz nije dalje slušao. Spopao je kapu s pisaćega stola i nabio ju na glavu još u salonu i izišao zalupivši vratima. U predsoblju je nazvao mladog smeđokosog doktora fićfirićem i zatražio kola. Na svu sreću za patničko čovječanstvo zadržala ga je gospođa Wichrzycka, i da ga ublaži, odvela ga k dvojici bolestnih sluga, kojima je prepisao po dva omašna recepta i po 30 kupica na svakoga.

Međutim je mladi liečnik, umoran od putovanja iz Varšave, sjeo duboko u fotelj i, naslonivši glavu na ruku, počeo razmišljati o načinu liečenja bolestnice.

— Imamo vrućicu, laku infekciju pluća i mozga i obću slabost. Bolestnica je boravila u močvarnom kraju . . .

Prije svega moramo davati kinin, koji će, naravno, biti krivotvoren . . . Staro vino . . . Ali imaju li staroga vina? . . Možda arsenik? . . . Koješta! . . . Kako je ovdje zaparno u sobi . . . Acidum carbolicum cristalisatum? . . . Ne vriedi . . . Groznica . . . Acidum salicilicum? Čemu? . . .

Tako zadubljujući se u virove farmakopije tražio je mladi liečnik uviek novo sredstvo. Već . . . već je pronalazio nekakav originalni, ali posve uspješni način liečenja. Već je ublažio groznicu, okriepio snagu, umirio uzbuđenost . . .

Uto je zaspao tvrdim snom.

Iz te su sobe vodila visoka vrata, ukrašena pozlatom, u dvoranu, gdje je ležala Anjelka.

Jedan dio namještaja bio je iz dvorane odstranjen, ostalo je bilo maknuto uz zidove i pokrito plahtama. Prozori su bili otvoreni, žaluzije zatvorene. Vladao je mrak.

U sredini je stajala velika iztokarena postelja od crne hrastovine, a na njoj — Anjelka, sva u bjelini. Čuvala ju je španovka.

Jadna žena nije sama sebe mogla prepoznati. Što je ona? Gdje se nalazi? Prostrana dvorana, mrak i sva sila nepoznatog namještaja prestrašila ju je. Podsjećala ju je na bajke o ukletoj kraljevni i na druge stvari, koje su u priči vrlo zanimljive, ali kad čovjek naiđe na njih, zadaju mnogo brige i straha. Crna postelja izgleda kao katafalk, pokućstvo pod plahtama kao mrtvaci pod pokrovom, glasovir kao lies, u koji će odmah položiti španovku. A odatle se, o Isuse! ne može ni pobjeći, jer je pod sklizak kao led i prije nego što će Zajoncova jedan korak zakoraknuti, već će ju uhvatiti, dakako, oni, koji ju budu htjeli hvatati.

Anjelka je ležala većinom mirno sa zaklopljenim očima, omamljena. Nakon velikih potresa svladala ju je sada pospanost i apatija. Grozničave su prikaze nestale, uzbudljivi se osjećaji stišali. Kad bi govorila, šaptala je tiho, polagano, izkidanim slovkama.

Kad bi vjetar duhnuo od vrta, dvorana bi se napunila mirisom cvieća, cvrkutom ptica, a kadkada dalekim glasovima veselog razgovora zdravih ljudi. No obično su se kroz uzke otvore žaluzija vidjele samo mnogobrojne sjene lišća, što se njihalo i šumilo kao voda u potoku, što brzo skakuće preko kamenja. Prava slika vječnosti!

Kadšto bi opet netko stao iza prozora i radoznalo zavirivao u otmjeni hram nesreće. Videći te tajinstvene likove, koji su se javljali i nestajali bez buke, pomišljala je španovka, da to zaviruje smrt, izpitujući, da li je već kucnuo čas . . .

— Žedna sam . . . — prošapće Anjelka.

Španovka skoči s fotelja i primakne k ustima bolestnice neku sladku mješavinu, koja razhlađuje.

— Je li već večer?

— Ne, gospođice, još nije ni podne.

Šutnja.

— Što to tako šušti za prozorom?

— To drveće šuška u vrtu, gospođice.

— Ah! . . . Kako mora da je tamo liepo . . . A meni je tako dosadno, ja sam tako bolestna . . .

— Ne bojte se, gospođice, ozdravit ćete . Tu je već bio drugi doktor, kažu, iz Varšave. Pregledao vas je (čak je i košulju odkopčao) i pitao me o svemu. Kad sam mu počela govoriti (još sam koješta, Bože mi prosti! slagala), uhvatio se za glavu i otišao, da se posavjetuje s onim drugim. Ho! ho! . . . oni će već nešto smisliti. Tako su vikali, da sam mislila, da se možda tuku . . . Gore je s mojim Kubom . . . Što on sada radi na majuru? . . . — Dovrši španovka misleći na muža.

Anjelka splete mršave ručice i zaklopi vjeđe, dišući brzo i kratko. Španovka zašuti i stane se namještati u mekom fotelju, na kojem nikako nije znala sjedjeti. Kad sjedne s kraja, odklizne se. Ruke na naslon ne zna nasloniti. Dublje se pomaknuti ne priliči, jer bi se, Bože sačuvaj! izvalila kao u krevetu . . .

Da su joj dali obični stolac, odmah bi se snašla, a s ovim udobnim sjedalom prava je muka za ženu. Još jedan ovakav dan, pa će umaknuti kroz prozor i pobjeći na kraj svieta! . . .

Za vrtom zadrnda polagani štropot kola po tvrdom tlu i začuje se težki konjski korak.

— Netko dolazi! . . .

To je osvježilo španovku, da u svojoj nepriličnoj tamnici čuje barem neke glasove, koji ju podsjećaju, da izvan palače postoji sviet, a na njemu majur, za kojim je toliko čeznula.

Štropot se stišao.

— To su k nama došli! — pomisli španovka. — Ali tko je došao, to nije mogla odgonenuti.

Istodobno je gospođa Wichrzycka, vraćajući se iz pobočne zgrade u palaču, ugledala pred vratima velika kola, ugojene konje, a na boku kočijaša u seljačkom odielu, ali obrijana poput svećenika. Iz kola izađe neka gospođa i krene vrlo rezolutno prema vratima palače.

Bila je to tetka Anđa, koja se, prepoznavši u Wichrzyckoj osobu svog družtvenog položaja, obrati k njoj s preporukom i pitanjima.

— Ja sam Ana Stokowska — progovori brzo. — Doznala sam, da se tu nalaze djeca gospodina Jana: Anjelka i Joza. To su moji sestrići . . .

— Ah! . . . šapne gospođa Wichrzycka i načini kniks nakrenuvši glavu na stranu.

— Baš sam pošla u majur da prevezem djecu k sebi, a putem sam srela tamošnjega špana, koji mi je rekao, da su djeca ovdje. Zamislite, gospođo, taj čovjek dolazi ovamo s cielim majurskim inventarom.

— Znam . . . njegova žena njeguje bolestnu Anjelku — prekine Wichrzycka — vrlo priprosta žena, koju bi, da nema tvrdoglavosti gospođe barunice . . .

— Barunica? — pomisli tetka, a onda reče glasno: Željela bih se sastati s gospođom barunicom. Zahvalit ću joj za brigu oko djece i povest ću ih k sebi.

Gospođa Wichrzycka zaklima malko glavom, ali ne odgovori ništa. Povede tetku u sobu i pođe da upozori barunicu, kakve namjere ima došljakinja.

Tetka Anđa sjedne na baršunasti naslonjač nastojeći da ubije vrieme promatrajući sitnice na stolićima i slike, među kojima se nalazio portret mužkarca u intendanskoj munduri.

— Bogata je, istina — pomisli. — Dakle je on bio barun. Ali što hoće ona s djecom? . . . Tko ju je o njima obaviestio? . . . Ha! bez sumnje je milosrdna ženska . . .

Uto se tiho otvoriše vrata i u salon uđe vlastnica palače. Moglo joj je biti oko četrdeset godina, pristaloga stasa, crnomanjasta, s crnim, vrlo živahnim očima. Krupne i

strastvene su joj crte ipak sačuvale još i sada tragove ljepote.

— Židovka? . . . sune tetki Anđi glavom. Ipak je brzo ustala s naslonjača i duboko joj se poklonila.

Barunica joj srdačno stisne ruku.

— Vi ste Anjelkina i Jozina tetka? — zapita.

— Da — odvrati došljakinja.

— Sjednimo, izvolite . . . Vi ste blizka rođakinja bolestnici? . . .

Tetka Anđa se naglo raztuži.

— Navodno je u zadnje vrieme — reče barunica — ona stanovala u vašoj kući . . . Tamo također . . . Jadna djeca . . .

— Baš hoću da vam zahvalim za brižljivu zaštitu . . .

— O! to je bila moja dužnost — prekine ju barunica brzo.

— I zato sam došla, da odvedem djecu . . . Jer sam ovih dana — nastavi tetka malko u neprilici — dobila mjesto kod nekog čestitog kanonika.

Barunica se makne na naslonjaču.

— Ali kako je to čovjek imućan, dopustio je, da uzmem djecu k sebi. Izplatio mi je pače četvrtgodišnju plaću, da im kupim, što je potrebno . . .

— Ne čini mi se to mjesto prikladno za djecu, niti privremeno — reče barunica.

— Zaklela sam se Meći, da ih, jadnike, ne ću napustiti — prekine brzo tetka — i održat ću rieč. Imetka već davno nemam, no moj će nam rad dostajati, a čestiti kanonik . . .

— Vi, čini mi se, ne znate, da me je gospodin Jan ovlastio da dovezem djecu ovamo. Pročitat ćete pismo.

Uostalom, on će za nekoliko dana doći . . . Ali sve da mi gospodin Jan nije dao toga prava, vi još ipak ne biste mogli tako brzo odvesti djecu, jer je Anjelka težko bolestna . .

Tetka spusti glavu.

— Imamo tu dva liečnika — reče barunica — uztreba li, možemo ih imati i više, pa ma najslavnije u zemlji. Anjelka će imati svaku udobnost.

— Dakle — prekine tetka plaho — da napustim sestrino bolestno diete? . . .

— Ali ne! . . . — prihvati barunica pružajući ruke prema tetki. — Ja baš računam s tim, da ostanete kod nas neko vrieme.

A videći, kako je tetka neodlučna, stane navaljivati:

— Vrlo vas liepo molim! . . . U momu domu vlada staropoljska gospoljubivost, tim više prema osobama . . . sklonim . . . Tu ćete naći posebnu odaju za sebe . . . Hoćete li bdjeti uz Anjelku? . . .

Tetka je bila u neprilici.

— Doista, premda mi je žao odbiti, ipak ne smijem zloupotrebljavati vašu ljubeznost.

— Smatrajte ovu kuću svojom, a mene . . . mene iskrenom prijateljicom. Uostalom, vi znate, da u zemlji nema dviju porodica, koje ne bi bile u srodstvu među sobom. Mi smo svi rođaci . . .

Tetka, začuđena i ganuta — podlegne. Napiše kanoniku, moleći ga za dopust od nekoliko dana, a onda pođe u Anjelkinu sobu.

Španovka, prepoznavši tetku Anđu, klikne: »o o o! . .« — i baci joj se pred noge. Anjelka ju pogleda, nasmieši se tužno i opet zaklopi oči.

— Kako si, Anjelko? — zapita ju tetka.

Djevojčica je šutjela.

— Pa tako! — odgovori mjesto nje španovka. — Tu su dva doktora. A kakvo daju jelo! . . . samo da progutaš! . . . Jedino, što je mrak i nema se na čem sjedjeti, pa nam je dosadno. U ovoj sam tamnici već zaboravila, kako izgleda sviet. A i muža mi je žao . . .

— Pa idite, draga Zajoncova, ja ću sjedjeti uz Anjelku. Putem sam vidjela vašeg muža. Dolazi s cielim gospodarstvom . . .

— Je li poludio? . . . — klikne španovka. — Kako je kuću ostavio?

— To ja ne znam, ali mi se čini, da će za koji čas doći. Iziđite na dvorište, sigurno ćete ga sresti . . .

Žena izađe sklizući se po podu i jedva pogodi do triema.

— To ti je palača, o Isuse! ni za nedjelju dana ne bi čovjek obišao po svim kutovima . . . — šaptaše.

Kad je ostala s tetkom, Anjelka otvori oči.

— Tetka, htjela bih sjesti.

Tetka ju pridigne i podupre jastucima, a videći, da uza sve to djevojčica ne može sjedjeti, zagrli je i položi njezinu ruku sebi na vrat.

— Da znate, tetka, kako sam ja bolestna . . .

— To će proći, drago diete. Sutra će ti već biti bolje, čim počnu djelovati ljekovi.

— Tako? . . . — zapita djevojčica i poljubi ju. — A ja sam već mislila, da ću umrieti . . .

Tetka se ogorči.

— Fuj, drago diete . . . Tko govori tako što? Zar ne boluje svatko . . . Koliko li sam ja puta bila bolestna! . . .

— Tako mi je tu bilo tužno . . . Nikoga nema uz mene . . . Ni mame . . . O, da barem mama sazna ovo! . . .

Ali i taj je kratak razgovor bio prenaporan. Djevojčica legne sva oblivena hladnim znojem.

— Sigurno ću umrieti . . . o Bože! . . .

— Anjelko, kani se toga, ne probadaj mi srdce . . . — prekine ju tetka.

— Ali ja se ne bojim, samo . . . Ne znam, kako se umire, i zato sam . . . tako tužna . . .

Zaškrinuše vrata, a na pod pade široki trak svietla. Ušla je gospođa barunica držeći za ruku Jozu.

— Gledaj, Anjelko! — vikne dječak — kako sam obučen . . . Imam cipele i kaput od baršuna . . .

— Mir Joza! Kako je Anjelki? — zapita dama stojeći nad bolestničinim krevetom.

Tetka Anđa zaklima glavom.

— Danas sam jahao — reče Joza — išao sam s Krištofom po vrtu . . . Mama mi je obećala . . .

Anjelka se trgne.

— Gdje je mama? — vikne i široko otvori oči.

Joza zašuti, gospođa barunica pomakne se od kreveta.

— Gdje je mama? . . . — ponovi Anjelka.

— Ja mislim našu mamu-kumu — odgovori Joza i pokaže na barunicu.

Anjelka klone na krevet i pokrije lice rukama.

Taj je prizor zbunio tetku Anđu, a još većma barunicu, koja je, zapitavši, ne želi li što bolestnica, odmah napustila salon.

Zajonc je doista stigao neokovanim kolima, upregnutim u dva mršava vola. Na kola je natovario sanduk i odielo, a straga privezao konja i kravu.

Neobičnu su tu robu pozdravili sluge starodavnim »Hvaljen Isus!«, dvorski lakaji porugljivim smiehom, a španovka radostnim poklikom. Razširenih ruku potrči baba u susret mužu, no Zajonc ju pozdravi trpkim pitanjem:

— No . . . koja me nevolja ovamo dovukla?

— O o o! . . . pa sam si se ponudio presvietloj gospođi — odvrati španovka čudeći se kratkom pamćenju svoga muža.

— A što sam drugo mogao? . . .

Španovka se uvriedi.

— Ne buncaj koješta! . . . Zar nije bolje živjeti među ljudima nego biti sam kao vuk kraj šume?

— A kuniće će nam međutim đavli odnieti.

— Ništa im ne će biti.

— No, a šta ću ja tu raditi?

— Odmorit ćeš se. I onako si uviek želio da se odmoriš.

— Ali! Gdje ću se smjestiti? . . . Valjada ne pod kapijom, da mi se šugavi lakaji rugaju.

Španovka prekriži ruke na napoleonski način; to je pitanje bilo važnije od svih drugih. Gdje će se on smjestiti? Muž bi svakako morao biti uz ženu. A žena živi u palači, dakle i on u palači. Dakle i konj, krava, dva vola . . .

Ne bi tu zagonetku riešila španovka, da se nije pojavio Šmul sa svojim kolima. Izseljenici s majura pozdraviše ga kao Mesiju i zamoliše za savjet. Židov im nije ništa odgovorio, nego se samo nasmjehnuo.

Pošao je u palaču i za četvrt sata odpremljena su kola u šupu, konj u staju, volovi u obor, a špan u stražnju zgradu.

Tamo mu dadoše objed i flašu piva. Čovjek se najeo, pojas razpasao, gubicu obrisao rukavom, a onda sjeo na klupu i udario u plač! . . . Da su se okna potresla . . .

— Zašto sam ja nesretnik došao u tu pustinju! . . . Bolje da me je naprasna smrt zadesila! . . . Nema tu ni polja, ni šume, ni vode . . .

Ipak nije rekao: ni ljudi, pošto ga je okruživalo desetak družine obojega spola, koji su se rugali siromahovom očaju. A njemu ni najmanje nije stalo do ljudi, nego do onih dragih močvara, do crne šume i odrpane kućice.

Plakao je i jecao neka pol sata, dok nije došla gospođa Wichrzycka i izpsovala ga. Tada se povukao prema staji i oborima da pregleda svoje blago i da se upozna sa slugama.

Malko se porazgovorio, a onda je legao na slamu. No nije mu se htjelo spavati, pa je počeo hodati iz kuta u kut, čeznuti za poslom, za ženom i za majurom.

Za nekoliko sati omrznula mu Wólka zajedno s palačom, liepim zgradama i velikim vrtom toliko, da nije znao, što bi počeo sa sobom.

— Kakav je tu život? — govorio je sam sebi. — Kod nas je tek pravi raj! . . .

Uputio se u krčmu, i tamo je on, čovjek od poroda triezan, prvi put u životu spoznao veliku istinu, da je često natočena čašica tješiteljica ucviljenih.

Kad se vratio iz krčme, nije više čeznuo za majurom, jer mu je pamet bila jako zaokupljena.

— Doduše — mislio je — u ovoj je Wólki ipak veselo. Palača kao crkva, zgrade uredne, zidane. Ima i pivara, ima pecara, mlin — nije čovjeku tužno sve to gledati. Na ručak zvone kao na veliku misu, a ljudi ima kao na proštenju. I jesti daju — da u grlo ne stane.

Išao je putem, a činilo mu se, kao da ga nešto gurka, tako mu je bilo lako, a po glavi mu skaču sve neobičnije misli. Nisu se držale jedna uz drugu, nego su išle širom kao vjetar. Još nikada nije Zajonc toliko smislio, premda je cieli život imao volju da misli. Napokon ga je snašla tolika radost, da je i zapjevao:

Oj! na zelenoj vjedrici
Poskakuju vrabčići . . .

Dovukao se do obora i strovalio se na gomilu slame. Kakvo li je tu kršćansko spavanje . . .

U snu mu se činilo, da ga netko trza za rame.

— Kuba! Kuba . . . probudi se . . .

— Ajno! . . . progunđa Zajonc makinalno.

— Pa ti si pijan, živino . . . Kuba! . . .

— Pusti me na miru! . . . Zar ne vidi, što radim? — odgovori on i okrene se licem prema slami mašući nogama.

Nije bilo moguće probuditi ga. Spavao je sve do izlazka sunca.

U palači su navečе liečnici još jednom pregledali bolestnicu i u susjednoj sobi održali drugi konzilij.

— Dakle vi još uviek tvrdite, da tu nema upale pluća? — poče Dragonowicz s protekcionalnim smieškom.

— I tvrdim i uvjeren sam, da su to vaše predrasude — odvrati smeđokosi hladno.

Mjera se prevršila. Dragonowicz prebaci nogu preko noge, splete ruke i, upiljivši kraljevski pogled u mladićevo lice, zapita:

— Oprostite . . . koliko vam je godina?

Smeđokosi mladić ustane.

— Dragi kolego! — reče — imam toliko godina, koliko je potrebno za stotinu opažanja upale pluća . . .

Ustane i Dragonowicz.

— Malo me se tiču vaša opažanja! — poviče tresući rukom. — A gdje sve svršili sveučilište? . . .

Smeđokosi metne ruke u džepove.

— Ne u Frkljevcima, poštovani kolego! . . .

Crveno lice staroga doktora oblije krasni grimiz.

— Niti ja u Frkljevcima! — poviče. — Ali budući da vi imate toliko godina života, koliko je prakse — i — budući da nismo na istoj klupi . . . ovlaj . . .

Tu načini rukom nekoliko zamaha odozgo prema dolje.

— Dakle vas molim, da me ne oslovljujete titulom k o l e g e . . .

Svršivši, Dragonowicz ostavi zapanjenoga doktora usred sobe i izađe, da odahne.

Smeđokosi nije ciele noći spavao, nego je mnogo razmišljavao o tome:

Da li postupak kolege Dragonowicza zavrjeđuje, da ga usmeno ili pismeno ukori, ili da podnese tužbu najbližem liečničkom družtvu?

Da li brutalni postupak kolege Dragonowicza ne iziskuje zadovoljštinu s oružjem u ruci? U takvom slučaju pak:

Da li će se u okolici naći dovoljan broj sekundanata?

Sutradan su oba protivnika bili bliedi i jeli su zajutrak bez teka. Svaki se nalazio pod utjecajem vrlo energičnih i samostalno stvorenih odluka, koje su se sastojale u tome, da jedan nije htio s drugim razgovarati, a još rjeđe u protivnika pogledati — i — što skorije zatražiti kola, da ih odvezu.

I to su obojica učinili. No budući da se gospođa barunica više pouzdavala u Varšavljanina nego u Dragonowicza, odputovao je samo potonji dobivši obilni honorar.

U predsoblju je Dragonowicz zatekao sobara Krištofa i običnoga lakaja. Gospodin Krištof naložio je lakaju, neka spremi gospodina doktora za put, a gospodin doktor zamoli gospodina Krištofa, neka rekne liečniku iz Varšave, da je balavac.

Krištof se začudi.

— Dozvolite mi, gospodine doktore, primjetbu — reče — da ja imam čast poznavati onoga gospodina i da . . .

— Što? Bili ste u istoj restauraciji? — zapita Dragonowicz s najvećim biesom.

To je izgledalo kao neka uvreda, ali gospodin Krištof nije izgubio hladnokrvnosti.

— Ja ne bivam po restauracijama — odgovori dostojanstveno — a onoga sam gospodina sretao u takvim družtvima, u kakva vi — ne zalazite! . . .

Rekavši to udalji se bez pozdrava, a zatim izjavi gospođi barunici, da je stari doktor loše odgojen, i da ga on, gospodin Krištof, ne će više nikada pozdraviti, ili moli za odpust.

Tako je mladi liečnik postao gospodar položaja i mogao je bolestnicu liečiti bez zapreka.

Energično se latio posla oko Anjelke. Ciele je sate provodio uz njezinu postelju, davao joj ljekove, određivao juhe, perkutirao, slušao, mjerio temperaturu. Ali kad ga je barunica pitala, što misli o bolestnici, potresao je glavom i odgovarao slikovitim krikom:

— Bolestnica prelazi preko uzkog brvna, s kojega može lako pasti i koje se isto tako može lako slomiti. Ali . . . — tu sagne glavu i razširi ruke — priroda ima svoja sredstva! — dovrši.

— Dakle je stanje očajno? — zapita barunica uznemireno.

— Do zadnjeg časa ne valja gubiti nade . . .

— Kada očekujete krizu?

— U malarije nema krize. Postoji samo postepeno uzporenje razvitka bolesti i klonuća sila, — a zatim ozdravljenje.

— Da li bi valjalo požuriti povratak njenoga otca? — zapita dama.

— Ne će škoditi. To može, štaviše, izazvati povoljan utjecaj na živčani sustav.

— A zakupnik s njihova imanja može li pohoditi bolestnicu? . . . To je čestit židov . . . On jako želi da ju vidi . . .

— Dakako! — odgovori liečnik.

Na temelju toga »dakako« stekao je Šmul pravo da pohodi Anjelku. Vidjet će ju prvi put nakon nekoliko tjedana. O tom ga je obaviestila gospođa Wichrzycka, koju nije Šmul propustio da ne zapita:

— Izvinite . . . Može li se čovjek od te bolesti zaraziti?

— Što vi to koješta?

— Jer, znate, ja imam djecu — i . . . u ova vremena vrlo mnogo posla.

— Pustite me na miru, Šmule! Sami ste to željeli, a sada se bojite . . .

U zakupniku se probudi duh Makabejaca, pljune u šaku, pogladi njom kosu i — ponešto blied — poče kopkati nogama kao vatren hat prije bitke.

Već su trebali krenuti, kad gospođa Wichrzycka, sjetivši se nečega, uzme sa stola omašnu bocu i obilno polije Šmulov kaput kolonjskom vodom.

— Zar je to dobro protiv zaraze? — zapita on njuškajući.

— Protiv zaraze.

Izađoše. U triemu ih sretne sobar Krištof, pogleda zakupnika od glave do pete i zapita:

— Što se gospodin Šmul danas namirisao?

— To je tako udesila gospođa Wichrzycka . . . — odvrati Šmul.

U sliedećim sobama naiđoše na lakaja, koji je smijući se kliknuo:

— Ali kako udara od Šmula! . . .

Židov se zbunio.

Zatim ih je sreo mladi doktor i on opet stade pozorno promatrati zakupnika, koji je mirisao kao ekstrakt kolonjske vode.

Napokon je naišla i španovka.

— Zaboga, Šmule! — poviče — od vas udara kao od presvietle gospođe . . .

Zakupnika polije znoj. Nije više mislio na Anjelku ni na zaražljivost bolesti, nego na to, kako da sakrije svoju sramotu. Činilo mu se, da je ugodni miris, što ga je širio oko sebe, teži prestupak nego krađa i prevara, zbog kojih također prstom pokazuju na čovjeka.

Kad se našao u salonu, gdje je ležala bolestnica, on, inače tako domišljat, izgubio je svu vlast nad sobom i zaželio, da se skrije u mišju rupu.

— Dovela sam gospođici Anjelki Šmula — reče Wichrzycka.

Djevojčica se nasmieši.

— Gdje je Šmul? — zapita.

— Tu sam — odgovori on skrivajući se iza Wichrzycke.

— Ah! Kako ste, Šmule? . . . Niste mi ni jedanput donieli pismo od mame . . . Ja ne znam ni gdje je mama, ni kako joj je.

U taj čas poče tetka Anđa davati Šmulu nekakve znakove. Anjelka to opazi i prestraši se.

— Šmule! — poviče — gdje je moja mama? . . . Što vam to tetka pokazuje rukama? . . .

— Presvietla je zdrava! — javi se židov promienjenim glasom

Anjelka pade u uzbuđenje.

— Šmule, zašto ste tako uznemireni? . . . Hodite k meni, Šmule! . . . primaknite se . . .

— Priđite, Šmule! — reče gospođa Wichrzycka.

— Hodite ovamo, Šmule! — reče tetka.

Ali Šmulu nije bilo ni na kraj pameti, da se približi k postelji.

— Zar me se bojite? — zapita Anjelka. Zar sam ja tako bolestna, da se više ne može k meni ni pristupiti? . . .

— Molim za oproštenje — promuca židov. — Ja ne ću bliže, ne zbog toga, što ste vi bolestni, nego zato, što ja . . . malko smrdim . . . Ja ću kasnije doći — reče i brzo iztrči iz sobe.

Wichrzycka izpriča sa smiehom, kako se Šmul stidi, što je bio namirisan, a tetka Anđa je to potvrđivala. Ali Anjelka se nije dala umiriti. Od tog je časa neprestano govorila, da je na smrt bolestna i da je zacielo i mama također bolestna.

— Zacielo ću umrieti, tetka! — šaptala je s bolnom rezignacijom. — Molite se za mene . . . Da mi svećenika dovedete? . . .

Tetka je očajavala.

— Što ti to govoriš o smrti, drago diete? . . . Što ti to naslućuješ? . . . Pa tu je liečnik, koji te svaki dan pretražuje, a on ništa takvo ne predviđa . . .

Anjelka je časak šutjela, a onda opet šapne:

— Ipak mi, tetka, pozovite svećenika.

Gospođa Ana bila je pobožna žena i vjerovala je u nadahnuća.

— Ha! drago diete — ako hoćeš, pozvat ću ti svećenika. Poznato je, da su više puta Tielo i Krv Gospodnja ljudima brže vratili zdravlje nego sve ljekarije.

A u duhu dometne:

I bolje je umrieti s Bogom, ako već mora tako biti!

Kad su obaviestili barunicu, da bolestnica želi svećenika, dama se vrlo prestrašila. Dobila je lupanje srdca, poslala dvie brzojavke gospodinu Janu neka ne odgađa s povratkom i počela izpitivati doktora, ne će li tako strašna ceremonija pogoršati djetetu bolest.

— Pa . . . ne! — odgovori on. — Takav čin može čak i spasonosno djelovati na živčani sustav, ako bolestnica to sama želi.

— A kakvo je njeno stanje? zar je zbilja opasno? . . .

Doktor podigne obrve uvis.

— Priroda razpolaže sa sredstvima, o kojima mi nemamo ni pojma!

Barunica zaključi po tim riečima, da nema više nikakve nade. Odašalje gospodinu Janu i treću brzojavku i zatvori se u svoju sobu.

U palači i u majuru počeše govoriti, da je s Anjelkom zlo.

U noći su poslali najljepšu ekvipažu na kolodvor pred gospodina Jana. Oko deset sati izjutra stigao je župnik. Obaviestiše Anjelku i odjenuše ju u novo rublje. Djevojčica je sa zanimanjem promatrala svoj vezeni haljetak, služinčad, koja je hodala na prstima, tetkine suze i španovkino preneraženje. Naročito joj je godila misao na to, kako danas svi trčkaju oko nje, kako će se ona izpovjediti i kako će umrieti kao kakova odrasla osoba!

Tetka Anđa primieti, da je Anjelka mirnija i da više ne bulazni.

Najavi joj, da će za koji čas stići otac.

— Da . . . To je dobro! — odvrati Anjelka.

Prije izpoviedi je liečnik još jednom pregledao bolestnicu, izmjerio temperaturu i zamislio se. Zatim je odredio, da joj što češće daju staroga vina, da zatvore žaluzije, jer Anjelki smeta svietlo i — pođe u selo da pohodi nekoliko pacijenata. Tetka Anđa primakne fotelj do postelje i nasloni djevojčicu na jastuke u sjedećem položaju.

— Znate, tetka, noćas sam sanjala o nebu. Vidjela sam mnogo otoka, kao da su od zlata, na zeleno-zlatnom moru, ali to se samo tako činilo izdaleka. Izbliza izgleda nebo kao i zemlja. Ima drveća, tratine, cvieća, istih boja kao i kod nas, samo su još ljepše. Po jednom se vrtu šetala mama, a pred njom je trčao Karo . . . Kako su bili liepi njih dvoje! . . . Zvala sam ih, ali me nisu čuli. Napokon sam se probudila.

— Umiri se, drago diete, izmoli krunicu . . . — zamoli tetka, videći kako je Anjelku izmučilo to pričanje i kako joj je izbilo rumenilo na lice.

Na vratima se pojavio stari župnik u bieloj misničkoj košulji. Anjelku spopadne nagli strah.

— Zar je već došao svećenik? . . . — klikne. — O, kako se bojim! . . . Zašto je ovdje tako mračno? . . . Kako je tu mrak! . . .

— Oči su te boljele i zato je doktor naložio, da se pritvore žaluzije — šapne tetka.

— Ne bole me više — prekine ju Anjelka. — Otvorite barem jedan prozor. Čini mi se kao sam na groblju, u onoj kapelici, gdje leže djed i baka.

— Otvorite prozore! — javi se župnik i sjedne uz bolestnicu.

Žaluzije zaškripješe, a svietli se dan prolije po tmurnom salonu. Tetka izađe prikrivajući oči, svećenik prošapće nešto latinski, a iza prozora ga pratio šum drveća i cvrkut ptica.

— Pomoli se, drago diete . . . — reče župnik.

— Kako je tamo liepo! . . . — oglasi se Anjelka pokazujući prema vrtu. — Bože moj, Bože! . . . hoću li ikada ugledati našu kuću . . . moju dragu mamu? . . .

Zatim se počela udarati u prsa i pogleda svećenika očekujući njegova pitanja.

— Jesi li bila, drago diete, na izpoviedi prije Uzkrsa?

— Jesam.

— Dobro, drago diete. Treba se barem jedanput na godinu izpoviedati. A na svetoj misi jesi li bila svake nedjelje?

— Nisam.

— Ali zacielo si se molila kod kuće?

— Ne uviek — odgovori Anjelka spuštajući oči. — Kadkada sam trčala po vrtu i igrala se s Karom.

— Blagdanom se smije igrati, ali uviek se treba barem malko i pomoliti. A krunicu si molila svaki dan jutrom i večerom? . . .

Anjelka se zamisli.

— Jedanput, naveče, nisam izmolila krunicu.

— A zašto?

— Sjedjela sam dugo uz mamu i zaspala sam na stolcu.

Zatim dometne s drhtavim glasom:

— Onda nam je izgorjela kuća . . . Možda radi mojih grieha? — zapita gledajući plaho u župnika.

Izpovjednik se zbuni.

— Nisam siguran, da je radi toga, drago diete . . . ali čini mi se, da nije . . . Jesi li slušala roditelje i rado vršila njihove naloge? . . .

— Nisam — šapne Anjelka. — Otac mi je zabranio razgovarati s Gajdom, a ja sam razgovarala . . .

— Uviek treba, drago diete, vršiti volju roditelja, jer oni ništa ne zabranjuju bez razloga. Zašto si razgovarala s onim čovjekom?

— Molila sam ga, da ne tuče svoju kćer . . . Ona je tako mala . . .

— Aha! . . . Drago diete . . . drago diete . . . to je dobro, što si ga molila, ali roditelje treba uviek slušati . . . A nisi li nikada izustila imena božjega uzalud?

— Jesam.

— Zbilja? — reče župnik. — A zašto, drago diete . . .

— Molila sam Boga, da nam pošalje otca . . . onda mamu . . .

— Aha! . . . Drago diete . . .

Župnik izvadi rubac iz džepa i obriše nos.

— Ne sjećaš li se ništa više, drago diete . . .

— Ništa.

— Udari se u prsa, drago diete, i govori: »Bože, smiluj se! . . .« A za pokoru izmoli otčenaš za sve grješnike.

Izmoli nad njom molitvu promienjenim glasom i brzo iztrči iz salona izbjegavajući susretu s ljudima.

Mladi se doktor baš vraćao iz sela u palaču, kad je kraj njega projurila kočija u četveropregu. Liečnika nešto potakne i pospieši korak.

— To je otac bolestnice! — pomisli. — Samo da smjesta ne bane k njoj, jer bi mi mogao sav trud pokvariti.

I potrči trkom.

Ali kočija ga je daleko prestigla. Tek što je stala pred hodnikom, izskoči iz nje gospodin Jan, srdačno pozdravi domaćicu, koja mu je izišla u susret i zatraži, neka ga odmah odvedu k kćeri.

— Ovaj je čas od nje otišao svećenik! — upozori ga barunica.

Gospodin Jan zadrhće.

— Odvedite me k njoj, da ju bar zatečem na životu . . . Na mom putu stoje neprekidno liesovi i grobovi! . . .

Tetka Anđa požuri napried; za njom gospodin Jan i barunica. Uđoše u bolestničin salon.

— Tu sam . . . tu sam, diete moje! . . . — klikne zabrinuti otac potrčavši prema postelji.

Anjelka se obradovala, ali ne onako jako, kako je predviđao liečnik.

— O, kako je dobro, da ste već došli, tatice . . . Nama je bilo tako zlo . . .

Gospodin Jan ju je grlio i ljubio.

— Znam, da vam je bilo zlo na onom prokletom majuru, koji sam sada prodao. Ali vriedna barunica Weiss, kad je dočula . . .

— Weiss? . . . — zapita Anjelka i širom otvori oči. Nehotice se sjetila prisluškivanog otčeva razgovora sa Šmulom.

— Da, vi se nalazite u kući gospođe Weis . . . — odgovori gospodin Jan u čudu.

Sada stade Anjelka pozornije promatrati otca — i kraj ovratnika crnoga kaputa primieti dvie biele vrpce.

— Što je to? . . . Korota? . . . — zapita drhćući. — Za kim ste u žalosti, tatice? . . .

Naglo joj sine neka misao.

— Mama je umrla! . . . — poviče, zakrije rukama oči i padne na jastuke.

Otac se prigne nad niu.

— Anjelko! . . . umiri se! — reče. — Anjelko! . . . Anje . . . O, Bože . . .

I klekne kraj postelje.

Diete je ležalo bliedo, nepomično.

U taj čas utrči u salon doktor. Videći, da tetka Anđa jeca, da će se barunica za koji čas onesviestiti, a gospodin Jan kleči, nasluti, da je zlo. Približi se k Anjelki, opipa joj bilo . . . Posluša disanje . . . Anjelka više nije disala.

— — — — — — — — — —

Gospodin Jan se oženio s gospođom Weiss na poklade — i već je navodno na veliki post dospio pod papuču druge svoje supruge, osobe, kako se kasnije pokazalo, vrlo energične. Dala je ona gospodaru svoga srdca za uzvrat za liepo prezime sve udobnosti, ali je ograničila njegove

izdatke izvan kuće. Zahvaljujući potajnoj intervenciji Šmula, gospodin Jan se nije gotovo mogao zaduživati, a kako ga ni susjedi baš nisu vrlo rado primali, ostao je sjedeći u ženinoj kući i — počeo se gojiti.

Jozu mazi maćeha, ali uza sve to podvrgla je njegov odgoj nekoj stezi. I tako raste dječak da bude pristojan mladi gospodin.

Napokon Šmul, koji je dobio mlin od gospođe Weiss, neprestano povećava svoj imetak, a špan Zajonc dobio je namještenje na imanju supruge gospodina Jana.

Šteta je samo, da siromah, odkako se ono upoznao s krčmom pod utjecajem čežnje za pustim majurom, dosta često zaviruje u čašku i da žena rđavo s njim postupa.

SADRŽAJ

